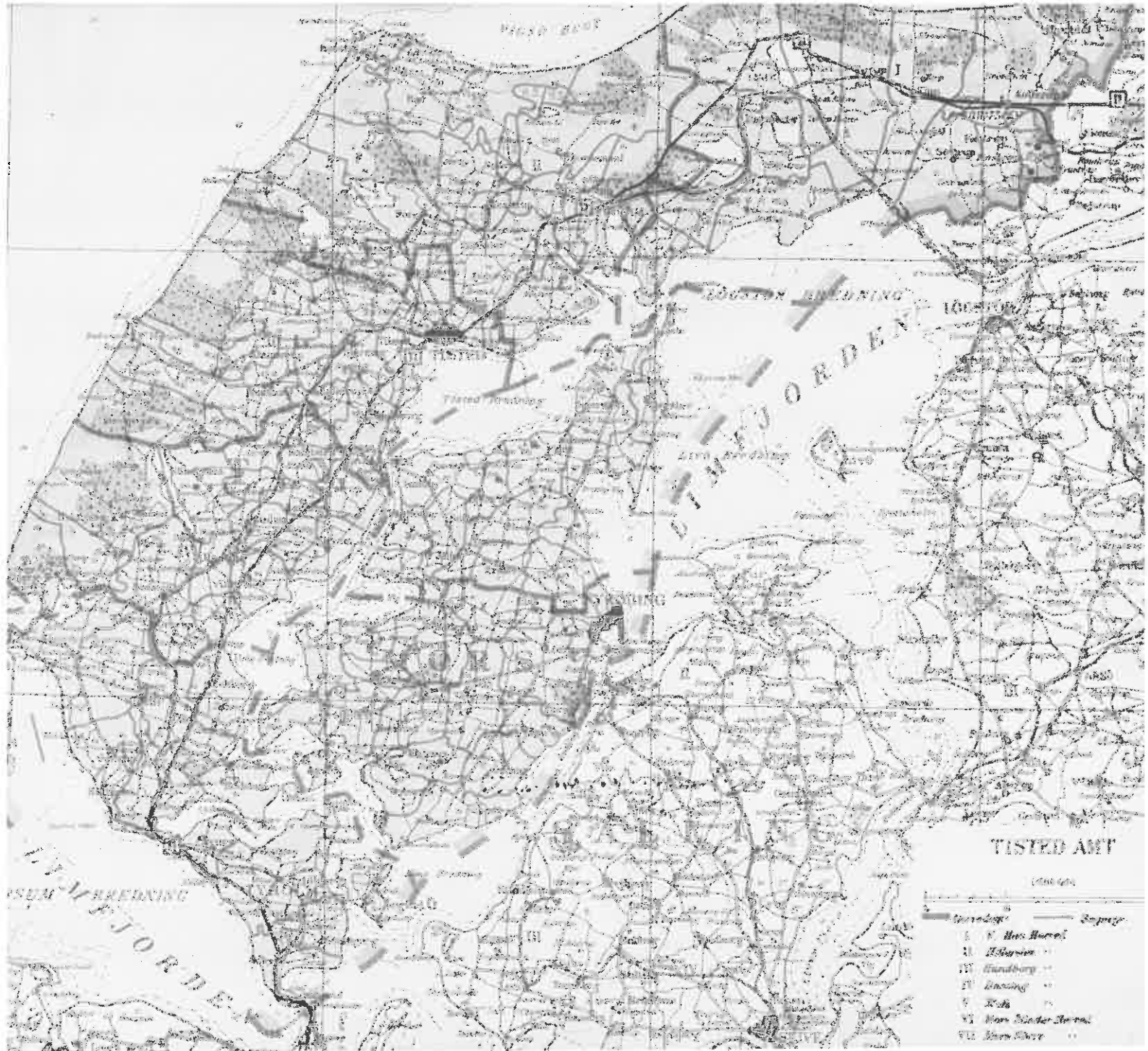

Knud Holch Andersen · Orla Poulsen

Krigs værk

Thy og Mors
1940-45

Reproduceret efter Geodætisk Instituts kort »Thisted Amt 1:300.000« (udgave 1960) med instituttets tilladelse (A. 578/82). Copyright.

Knud Holch Andersen
Orla Poulsen

KRIGSVÆRK

Thy og Mors 1940–45

THISTED GYMNASIUM

MORSØ LOKALHISTORISKE FORLAG

1982

Indholdsfortegnelse

Forord.....	5	Under militær ledelse	67
At bevare ro og orden.....	7	Erna ved Højris.....	70
Hanstholm – en brik i det store spil.....	11	To arrestationer.....	73
Feltmarskallens kritiske blik	15	Skinne­manøvrer	77
Værnemagtens arbejdspladser	19	Bombedrøn.....	81
Fra et vindue i Nørreallé.....	23	Efterretningsvirksomhed	84
Da holmboerne kom under nødvendighedens lov	25	Arrestationer	86
Efter syv magre år	29	Landeværn	89
Politisk stilstand	35	Frihedsrådets lokalkomité	92
National samling	39	Da de gode lo og de onde græd	94
Thisted strejker	43	Da retten blev sat	103
Politisk protest eller opgør med værnemagere?	49	Om kilderne	108
Er vi danskere eller ikke danskere?	53	Kilder og litteratur.....	112
Gadeuorden eller modstandskamp?	56	Oversigt over sabotageaktioner	114
Fly over Thy	59	Navneregister	115
Spiren til en begyndelse.....	63		

Forord

Fortiden eksisterer kun, når den bliver fortalt. Og det er vanskeligt for mennesker at leve uden fortid. Denne bog er et forsøg på at fortælle om et usædvanligt stykke fortid. For den ældre læser er tiden selvoplevet virkelighed. Her håber vi, bogen vil stimulere til dyk ned i den personlige erindring og måske skabe lidt af den sammenhæng, vi sjældent kan etablere i den kaotiske nutid. For den yngre læser er tiden fremmed fortid. Her kan bogen blive en udfordring til at gøre op med de mange forenkledte forklaringer eller falske myter, der har aflejret sig i årene efter 1945. En ægte historisk bevidsthed er nødvendig for den, der vil tage nutidens udfordring op.

Det er underligt at tænke sig, at ens egen lille plet af og til er en brik i et spil om verdensherredømmet. At en egn, der nu tørster efter udvikling og arbejdspladser, engang var på dagsordenen for anden verdenskrig, og som følge heraf blev et knudepunkt i Det Tredie Riges forsvar. At planlagte fronter skabte en økonomisk aktivitet uden sidestykke i egnens historie. Det er underligt at tænke sig, at indbyggerne i de stiltfærdige købstæder, Nykøbing og Thisted, kunne finde på at erklære generalstrejke og trodse både politi og andre autoriteter. Og at veletablerede, respektable borgere fandt det nødvendigt at begå ulovligheder og gribe til voldelige midler for at realisere politiske mål.

Bogen handler om udviklingen i Thy og på Mors. Vi har valgt at berette om den egn, vi selv er vokset op i og holder af. Den lokale synsvinkel bringer os tættere på virkeligheden og gør det muligt at se sammenhænge, der ellers går tabt. Men den lokalhistoriske begrænsning kan vildlede. Den lokale udvikling er oftest et svar på impulser fra større verdener, derfor må bogen – i al beskedenhed – blive såvel et stykke Danmarks-historie som et stykke verdenshistorie. Men kun i det omfang, det er nødvendigt for at forstå udviklingen lokalt.

Fremstillingen hviler på et bredt fundament. Læseren kan danne sig et indtryk deraf ved at kaste et blik på afsnittet om kilderne bag i bogen. Men samtidig er der grund til at nævne, at mange har arbejdet med på bogen. Den er blevet til i en kompliceret og langstrakt proces, der begyndte i 1976 og som omfatter undervisningsforløb, foredragsaftener og samtaler med en række mennesker. Det er i disse situationer, vi har fundet den afgørende inspiration, og erfaringerne herfra har sat sit præg på det færdige resultat. Hensigten med bogen er, at samtalen skal fortsætte...

Thisted, 13. september 1982.

Forfatterne.

At bevare ro og orden

Operation »Weserübung«, forberedt i marts og sat i værk kl. 4,15 den 9. april 1940, udløste en kæde af begivenheder og handlinger, der satte skel i Danmarkshistorien og efterlod dybe spor i en række lokalsamfund, herunder ikke mindst det thylandske.

Selve okkupationens forløb adskilte sig ikke fra det, vi kender fra de fleste andre egne af Danmark: lavtgående, dystre bombefly i de tidlige morgentimer – og man vidste fra avisernes reportager fra Polen i september, hvad de kunne bruges til – morgenradioens budskaber fra regering og konge om, at tyske tropper havde overskredet den danske grænse, at landets ledelse havde besluttet under protest at acceptere den nye situation, at det nu gjaldt om at bevare ro og orden og at optræde værdigt og korrekt. Da byens aviser kom om eftermiddagen, kunne man granske erklæringerne endnu engang. På ét punkt fordrede myndighederne dog effektiv og hurtig handling: der blev udsendt detaljerede direktiver om mørklægning og det med øjeblikkelig virkning.

Byrådet holdt møde både formiddag og aften, tilsyneladende mest for at gøre opmærksom på situationens alvor. Redaktøren af Thisted Social-Demokrat gik sit arkiv igennem og fjernede alt kontroversielt. Han så allerede kz-lejrens porte for sit indre blik. Samtidig var han en af de få, der gav sig tid til at nedskrive den umiddelbare oplevelse af situationen: »Det er en underlig overgang således pludselig at komme ind under forhold, hvor nyhederne ikke må komme frem, og hvor man næsten intet får at vide om store sensationelle begivenheder«.

Hen på eftermiddagen tirsdag den 9. april nåede lynkrigens soldater til Thy. En mindre motoriseret enhed efterlod sig et par vagtposter ved Oddesund-broen og underlagde sig

Thy for fuldt drøn. Delingen tog et kort hvil ved Thisted – fulgt af mange nysgerrige blikke – og fortsatte med kurs mod Ålborg. Om aftenen og de følgende dage passede stadig flere og stadig voksende enheder gennem Thisted, nogle tog vejen mod Ålborg, andre drejede ud gennem Nørregade og fortsatte til Hanstholm.

Først et døgn efter de første troppers ankomst blev Thisted genstand for større opmærksomhed fra værnemagtens side. Ved 21-tiden den 10. april drejede en deling på godt 150 mand i biler og på motorcykler ind på Frederikstov. Der samlede sig hurtigt mange tilskuere, holdt på behørig afstand af byens politifolk. Køretøjerne fik plads i eksportstaldene og borgerskolen klargjort som kvarter for de menige. Underofficererne fik værelser på hotel Phønix og officererne på hotel Ålborg. Alt var i den rette orden. Næppe mange har forestillet sig – og det gælder både danske og tyske – at denne situation skulle vare 5 år og føre forandringer med sig i en sådan grad, at »egnen ligesom skiftede karakter og først vil falde tilbage i sit naturlige leje om føje år«.

Et er at fremstille det ydre begivenhedsforløb, noget andet er at beskrive, hvordan egnens befolkning oplevede den usædvanlige situation. Formentlig står begivenhederne skarpt aftegnet i erindringen hos den generation, der oplevede den 9. april. Men hører man til en senere generation er det vanskeligt at indleve sig i den stemning, der herskede i dagene efter den 9. april. Man kommer let til at låne øjne fra besættelsestidens senere faser og historieskrivningens klicheer løber alt for let i pennen.

Prøver man så standhaftigt som muligt at betragte begivenhederne med øjne, der er på højde med – men ikke højere end – april 1940, står det klart, at situationen først

Store Torv i Thisted, besat af den sejrrige værnemagt.

og fremmest har båret præg af forvirring og usikkerhed, men også af en klar vilje til at følge parolerne fra regering og konge, ret hurtigt kombineret med en nysgerrig forventning til det nye element i gadebilledet.

Det er således karakteristisk, at først den 11. april var Thisted Amts Avis i stand til at bringe en mere udførlig reportage om, hvad der var foregået i Sønderjylland om morgenen den 9. april. Og det skete i en artikel, der var sakset fra Ålborg Stiftstidende, som igen havde den fra det tyske mindretals avis i Åbenrå. Samme dag skrev redaktøren af Amtsavisen, Kjeld Jensen, en leder, hvor han stærkt opfordrede læserne til kritisk omtanke og advarede mod alle de vilde rygter, der var i omløb netop på grund af den manglende information. Som eksempel på tåbeligt rygtedemeri gav han den »nyhed«, at en halv million amerikanske soldater skulle være på vej over Atlanterhavet for at komme gamle Danmark til undsætning. Også den uafklarede situation ved Norge gav anledning til stor usikkerhed og desorientering.

Kravet om øjeblikkelig og effektiv mørklægning var da i det mindste et klart holdepunkt, og myndighedernes opfordring og detaljerede anvisninger over radio, på plakater, i aviser, blev fulgt med stor ildhu. Amtsavisen kunne den 10. april melde om stor travlhed i de forretninger, der handlede med mørklægningspapir. Man havde ikke holdt øvelse på dette felt, men de fleste tog »uhyre fornuftigt« på tingene og gjorde af ærlig vilje deres bedste for at gøre foranstaltningerne så effektive som muligt.

Da mørket faldt på, gik politiet rundt for at inspicere resultatet af anstrengelserne. Byen lå – som det øvrige Thy – hen i buldrende mørke. Alt udendørs lys var slukket fra Hanstholm fyr til den mest beskedne gadelampe. I byen var der på de vigtigste gadekryds opstillet blå lygter. Der må have hersket en ejendommelig stemning. Selv om politiet havde opfordret folk til at blive hjemme, myldrede gaderne med mennesker, der prøvede at finde vej i mørket. Ifølge avisen havde ungdommelige elementer fundet ud af, at mørklægningen var en herlig anledning til narrestreger.

Fra første stund blev værnemagtens enheder fulgt med levende interesse fra befolkningens side. Ifølge Amtsavisen foregik de tyske troppers indtog i Thisted »fuldkommen i ro og uden gnidninger med befolkningen«. Der har næppe været forsøg på at genere den nye beskyttermagt. Tværtimod så den ældre generation med en vis betænkelighed på den iver, hvormed de unge søgte kontakt med de tyske soldater. Bruunsgård meddelte den 11. april sin dagbog: »De tyske tropper har hidtil optrådt meget høfligt og hensynsfuldt. Skønt børn og unge mennesker – mange ældre forresten med – sværmer nysgerrigt om dem, tager de ingen notits heraf«.

De fremmede soldater satte præg på den lille købstads gadebillede. Med et stænk af forargelse i stemmen bemærkede Bruunsgård: »realskolens drenge prøvede med forkærlighed deres sprogkundskab på dem, og politiet har et stort mas med at styre de halvvoksne tøse, der sværmer om soldaterne her som andre steder«.

Byens handlende mærkede hurtigt den nye situation på deres omsætning. Leverancerne til det store feltkøkken i borgerskolens gård var på lokale hænder, og desuden købte soldaterne flittigt ind: madvarer, wienerbrød, chokolade og frugt. Ikke mindst i forbindelse med orlovsrejser blev der købt stort ind. Altsammen i god dansk mønt.

På flere måder var der grund til at ånde lettet op. Værnemagten blandede sig på ingen måde i den lokale administration. Der kom ikke nogen tysk censur på den danske presse. Man kunne nøjes med en lempelig selvcensur via udenrigsministeriets pressetjeneste. Det politiske liv kunne fortsætte. Redaktør Bruunsgårds lidt panikagtige tilintetgørelse af kompromiterende papirer den 9. april viste sig helt uberettiget.

Man holdt vejret i overraskelse og usikkerhed; så gik det lokale liv videre stort set uantastet. Måske rykkede man lidt tættere sammen. Gamle politiske og kulturelle skel tog sig måske mindre ud end før.

Åbenbart for enhver nærrede værnemagten en helt speciel interesse for Hanstholm. Det lille fiskerleje med den efter-

hånden noget anstrengte drøm om en havn – kun en enkelt mole var færdigbygget i 1940 – sugede soldater til sig. Med jernbane og med skib kom store mængder materiel, herunder svært artilleri, til Thisted og blev med lastbiler transporteret videre til Hanstholm.

Redaktør Brunsgård benyttede det fine vejr Kristi Himmelfartsdag – 2. maj – til en cykletur til Hansted. Der var sket store forandringer: »Der er indkvartering i næsten alle private huse, og store barakker er rejst i klitterne syd for fyret. Ud for havneanlægget findes ingen befæstning ud over en

Clemmen Brunsgaard, redaktør af Thisted Social Demokrat, 1924–1954.

enkelt rad pigtråd, der er anbragt midt oppe på skrænten. Langs kysten fra Helshage østpå er anbragt en del luftværnskanoner i klitterne, og der er bygget barakker i Gårdal... I nærheden af fyret er der opstillet to store lytteapparater for varsling af flyvere«.

En sådan ophobning af soldater og ildkraft kunne kun give næring til den usikkerhed, der i forvejen herskede. Mange frygtede, at slaget om Norge skulle brede sig til Nordjylland. De tyske soldater, Bruunsgård talte med i Hansted mente dog, Norge allerede var »Kaputt«, og i løbet af maj blev det klart for alle, at værnemagten ville holde stillingen i Norge. Der skete da også en vis demobilisering af det militære apparat i Thy. En del luftværnsskyts og adskillige troppeenheder forsvandt sydpå, men tilbage blev dog ca. 800 mand, og værnemagtens interesse for Hanstholm var usvækket.

Man havde etableret sig i Hanstholm for at blive, viste det sig. De anlæg, Bruunsgård kunne iagttage, var opført af tyske soldater. Men fra midten af maj begyndte værnemagten i stigende grad at trække på dansk arbejdskraft. Forskellige vejanlæg blev udliciteret til en lokal entreprenør. Det samme gjaldt barakker i Hanstholm og radioanlæg ved Klitmøller. Henvend 100 håndværkere og arbejdsmænd fra Thisted fandt beskæftigelse ved disse arbejder. Der blev brug for yderligere arbejdskraft, da man tog fat på anlægget af »Seefliegerhorst« i Simons Bakker ved Dragsbæk. Den ene barak skød op ved siden af den anden, smukt camoufleret som traditionel dansk bondegård.

I en tid, hvor arbejdsløshedsprocenten lå over 20 – og endnu højere indenfor bygge- og anlægsvirksomhed – var det svært ikke at hilse værnemagtens efterspørgsel efter arbejdskraft velkommen. Begivenhederne den 9. april var begyndt at få helt uventede følger for det lokale samfund.

Hanstholm – en brik i det store spil

31. maj kunne den lokale kommandant meddele den tyske marines ledelse, at kanonbatteriet i Hanstholm var »einsatzbereit« (klar til militær indsats). Men dermed var overkommandoens interesse for Hanstholm langt fra udtømt. Holmen udviklede sig til en hovedhjørnestein i det tyske forsvar mod vest. Men den strategiske tænkning bag anlægget ændrede sig i takt med de skiftende vilkår for den tyske krigsførelse. Og hver gang fik omlægningen beskæftigelsesmæssige og økonomiske følger, der rakte langt ud over Thys grænser.

Udbygningen af Hanstholm-anlægget skal fra begyndelsen betragtes i en sømilitær sammenhæng. Efter sejren i Norge og efter vestmagternes katastrofale nederlag i Belgien og Frankrig, var Tyskland i juni den altdominerende magt på det europæiske kontinent. Udsigten til et britisk modfremstød i form af en invasion måtte forekomme særdeles hypotetisk.

På havet var situationen mindre afklaret. Men både af hensyn til den indre sikkerhed i Østersøen og til de livsvigtige malmtransporter fra Narvik var det nødvendigt at kontrollere Skagerak. Den mest fremskudte mulighed for kontrol var linjen Kristiansand-Hanstholm.

Allerede ved krigsudbruddet havde den tyske marine udlagt minespæringer i Nordsøen og Skagerak i en afstand af 120-150 km fra den jyske vestkyst. Af hensyn til sejladsen på Østersø-havnene var der midtvejs mellem Danmark og Norge et minefrit område. Dette hul kunne lukkes med langtrækkende kanoner, placeret på Hanstholm og i Kristiansand. Så tidligt som 26. april 1940 havde marinens øverstkommanderende – storadmiral Raeder – foreslået denne løsning i en situationsrapport til Hitler. Det umiddelbare resultat blev opstillingen af et 17 cm-batteri. I sva-

ret på Raeders krav havde Hitler udtrykt ønsket om at sikre indsejlingen med endnu kraftigere artilleri, nemlig endnu ikke færdigbyggede 38 cm-kanoner, der var tidens sværeste skyts.

I oktober 1940 tog man fat på at realisere førerordren: 4 stk. 38 cm-kanoner, placeret på fire underjordiske betonanlæg og beskyttet af et sprængsikkert skjold. Den indbyrdes afstand mellem de fire kanoner var 250 meter. Kanonløbene var bygget hos Krupp og oprindeligt beregnet til montering på slagskibe. De havde en rækkevidde fra 42-55 km, alt efter hvilken granattypen man anvendte. Den letteste granat – med den længste rækkevidde – vejede knap 500 kg. Den tungeste 800 kg. Der var megen automatik i anlæggene, men mærkværdigt nok skulle granaterne anbringes i kanonen med håndkraft. Det krævede en styrke på 18 mand.

Hver kanon blev udbygget som et fæstningsværk for sig i en bunker, der indeholdt plads til mandskab – 90 pr. kanon – og maskincentral med dels en 56 hk dieselmotor til den daglige belysning og kraft, dels en 200 hk dieselmotor, der udelukkende skulle levere kraft til kanonens drift. Endelig var der som sikkerhed ved maskinskade bygget et ekstra elektricitetsværk med en 270 hk dieselmotor. Alt i alt mere kraft end man disponerede over i en middelstor dansk provinsby. I det daglige valgte man nu at tappe strøm fra det lokale højspændingsnet.

I hver bunker var der proviant til tre måneder i form af tørrede kartofler og grøntsager, konserves og enorme mængder af sodavand. Det kneb nemlig stærkt med at skaffe frisk drikkevand til anlægget. Langt hen på sommeren 1945 nød det engelske og danske vagtmandskab endnu godt af disse reserver. For at live mandskabet lidt op var

Tysk maskingeværgruppe på øvelse i Hansted. Frem til årsskiftet 1944 blev der placeret stadig flere tyske tropper ved invasionsforsvaret.

der anlagt de nydeligste små haver under camouflagenettet med fliser, søjler, blomsterbede, bænke og hvad der nu ellers hører til en tysk drøm om idyl.

Ammunitionsrummet i hver bunker havde plads til 160 skud, skærmet fra rundgangen omkring kanonen med flammesikre lemme. Via et sporsystem var der forbindelse til seks specielle ammunitionsdepotbunkers, bygget i to etager.

Kanonstillingernes »hjerne«, ildledercentralen, lå ca. 300 m foran midten af batteriet i en to-etagers jernbeton-bunker. Her var de fine måleinstrumenter med forbindelse til seks optiske pejlestationer samt yderligere seks radarstationer, placeret med tre på hver side af batteriet.

Efter godt et halvt års intensivt arbejde, der involverede

betydelige mængder dansk arbejdskraft, blev disse anlæg 15. juni 1941 meldt klar til brug.

Batteriet med de fire 17 cm-kanoner blev senere anlagt på det lave terræn øst for Hanstholm. Tanken var at anvende dem mod skibsmål nærmere kysten, bl.a. blokadebrydere, der sejlede mellem Göteborg og England.

Kombineret med forskellige former for støtte-forsvar, herunder anti-luftskys, havde værnemagten sikret sig herredømmet over Skagerak med den højeste grad af teknisk formåen.

Omtrent samtidig blev grunden lagt til en afgørende ændring i Tysklands militære situation. På lidt længere sigt blev følgen fortsat omfattende aktivitet omkring Festung Hanstholm og hele den jyske vestkyst i øvrigt: »Operation

Barbarossa«, påbegyndt 22. juni 1941, førte Tyskland ind i en lang, opslidende østkrig. Situationen blev yderligere kompliceret, da USA i december erklærede Tyskland krig. Al tysk militærtænkningens mareridt, tofrontskrigen, var nu en realitet. Til begge sider havde man en fjende, man ikke kunne rette noget afgørende slag imod, men til gengæld kunne man forvente ubehagelige initiativer, ikke mindst fra vest.

Allerede i slutningen af 1941 aner man i overkommandoens overvejelser frygten for en allieret invasion. Man regnede dog ikke med Danmark som det mest invasions-truede område. På en liste, som overkommandoen udarbejdede den 14. december 1941, stod Norge øverst. Dernæst kom den fransk-belgiske kyst og først som tredje prioritet blev den jyske vestkyst nævnt. Her pegede man især på den vest- og nordjyske kyst: »Lediglich die Jammerbugt weist günstigere Bedingungen auf« (kun Jammerbugten fremviser ret gunstige betingelser).

På Thy-kysten blev de tyske overvejelser til handling gennem en befæstning af kystområderne syd og nord for Hanstholm. Ved Klitmøller, Lyngby og Vigsø opstillede den tyske hær 10,5 cm kystbatterier og forskelligt andet skyts. Støberiet kunne fortsætte.

I løbet af 1942 foretog værnemagtens overkommando en yderligere opprioritering af forsvaret af Vestjylland. Danmark ændrede pr. 1. maj status i kommando-systemet fra »Heimats-« til »Operations-Gebiet« (fra hjemland til operativt område). Senere i maj aflagde storadmiral Raeder besøg i Nordjylland. Under sin rundtur til de militære anlæg konstaterede han, at Nordjylland af flere grunde var velegnet til invasion: »Nordjütland bietet durch Bodenbeschaffenheit und zahlreiche Flugplätze, vor allem den grossen Platz bei Aalborg, für feindliche Landung aus Luft keinerlei Schwierigkeiten. Die Küste ist auf weiter Strecke so gestaltet, dass auch Landung von See hier möglich ist« (»Nordjylland udgør på grund af terrænforhold og talrige flyvepladser, først og fremmest den store plads ved Ålborg, på ingen måde vanskeligheder for fjendtlig landing

Drømmen om »die Heimat«. Landskabsmodel opstillet i Hanstholm-fæstningen.

fra luften. Kysten er på lange strækninger af en sådan beskaffenhed, at også landgang fra havet er muligt her«). Endvidere bemærkede Raeder, at 38 cm-batteriet i Hanstholm var særlig udsat i tilfælde af angreb, eftersom dets forsvar var utilstrækkeligt. Endelig hævdede han, at de forskellige anlæg var for dårligt bemandede. Muligvis som følge af denne kritik gav Hitler den 30. maj den kommanderende general i Danmark, Lüdke, ordre til at omgruppere tropperne, så hovedvægten blev lagt på Vestjylland. Bl.a. skulle Hanstholm forstærkes med et kompagni soldater.

Disse foranstaltninger skabte ikke tryghed hos den tyske ledelse. Invasionstruslen forekom mere og mere overhængende. De allierede udenrigsministre holdt møde i Moskva i oktober 1943. Det var ikke svært at gætte på, at Stalin havde søgt at presse sine allierede til at oprette en front i vest. Samtidig havde den allierede landgang på Sicilien og i Syditalien i sommeren 1943 demonstreret, hvor effektivt kystforsvar kunne bekæmpes med en kombination af luftangreb og sø-artilleri. 29. oktober kom reaktionen fra den tyske overkommando: den tyske marineledelse i Danmark fik besked om, at Danmark skulle betragtes som placeret i forreste front-linje. Derfor skulle der

iværksættes en omfattende udbygning af kystforsvaret. Udover Hanstholm-fæstningen var der ingen anlæg på den tyske vestkyst, der kunne tage kampen op mod tungt flådeartilleri. Der skulle anlægges tunge batterier ved både Esbjerg og Frederikshavn. Desuden skulle der placeres en række middelsvære batterier langs kysten og anti-luftforsvaret forstærkes, bl.a. ved Hanstholm. Målet var at skabe en sammenhængende fæstningsvold fra Esbjerg til Frederikshavn. For at understrege vestforsvarets høje prioritet flyttede Befehlshaber Dänemark, Hermann v. Hanneken, sit hovedkvarter fra København til Silkeborg.

Samtidig startede en omfattende opbygning af de tyske tropestyrker i Danmark. I den stille tid efter april 1940 havde beredskabet været helt nede på 2 divisioner af ret ringe kvalitet. Men fra efteråret 1943 blev det udbygget med tre nye reserve-divisioner og i november med yderligere en division. I slutningen af 1943 var der ialt placeret 6 kampklare divisioner i Danmark. Som omtalt i det følgende afsnit satte feltmarskal v. Rommel spørgsmålstegn ved, hvor kampklare disse divisioner egentlig var.

Fra værnemagtens side blev der stillet voldsomme krav om

indsats af dansk arbejdskraft ved de omfattende anlægsarbejder. De danske myndigheder veg uden om v. Hannekens krav om tvangsudskrivning af arbejdskraft, men antallet af beskæftigede ved vestkysten voksede fra 33.000 til 71.000 mand.

De grundlæggende spørgsmål bag denne hektiske aktivitet: »hvor?« og »hvornår?« blev afgjort med den allierede invasion af Normandiet den 6. juni 1944.

Hermed var Jylland rykket af det store spils centrale felt, men værnemagten opgav ikke den stærke befæstning af vestkysten. Strategien var støbt i beton og lod sig ikke sådan ændre. For Hanstholm-fæstningen betød den nye situation, at man gjorde klar til kamp – også mod et angreb fra landsiden: der blev gravet skyttegrave hele vejen rundt langs skråningen af det højtliggende fæstningsterræn, og der blev opstillet skyts, der kunne bestryge alle tilkørselsveje; altsammen garneret med pigtråd og spanske ryttere. Også indfaldsvejene til Thy blev befæstet med forsvarsanlæg ved Aggersund, Vust og Oddesund.

Ved kapitulationen dækkede Festung Hanstholm et areal på 900 ha eller ca. 1600 tdr. land og omfattede mellem 250 og 300 betonbygninger. Her var stationeret 6.000 mand, hvoraf halvdelen skulle betjene anlægget, resten danne rygforsvaret.

Fæstningen var blandt de stærkest armerede langs den tyske vestvold. Den står som monument over effektiv strategisk planlægning, men dybest set også over den tyske værnemagts afmagt. Man kunne ikke hamle op med fjenden på de afgørende punkter på havet og i luften. Som erstatning ville man købe sikkerhed i betonfæstninger.

Det viste sig at være en falsk sikkerhed uden større militær betydning, men med afgørende økonomiske følgevirkninger for det samfund, der leverede materialer og arbejdskraft. Når værnemagten valgte at satse så meget på betonstøberi, skal det naturligvis også ses i lyset af, at det ikke belastede den tyske krigsøkonomi ret meget. Udgifterne til materialer, lønninger og profitter – opgjort til godt 2 mia. 1945-kroner – blev betalt af Danmarks Nationalbank.

Feltmarskallens kritiske blik

Højt til vejs i det tyske hierarki havde man opmærksomheden rettet mod Festung Hanstholm og de øvrige jyske kystbefæstningsanlæg. Som nævnt lå der en fører-ordre bag anlægget af kanonstillingerne ved Hanstholm, efter indstilling fra storadmiral Raeder. Denne inspicerede anlægget i maj 1942. Nogen egentlig kritik gav han ikke udtryk for – han var jo også selv øverste ansvarlige. Men han anså bemanningen for utilstrækkelig.

I slutningen af maj 1943 blev Festung Hanstholm besøgt af de øverste tyske ledere i Danmark, den rigsbefuldmægtigede dr. Werner Best og værnemagtens øverstkommanderende, general Hermann v. Hanneken – et par herrer, der ellers ikke gik alt for godt i spand sammen. Med følge blev de installeret på hotellerne Ålborg og Royal, og i løbet af et par dage aflagde de besøg i Hanstholm og ved de øvrige søforter langs Thys kyst.

Der er ingen vidnesbyrd om, at besøget fik følger for befæstningsarbejdets udvikling. Besøget er alligevel mindeværdigt, for det var ved den lejlighed – den 27. maj – man for første og eneste gang fik demonstreret, at de langtrækende 38 cm-kanoner kunne skyde. Det skete med et dommedagsbrag, der fik holmen til at skælve og efterlod en regn af glasskår i miles omkreds. Snart efter fulgte en tilsvarende regn af erstatningskrav fra pastor Mehr og mange andre.

Det mest interessante af de fornemme besøg foregik til gengæld med den største diskretion. I begyndelsen af december 1943 aflagde helten fra ørkenkrigen i Nordafrika, feltmarskal v. Rommel besøg i Hanstholm. Han havde udtrykkeligt frabedt sig enhver form for festivitas. Han ville opleve Vestvoldens hverdag. Kun de stedlige kommandanter fik ordre til at melde sig hos marskallen.

Han var da også med sin stab på en egentlig arbejdsrejse. Rommel havde i sommeren og efteråret 1943 ledet det tyske forsvar af Italien. Under indtryk af den voksende trussel om invasion fra vest fik han til opgave at inspicere det nordeuropæiske kystforsvar og i lyset af erfaringerne fra Italien opstille en samlet plan for, hvordan et invasions-

Feltmarskal v. Rommel (til højre) på grundig inspektion helt ud i den yderste klitrække.

forsvar kunne organiseres. Som »Inspekteur« havde han ikke nogen egentlig kommando. Måske har hans udnævnelse været et skub ud på et magtmæssigt sidespor.

Den 2. december ankom Rommel med sin stab til v. Hannekens hovedkvarter i Silkeborg. Her blev det konstateret, at selv om der nominelt stod seks divisioner i Jylland, var deres reelle kampværdi problematisk. En af dem var først under opstilling, tre var kun uddannelsesdivisioner, en var en reservepanserdivision med meget lidt panser til rådighed. Endelig var der en Luftwaffe-Felddivision, der bevægede sig rundt på cykler. Luftvåben og marine var svagt udstyret. Noget egentligt »Frontverband« var der ikke i Danmark, konkluderede Rommel. De følgende dage bevægede Rommel og hans stab sig med særtog til Esbjerg og derfra op langs vestkysten via Hanstholm til Skagen. Rommels stab blev installeret i fornemme salonvogne. En af dem var særlig fint udstyret. Den havde – efter de kyrilliske bogstaver at dømme – tilhørt en stormægtig balkanfyreste. Dagen startede med morgenmad i spisevognen. Rommels adjutant beretter, hvordan man et par minutter i otte endnu sad i afslappet samtale. Et øjeblik efter var vognen som blæst for mennesker. Alle var lynhurtigt på plads i den ventende bilkortege. Kl. otte præcist bevægede kortegen sig så afsted til dagens inspektionsrunde. Det rommelske tempo og præcisionskrav herskede over alle. Ved de udvalgte anlæg tog Rommel et hurtigt overblik over situationen og modtog de fornødne rapporter. Når mørket faldt

16 Tankspærringer – spanske ryttere – nord for Hanstholm.

på ved 16-tiden, vendte man tilbage til stabstoget, og dagens indtryk blev bearbejdet og diskuteret. Middagen skulle efter planen leveres fra et feltkøkken. Ofte blev der dog rettet finere an, »til ringe glæde for Rommel«, som hans adjutant bemærker, »han var ikke bygget til det fredelige besættelsesliv i det velforsynede land«.

Han var langt fra imponeret af forsvarberedskabet langs den jyske vestkyst. Overalt herskede der et stærkt misforhold mellem de mange kubikmeter beton og den lette armering med kanoner eller endda kun maskingeværer.

Rommel anså det ikke for særligt sandsynligt, at invasionen ville blive rettet mod Danmark. Bl.a. var afstanden til England for stor til en egentlig jagerdækning. Alligevel gjorde usikkerheden om tid og sted det nødvendigt at forstærke det jyske forsvar. Hans grundopfattelse var kort og godt: »Hauptkampflinie ist der Strand« (»Hovedkampflinie er stranden«). Det gjaldt om at skubbe forsvaret så langt frem, at fjenden aldrig fik etableret et brohoved i land. Det bedste forsvar ville være stærke panser-enheder, støttet af jagere. Men den mulighed lå begravet ved Stalingrad. Derfor måtte man gribe til nødløsninger med de forhåndenværende søm. De bestod helt konkret i spærreforanstaltninger – spanske ryttere etc. – og minefelter langs strandkanten. Endelig skulle infanteri-divisionerne flyttes meget tæt til kysten. Den situation, der mødte Rommel, var ofte den, at infanterienhederne befandt sig inde i land – langt bag de kystforsvarsinstallationer, de skulle forsvare. Tesen om det fremskudte forsvar blev langt fra modtaget med begejstring, især ikke hos hærens officerer. I nogen grad kom Rommels kritik dog til at sætte præg på det følgende års udbygning af kystbefæstningen.

Påvirket af feltmarskallens kritik – og fremskyndet af invasionen i Normandiet – blev der opstillet 9 stk. 47 mm Skoda-kanoner i jernbetonbunkers til bestrygning af alle tilførselsveje. For at imødegå invasionsforsøg fra havet blev der opstillet 4 stk. 50 mm automatiske granatkastere. Der blev anlagt skyttegrave på kryds og på tværs, især på skrænterne, og alt blev viklet ind i pigtråd.

No di æ væk, ka et eet' gjø aa sæj,
 te di Tysker, di va no nøj praalvorn Strabejs.
 Som di ku skaab sæ aa ta po Væj,
 blaaf di sku' spøt eller tår djæ Nies.
 De skuld' aalti lye aa Praas aa Staahæj,
 aa de påst dæm bejst, hvis di so en va ræj.
 Saaen vaèt da osse dengaang di fand' o
 aa lav stue Kanoner i Stæj faa dem smo,
 da rænd' di rondt o æ Holm aa faataal,
 te nær di skuld' sky, kund' dæ ingenteng hold'.
 I fjoften Daw haad vi djæ Tur aa dje Rænd,
 æ Huüs bløw taal op aa maal op hvær jen.
 Æ Daer aa æ Vinjer maat et væ lot,
 faa saa vild' di spring ve æ Knald fræ æ Krudt.
 Saa skuld' vi si ætter forovn aa fornejn,

æ Belleder skuld' nie, men æ Sæm maat blyv sejjen,
 æ Spejl maat hverken leg eller hing —
 hvis et vi rejst væk, vild' wo Trommelhind' spring,
 vi skuld' hiel te Tved eller Skjeldsgoer Bakk',
 dæe kund' vi saa sej en Daasti aa snaakk',
 mens æ Tysker' fik skot en fi' Skod eller trej,
 ja saan bløw di ve — aa manne va ræj,
 De va væst faa dem mæ forloren Tænd',
 di sku hiel ud o Ballerum Hie hver jen.
 Men vi wa no nown dæ snød den Daee,
 da di hær fi' Skod eller trej skud' go aae,
 fu vi had' no løst vos te Rætt' i en Bog
 a jen, dæ va nøj en Graan drøwen Slog,
 aa om de hær Skyden han osse faatold',
 te æ Trommelhind den kund' no sajtens hold',

naar blot i de Law æ Ku'ul stak i Rænd,
 vi haaj en Stomp Pind imell' vo Tænd',
 Aa vi vild' no gjæ nok si aa faanemm,
 hvodan de spænd' aa, aa saa blev vi hjæmm.

Vi va slæt et saa dræeste ve di hær Kanoner,
 faa di braajt nue brølendes stue Patroner.
 Men dæ va en Krom Dig en Støk søjen æ By,
 aa dær kund' vi leg' faa djæ Skyden i Ly.
 Dæ'er rend vi saa hæm mæ æ Pind i wo Mund,
 aa Ajs' kom baade mæ Kat aa mæ Hund,
 di skuld' et go dæhjæmm aa kom gal astæj,
 Kræn Knap haaj taaen hans Bornholmer mæj,
 de wa mæ aa pas o, hva en mjest holdt aa,
 faa fae de wa Awten, en kjendt et æ Daa.

De føst Skod skul go omkreng æ Klok' ni,
 men føst bløw en de, aa saa bløw en ti,
 aa vi laa aa kæg aa tøgèd de hær Kakkellovnsbrind',
 aa vest knap, hvovidt vi skuld' roel eller grinn.
 Dæ wa jen dæ saae, i de Law han tared hans Øwn:
 »Aa di Tysker', dæ wa aaller nøj sand' i djæ Løwn.«
 Mæn da æ Bornholmer slow ølle just,
 saa skod di en Skod, aa dæ kom en Graan Pust —
 æ Fowl skræpped op, aa en Foer stak i Rænd,
 aa vi smed æ Pind', vi had mell wo Tænd' —
 vi keg vos omkreng — hæm po æ Væj
 nue Tysker' stejled baagøwer li po æ Stæj,
 mæn de wa no nøj, dje Kaptejn had saa,
 te de skuld' di gjø, naar en stue Kanon gik aa.
 Men bette Pier saae: »Møn de wa æ Skod —,
 eller waèt æ Bornholmer dæ tabt' en Lod?«
 Vi keg i æ Kaès, dæe wa et nøj i Bræk,
 æ Klok' byvled aa ætter tøl, aa vi fæk
 vos en Grin aa de hær tysk' Praaleri —,
 dæ wa trej Skod tebaag, men wo Skræk wa faabi.

Vi sov te æ Klok' wa hænad fi-fem,
 da wa de færre, aa saa gik vi hjem.
 Hen o æ Awten kom dæm fræ Skjeldsgoer igjen,
 aa si'n kom dem, dæ wa længer hænn.
 Folk var jo glaæ ve ijén aa kom hjem
 aa find' i Behold baade Belder aa Sæm,
 Vinjer aa Daer — aa æ Huüs et aa glæmm,
 faa æn holder ilywel aa de dæhjæmm.

J. N. Christensen.

Thisted bys populære badestrand ved Simons Bakke blev allerede i 1940 forvandlet til en tysk »Seefliegerhorst«.

Værnemagtens arbejdspladser

6

De omfattende tyske investeringer skabte en helt usædvanlig beskæftigelsesmæssig situation i Thy. Andre egne af Vest- og Nordjylland fik også store tyske arbejdspladser, men det var først fra 1942/43. I Thy startede den tyske foretagsomhed umiddelbart efter besættelsen, og der fulgte fem år med fuld beskæftigelse og i perioder endda regulær mangel på arbejdskraft, især bygningshåndværkere. Der var tendenser til afmatning i efterspørgslen flere gange, bl.a. da de store kanonstillinger var færdigbygget i sommeren 1941, men hver gang førte de strategiske kursændringer nye investeringsbølger med sig. Først i krigens sidste måneder kunne man igen se voksende kødannelser ved kontrolstederne.

Den økonomiske krise og massearbejdsløsheden fra begyndelsen af trediveerne havde endnu ikke sluppet sit tag i det danske samfund, da landet blev besat. Ledighedsprocenten lå på omkring 25. Den hurtige vending i beskæftigelsessituationen i løbet af sommeren og efteråret 1940 må have været en usædvanlig oplevelse for både håndværksvende og arbejdsmænd i Thy. Værnemagten efterspurgte netop de erhvervsgrupper, der havde været hårdest ramt af arbejdsløsheden: arbejdsmændene, herunder mange daglejere og mindre husmænd, bygningshåndværkere og vognmænd.

Den øverste planlægning og styring af de omfattende byggeprojekter var i hænderne på værnemagtens egne entreprenørorganisationer. Ingeniører herfra etablerede sig i et kontor i Thisted. Men det egentlige arbejde blev udliciteret til danske virksomheder. Fra starten en lokal entreprenør i Thisted; men da man tog fat på det egentlige fæstningsbyggeri, gled arbejdet over på nogle af landets største firmaer i branchen: Hoffman & Sønner, Christiani & Niel-

sen, Theut m.fl. Da den forcerede totalbefæstning satte ind fra foråret 1943 kom en række mindre, ofte nyetablerede og ret svagt funderede virksomheder ind i billedet. Men det er et særkende for Thy, at værnemagtsarbejdet forblev domineret af store, veletablerede firmaer.

Financieringen foregik på den måde, at de firmaer, der havde påtaget sig arbejdet, fik udstedt checks på Danmarks Nationalbank. Her blev det altsammen noteret på den såkaldte »værnemagtskonto«, der regnskabsmæssigt figurerede under det uanseelige navn: »Konto for diverse debitorer«. Financieringen var altså i sidste ende et dansk anliggende.

Det er desværre ikke muligt at give et eksakt og detaljeret billede af, hvordan forbruget af arbejdskraft udviklede sig på de tyske arbejdspladser. De store virksomheders regnskaber og nationalbankens arkiver er lukket land. Vi er nødt til at bygge på skønsmæssige, lidt tilfældige iagttagelser.

Redaktør Bruunsgård holdt opmærksomt øje med udviklingen på de tyske arbejdspladser. Midt i december 1940 noterede han: »Ved Hansted arbejder så vidt det kan konstateres ca. 800 mand, og der synes ikke at være brug for flere arbejdsmænd. Der er 100-150 tømrere, og der kan vist godt bruges flere endnu. Der slæbes stadig materialer derud, og der er 22 store blandemaskiner igang. Kanonfundamenterne støbes ca. 15 meter ned i jorden, og der bruges utrolige mængder af jern i betonen. Blandt jernbinderne er folk fra Agger, Krik, Vestervig og flere steder, som hver morgen kører fra hjemmene i bil til Thisted, hvorfra de kører videre til Hansted med de store rutebiler, som tyskerne lader arbejderne transportere i. Om aftenen kører de hjem på samme måde. Det er et strengt liv i vinter-

kulde og mørke, og der er ikke noget, der hedder helligdage. Fra Thisted starter nu hver morgen en snes busser med arbejdere«.

De barske vilkår afskrækkede ikke arbejderne. De mange års krise må have oparbejdet en hunger efter arbejde, og lønnen var god. I sommeren 1940 kunne en arbejdsmand på de tyske arbejdspladser opnå en timeløn på 1,80 kr. Det var 25 % over tariffen. Hanstholm har været den største arbejdsplads i Nordvestjylland. 800 arbejdere svarede til 20 % af alle skatteydere i Thisted købstad.

I april 1941 var byggeriet nået så langt, at de store kanoner kunne påmonteres. Det første kanonløb ankom med jernbane til Thisted, og det 21 m lange rør blev med stort besvær bugseret gennem byens gader. Et par gamle alle-træer ved Stationsvej måtte lade livet.

På det tidspunkt har der – ifølge en politiopgørelse – været omkring 1000 mand i arbejde alene i Hanstholm. Dertil kom mange ansatte på en række andre tyske arbejdspladser ved kysten og i Thisted.

Arbejdere fra hele landet var begyndt at strømme til Thisted. Nogle kom frivilligt, lokket af de høje lønninger, andre presset af anvisningskontorer med trussel om at miste understøttelse, hvis de ikke søgte derhen, hvor arbejdet var. De fremmede arbejdere satte præg på Thisted.

Ledige lejligheder og værelser var ikke til at opdrive, og en mængde familier havde folk i kost. Der kunne opstå gnidninger mellem den lokale og den fremmede arbejdskraft. Arbejdsmændenes fagforening i Thisted klagede i hvert fald over, at de store entreprenør-firmaer fortrinsvis antog folk, der kom udenbys fra, og som ikke var organiserede. I juni 1941 besøgte redaktør Bruunsgård Hansted påny. Denne gang sammen med borgmester Iversen. De skulle undersøge, om der var landbrugsarbejdere under 25 år beskæftiget derude. Landbruget havde fået gennemført en bestemmelse, der skulle sikre erhvervet første ret til denne arbejdskraft. Der var udrettet meget i området, siden redaktøren var der i maj det foregående år: »Der er lavet en fantastisk masse huse og befæstningsanlæg i terrænet

ovenfor den gamle læmole, og der står svært luftværns-skyts på bakkerne øst for Hansted. Der arbejdes stadig under højtryk, og tilsyneladende er der endnu et stykke vej til enden«.

I løbet af sommeren var bygningen af de store kanonbatterier så nogenlunde ved at være afsluttet. Mange troede, at nu var beskæftigelses-eventyret ved at være slut. Arbejdsmæssigt blev vinteren 1941/42 da også mere stille end den foregående, men allerede i foråret 1942 steg efterspørgslen efter arbejdskraft påny. Invasionsfrygten og den kritiske admiral Raeder satte gang i blandemaskinerne.

Den følgende vinter var der stor travlhed. Fra foråret 1943 beretter Bruunsgård: »Der slæbes for tiden en utrolig mængde jern til Klitmøller og Vigsø, hvor der uafledigt bygges bunkers med flere meter tykke jernbetonvægge. Men det kniber at få lastbiler til kørslen, og nu kører 20 til 30 spand heste jernet derud«. Mange landmænd fik her udnyttet ledige hestekræfter og et ikke ringe tilskud til indkomsten.

Sandsynligvis har arbejdsstyrken ved anlæggene i Hansted og Vigsø været oppe på 2.000 mand. Også ved Vorupør, Lyngby og Agger var der omfattende arbejder i gang. En morgen i maj 1943 stillede Bruunsgård sig op ved Nørreallé og betragtede de rute- og lastbiler, der kørte arbejderne til Klitmøller og Hansted. Det blev til 114. I gennemsnit var der 15 i hver bil. Transporten har da omfattet godt 1.700 mand.

Det store boom i befæstningsarbejdet fra foråret 1943 tiltrak påny store mængder fremmede arbejdere. I september 1943 anslog politimesteren i Thisted, at der arbejdede ca. 4.000 mennesker i og omkring Thisted med fast bopæl andetsteds i landet. Boligmarkedet var belastet ud over bristepunktet: Havehuse, tørrelofter, kældre og kviste, alt blev lejet ud.

Fra midten af 1944 blev der ikke oprettet mange nye arbejdspladser ved de tyske anlæg. Men reparation og vedligeholdelse af de anlæg, der allerede havde flere år på bagen, gav fortsat høj beskæftigelse. Først i krigens sidste

THISTED SOCIAL-DEMOKRAT

ORGAN FOR DET SOCIALDEMOKRATISKE ARBEJDERPARTI

36 Rørgang 4 Nr. 70

FRHED

LIGHED

BRODERSKAB

Torsdag den 23. Marts 1944

De fremmede Arbejdere i Thisted.

En Mand, der i ca. to Aar midlertidigt har arbejdet her paa Egnen og har Bopæl i Thisted, tilføjer os dette Indlæg:

Bladet bedes være saa venlig at optage et Par Linier om, hvordan tilrejsende Arbejdere behandles her i Thisted. Tidens Vanskeligheder har jo gjort det saadan, at mange gifte eller ugifte maa søge herop for at holde Hjemmene oven Vand.

Det første, der møder en fremmed Arbejder, er selvfølgelig det store Spørgsmaal om Logi. Naar man saa endelig har opnaaet et lille Tagkammer uden Varme til 10—15 Kr. om Ugen, er man heldig. Mange Steder bor der 3—4 Stykker sammen. Det siger sig selv, at det er betydelige Summer. Folk faar ind paa denne Maade. Jeg saa et Sted, hvor der før i Tiden var drevet Hotel, 7 Værelser, hvor der knap nok vilde bo nogen under andre Forhold, til 20 Kr. om Ugen. Det er over 1000 Kr. om Aaret for saadan et Værelse uden Varme, det kalder jeg Bolighajer. Det er ikke saa sært, at Banegaarden er et Opholdssted for Arbejdere om Aftenen, der har

gaaet ude hele Dagen. Der er jo ikke noget spændende i at sidde paa et koldt Værelse. Desuden saa jeg en Aften en Del Arbejdere komme her til Byen med sidste Tog Syd fra, de bad saa mindeligt om at faa Lov at blive paa Banegaarden Natten over, men det kunde ikke bevilges. Der mødte derefter tre af Lovens Haandhævere med Knipser og rydgede Ventesalen, saa deres Skæbne blev Gaden for Natten.

Det næste, som ikke er slet saa vanskeligt, er at faa Kost, men det maa der saa sandelig ogsaa betales for, 35 Kr. om Ugen og endda forud. Det er der selvfølgelig ikke noget at sige til, men det er sket, at Folk er rejst og ikke har kunnet faa det tilbage, de har betalt for meget, og heller ikke Rationeringsmærkerne. Det kalder jeg uforskammet. Der var en ung Mand, som skiftede Pensionat. Da han skulde have sine Rationeringsmærker, havde Værtinden taget tre Smørmærker for en Uge og tilsvarende Sukker og Brød. Hvis nogen betvivler Rigtigheden, kan jeg overbevise den tvivlende. Saadan er Forholdene her i Thisted. Jeg saa i Thisted Avis Tidende, at Thisted

og tværdige Pensionat, Lundeholm, gav en Redegørelse for, at Arbejderne tjente 18—20,000 Kr. aarlig. Det er ikke den almindelige gemene Arbejder. Om Vinteren har han godt 100 Kr. om Ugen, derfra gaar 50 Kr. til Kost og Logi og andre Udgifter, saa jeg kan ikke regne ud, der kan blive ret meget at sende hjem til Familien. Nogle siger, at de fremmede Arbejdere kan rejse igen, men man er jo nødt til at være der, hvor der er Arbejde. Forhaabentligt kommer der jo nok andre Forhold igen, men Forholdene er ikke spændende for de fremmede, og Byen vil sikkert nok blive tuasket bagefter.

En Arbejder.

De fremmede Arbejdere i Thisted.

Vi har modtaget følgende Indlæg:

I Social-Demokraternes Tirsdagsnummer anker en Arbejder over de høje Logipriser her i Byen; han anfører, at den tilrejsende Arbejder let kommer til at give 10—15 Kr. for et Værelse eller Kammer uden Varme og titulerer Udlejerne som Bolighajer.

Nu fremgaar det ikke af Klagerens Artikel, om den nævnte Pris er for et umøbleret eller et møbleret Værelse, hvad der jo gør en Forskel. Er det første Tilfældet, maa man maaske nok give Revneren Medhold. Men tales der om et møbleret Værelse, turde Sagen

ville sig noget anderledes. Møbler er jo langt fra billige, Sengestole, Søjlehaver, for slet ikke at nævne Tæpper, Lagener, Pudevaar og Haandklæder, der — hvis de overhovedet kan købes — er oppe i Fantasi priser.

At der saa under disse ekstraordinære Forhold med den store Invasion af fremmede Arbejdere til Thisted, bliver Mangel paa Værelser, kan man billigtvis vist ikke skælde Thistedboerne ud for; vi kan jo ikke saadan eins-zwei trylle hverken store eller smaa Værelser frem. Hvad Varme angaar, da synes vi vel, at vi maa tænke paa vore Børn og gamle, for vi leder den gaa til arbejdsføre Mænd, der formentlig har Adgang til Varme i deres Pensionat, og som især vist ikke lider Brist paa Helbredet ved at sove i et uopvarmet Værelse; enhver ved jo dog, at det kun er yderst smaa Brændselrationer, der tildeles den enkelte Familie.

Undertegnede er Udlejer af et møbleret Værelse — uden Varme og til 12 Kr. ugentlig, vel at mærke, saa længe min Kone kan fremkalle det til Sengen nødvendige Linned; hun gør sig sin Umage med at holde det helt og pænt rengjort muligt. Men jeg skal jo ikke nægte, at det gibber lidt til, naar man hører, at en Arbejders Udgift til Tobak en enkelt Dag rangerer med det Beleb, for hvilket han i en Uge har Dispositioneret over et pænt Værelse med Lys, Møbler og en god Seng — selv om det er uden Varme.

„Bolighaj“.

I februar 1941 ankom de tunge kanondele til Thisted. Fra jernbanen blev de transporteret på tunge blokvogne gennem byen til Hanstholm. Nytorv en tidlig morgen.

måneder gik arbejdet ved de tyske anlæg for alvor ned, ikke mindst på grund af materialemangel og usikre transportforhold.

I marts måned stak det næsten glemte arbejdsløshedsspørgelse påny hovedet frem.

Den hektiske aktivitet på de tyske arbejdspladser skabte inflation – ikke blot i løn og priser, men også i holdningen til arbejdet. Den generelle ændring i befolkningens opfattelse af værnemagten fra foråret og sommeren 1943 har vel også spillet ind. Der eksisterer den dag i dag i Thy mange historier om, hvordan situationen blev udnyttet til egen fordel. Langs gader og veje blev der »tabt« en mængde sække med cement, og chaufførerne havde alt for travlt til at samle dem op. Også stangjern blev der »tabt« en del af.

Egnens smedemestre manglede efter sigende aldrig jern. Ved afregning for kørselsarbejde og ved udregning af akkorder var der rigeligt med muligheder for svindel. Med forargelse i stemmen bemærker Bruunsgård: »Man undres til tider meget over, at danske arbejdere, der har været med til at kæmpe for en kortere arbejdstid og afskaffelse af helligdags- og overarbejde, nu er så hidsige på netop den slags arbejde«.

De kommunale myndigheder har efter alt at dømme været blandet forbavsende lidt ind i hele denne omvæltning i forhold til de normale tilstande på egnen. I referaterne af møderne i Thisted byråd støder man af og til på henvisninger til »den ekstraordinære situation«, og der blev givet tilladelser til en del nybyggeri af boliger. Men egentlige forholdsregler overfor den anstrengte boligsituation eller forholdene på de tyske arbejdspladser støder man ikke på.

Da den væsentligste del af de tyske aktiviteter foregik i sognekommunerne blev det i højere grad Thisted Amt, der måtte gribe ind, når der opstod problemer. Det gjaldt ikke mindst ved tysk overtagelse af dansk ejendom. Samarbejdet mellem amt og værnemagt forløb gnidningsløst. Som forløbet af evakueringen af Hansted-beboerne vil vise, opstod konflikterne i højere grad mellem den danske myndighed og lokalbefolkningen. De spændinger, der opstod mellem dansk og tysk myndighed i andre egne af Vest- og Nordjylland – især under det forcerede byggeri fra 1943 – kendes faktisk ikke i Thy. Årsagen til denne tilstand kan være, at det især var store, velorganiserede firmaer, der opererede i Thy – de kunne selv løse problemerne – og at de lokale myndigheder – især amtskontor og politi – under det store boom i 1943 og 1944 allerede havde flere års erfaring i samarbejde med værnemagten.

Fra et vindue i Nørrealle

En husmoder i Thisted sendte i tiden fra december 1942 til januar 1944 et antal breve til sin datter og svigersøn i København. Ved et tilfælde er brevene blevet bevaret. De er helt udramatiske – skrevet til familiebegivenheder – men de giver samtidig en levende beretning om forholdene i byen. Her får de historisk værdi. Vi kan umuligt vide, hvor mange, der følte og tænkte som denne kvinde. Hun har dog næppe selv opfattet sin holdning som særlig speciel eller afvigende. Under alle omstændigheder kan brevene opfattes som en sjældent frisk og autentisk vidneberetning. Hendes mand ejer et mindre auto-værksted. Der berettes om stor travlhed på værkstedet, og han gruer for selvangivelsen for 1943. Hans humør er imidlertid på nul-punktet. Hun mener, det er generator-gassen, der skader ham. Han nægter konsekvent at udføre arbejde for værnemagten. En dag – kort efter nytår 1943 – kommer »tyskerne« ind på værkstedet og forlanger, at fem mand får adgang til at benytte maskiner og værktøj. Han nægter det, men tror ikke det vil lykkes i det lange løb at holde sig fri af værnemagtsarbejde, for, som hun skriver: »her i byen må tyskerne gøre, hvad de vil. Borgmester og politimester nægter ingenting; vil folk ikke godvilligt lade tyskerne få, hvad de vil, sætter de to herrer dem simpelthen ind. De har fået realskolen, og nu vil de også have vort nye bibliotek, og de får det nok også. I kan sagtens derovre (dvs. i København), der er mange danske og få tyske. Her er mange tyske og få danske. I ser ikke, hvordan det går her, som godt er.... Danske borgere har ingen ret mere, i al fald ikke her omkring«.

Sådan set burde parret være tilfreds. De har været så heldige at bjerge sig tilstrækkeligt med brændsel – tørv og koks – og saltkarret er fyldt op. De har endda ordentligt

tøj. Vaskedagene afslører, hvilke pjalter de fleste andre må nøjes med. F.eks. er det umuligt at opdrive en skjorte i byen. Alligevel er tonen pessimistisk. Tilsyneladende bliver værkstedet ikke tvunget til at arbejde for tyskerne i løbet af 1943, og biblioteket bliver ikke overtaget af værnemagten. Men hun oplever det som om, byen er blevet løbet over ende af »de fremmede«, og det må være værnemagten, hun har i tankerne: »der kommer flere og flere, så alle større huse, sale og lokaler er optaget, om det så er missionshuset er det belagt«. Hendes tanker rækker længere end til den lokale horisont: »det slider på nerverne at være vidne til, som det går; det er som det hele drejer sig om de fremmede, og kun russerne rører på sig«. Det er i denne vinter, de hårde kampe omkring Stalingrad finder sted. »De andre taler om »efter krigen«. Lad den først ende, så er det tidligt nok at tale derom. Men alt skal ødelægges først – også her. Før krigen ende, vil det vare flere år, før der kommer ordnede forhold og en dyrtid uden lige. Hvor mange skibe vil ikke gå på havbunden af al den minefare, når de skal hente nødvendige varer hjem til os fra de andre lande, om der er noget at få«.

Stemningen bliver ikke lysere i løbet af foråret. Mange OT-chauffører henvender sig på værkstedet, men bliver afvist: »de arbejder jo kun for de fremmede, selv om de er danske; med forræddere er de i bund og grund. De er allevegne fra, kan man høre på målet« (Organisation Tødt var navnet på værnemagtens entreprenørorganisation).

Med bopæl i Nørrealle kan hun dagligt følge strømmen af arbejdere til havet. I juni skriver hun – næsten som Bruunsgård i maj samme år – »der kører i hundredvis af last- og rutebiler til Hanstholm, Lild og Vigsø om morgenen med arbejdere; der arbejdes både dag og nat med be-

fæstningen af hele kysten, og beboerne bliver jaget ud af huse og gårde og sælger deres besætninger og inventar ved

auktioner. Det er sørgelige tilstande, der råder her omkring».

Bekendtgørelse fra Politiet.

Efter at et kendskabeligt Medlem af den tyske Væbningskorps har anmeldt, at hans Troldskudskorps den 24. d. M. Kl. ca. 1945 ved Thisted har været Offer for en Sædelighedsforbedelses begaaet af 2 danskelærende Personer, har den tyske Standsret i Thisted forlangt foretaget følgende Foranstaltninger, som hermed i Medfør af Lov Nr. 21 af 4. Februar 1931 § 7 bekendtgøres:

At Færdsel og Trafik indenfor Thisted kommunalt bebyggede Områder under Pludser og Vej og Forbuds fra Kl. 19 indtil Kl. 5 den følgende Morgen.

Indenfor samme Eidsrum skat alle offentlige Lokaler herunder Butikker, Forlystelsessteder, Beværtninger og Biografer holdes lukkede.

Indfangt fra Forbudet et Personale ved:

Politiet,

Postvæsenet,

Kommunens Administration,

Gas, Vand- og Elektricitetsværkerne,

Telefonvæsenet,

Sygehuse, enghvide Læger, Sygeplejerspersonel samt Jordemødre Brandvæsenet og Redningskorpsene,

endvidere Personer ved Transport af Mælk og Levnedsmidler, Jernbanernes og Automobilernes Personale,

samt Personer, som ankommer med Tog og Småbanetogene og som stiger op fra disse Trafikmidler eller tager til deres Hjem eller Hotel.

Det skal dog være tilladt Husbiljer at modtage tilkomende Gæster til Overnatning.

Personer, som i Henhold til foranstaaende er berettiget til Færdsel eller som formenter sig berettiget dertil, men under Kl. 19 bevarer sig personligt paa Politistationen, hvor de vil raske udslettet Særpas, som dog kan vil være gældende i forbindelse med det almindelige Legitimationskort.

Samtlige Autobusser skal efter Marknedsinspektorens Indfødsen fore direkte til eller fra Prædikerstien, hvor al Omsetning fra Autobusserne finder Sted.

Enhver der indenfor de foranstaaende Kløkketider ankræftes paa Gade, Vej eller Plads uden at være i Besiddelse af det nævnte Særpas og Legitimationskort, vil blive anholdt og straffet efter Loven.

De tyske uniformerede Værnemagtspatruljer, saavel som dansk Politiet har Ret til at Lægge Kontrol Kartene.

Stationsbetjenten har Telefon Nr. 206.

Endvidere optages der Høringsforhøringer i Jernbanestationens Ventesal samt ved Automobilvæsenets Administration paa Prædikerstien.

UDGIVNINGSTIDEN I THISTED, UDSKODT Nr. 1, den 25. November 1942

E. Rix.

Plakat fra undtagelsestilstanden i Thisted. Byen blev 25. november 1942 sat på den anden ende. Anledningen var en tysk telefonistindes påstand om, at hun var blevet voldtaget af ikke mindre end tre danske mænd. Den lokale kommandant reagerede voldsomt. Han skrev historie ved at indføre det første udgangsforbud i Danmark. I tilgift truede han med at tage gidsler blandt byens borgere. Rigspolitiet tog også sagen alvorligt og sendte 50 opdagere til byen med den berømte kommissær Himmelstrup i spidsen. Og så viste det sig, at anklagen var falsk. Byen åndede lettet op, og værnemagten tabte ansigt. Telefonistinden fik to år i tysk tugthus, og den koleriske kommandant fik en næsten endnu værre straf – han blev forflyttet til østfronten.

Da holmboerne kom under nødvendighedens lov

I et brev, dateret den 2. februar 1943, fortæller husmoderen fra Nørrealle, at der sidste søndag blev holdt gudstjeneste i Hansted kirke for sidste gang. Det lille samfund var ophørt med at eksistere. Det havde indtil da bestået af ca. 900 mennesker, fordelt på 200 familier. Af dem boede de 120 til leje. Resten ejede selv huse. Henved 100 familieforsørgere var daglejere, fortrinsvis beskæftiget ved befæstningsarbejderne. Resten levede af landbrug eller fiskeri.

Det tyske krav om total evakuering var blevet fremsat i september 1942. En del huse skulle være rømmet inden 15. december og resten fraflyttes i to etaper: pr. 1. januar og pr. 1. februar. Værnemagten havde allerede købt en del ejendomme op i løbet af sommeren, og ved en speciel bonusordning prøvede man fortsat at lokke folk til at flytte før de opstillede frister. Kravet om evakuering var ufravigeligt, men underhånden havde man meddelt de danske myndigheder, at man ville acceptere en skånefrist på en måned. I realiteten forlod de sidste beboere først Hanstholm den 15. marts.

Kravet stillede Hanstholms beboere i en meget vanskelig situation. Der var spørgsmålet om priserne for de ejendomme, værnemagten skulle overtage; der var spørgsmålet om at finde en anden lejlighed – en ledig lejlighed var en stor sjældenhed i det overbefolkede Thy; og der var endelig spørgsmålet om at finde en anden beskæftigelse, ikke mindst for de mange, der levede af fiskeri.

Uden de danske myndigheders medvirken kunne disse omfattende problemer næppe løses. Situationen var ikke ganske uvant. Netop i Hanstholm-området havde der udviklet sig en ret fast praksis for de danske myndigheders indblanding i forholdet mellem befolkning og værnemagt...

I de første måneder af besættelsen havde ingen dansk myndighed haft føling med, hvad værnemagten foretog sig langs kysten. De lokale myndigheder troede, værnemagten havde en aftale med staten – og omvendt. Først i november 1940 blev den danske statsadministration indblandet i den tyske aktivitet på vestkysten. For at få hånd i hanke med udviklingen fratog indenrigsministeriet sognerådene enhver forhandlingsret overfor værnemagten. For Thys vedkommende udnævnte man dyrlæge Toft og amtmand Egedorf til ministeriets befuldmægtigede i alle spørgsmål om overdragelse af fast ejendom fra danskere til tysk myndighed. I 1942 blev systemet udbygget med en særlig vurderingskommission.

Hansted-boerne var langt fra tilfredse med de danske regeringsrepræsentanters indsats. I februar 1942 sendte en række beboere en skarp klage til folketingsmand Vanggaard: »Der er dels lovet os en sum een gang for alle, og andre er blevet lovet en årlig rente – enkelte er der ikke blevet takseret for. Vi har henvendt os flere gange til amtmanden og værnemagten og stadig blevet lovet, at pengene skulle komme, men fået det indtryk, at det bliver det samme, og at der nærmest bliver holdt hen med det. Taksationen over de forskellige arealer føler ejerne sig meget utilfredse med, men da vi kan indse, at i den retning kommer vi ikke videre, ønsker vi, om folketingsmanden kunne fremføre sagen for ministeriet og videre til værnemagtens overkommando i København, da vi ikke kan være tjente med at afstå ejendom og ikke få noget for det, da vi har vore udgifter at svare«. Vanggaard gik til indenrigsministeriet, der bad amtskontoret i Thisted kigge på sagen endnu en gang. Her fandt man ud af, at ansvaret for den store langsommelighed lå hos det særdeles grundigt arbej-

dende tyske bureaukrati. Hver eneste kontrakt skulle helt til tops og godkendes i den tyske marines hovedkvarter i Wilhelmshafen. Og det kunne jo nok tage sin tid. Ingen sag var for lille til at få opmærksomhed. Således blev alle erstatningssager, der blev rejst af den lokale befolkning i forbindelse med prøveskydningen med de store kanoner, fremsendt til godkendelse hos de respektive myndigheder. Eksempelvis fremførte pastor Mehr et erstatningskrav på 14.800 kr., fordi hans minke havde smidt deres unger ved en øvelsesskydning i april 1943. Pastoren sendte sine opgørelser over spildt foder, spildt arbejde og manglende indtægt ved salget af de døde dyr til de respektive tyske myndigheder, der efter at have hentet udtalelser om sagen i indenrigsministeriet, landbrugsministeriet og udenrigsministeriet returnerede erstatningskravet med et afslag.

Den endelige evakuering af Hanstholm blev gennemført på en måde, der bestemt ikke bidrog til at genskabe holmboernes tillid til myndighederne, dvs. amt og indenrigsministerium. Lettest gik det i forbindelse med overdragelse af fast ejendom til værnemagten. Ejerne lagde megen vægt på, at købsprisen og ikke vurderingsprisen blev lagt til grund for handelen. Med den herskende inflation ville det blive vanskeligt at genanskaffe en ejendom med vurderingssummen i lommen. Dette krav blev accepteret. Princippet om handel til markedspris havde da også allerede været anvendt ved de handler, der fandt sted i sommeren 1942.

De 120 familier, der boede til leje, var langt værre stillet. De fik ikke nogen kontant erstatning for tabet af deres bolig. Men et sted skulle de jo bo. Løsningen blev, at amtet sammen med værnemagten opførte et antal barakker i Ræhr og Nytorp. Hertil blev de fleste af familierne flyttet. De kom til at bo for en husleje, der for manges vedkommende lå betydeligt over, hvad de havde betalt for væsentligt større lejligheder i Hanstholm. Hertil kom, at kvaliteten af de nyopførte barakker var ret kritisabel. Det førte til en fordobling af brændselsudgifterne, og familierne blev stuvet sammen i meget små rum. Under overskriften:

»Lejrlivet i Ræhr« gav en af de evakuerede i et læserbrev i Thisted Social-Demokrat 28. april 1943 en levende og bildende ironisk skildring af holmboernes nye liv.

Et antal fiskerfamilier, der dog fik erstatning for tabet af fangstpladser, valgte at flytte til Lild Strand eller Hirtshals. Også her var der boligmangel, og en del kom til at bo i barakker. Det gjaldt bl.a. Chr. Førby, der i et indlæg i Thisted Amts-Tidende gav en sønderlemmende kritik af barakbyggeriet: »opførelsen af barakkerne er samvittighedsløst og dårligt udført... For min baraks vedkommende er der mellem flere af sammenføjningerne ved loftet $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ tommes åbning, for ikke at tale om, at jeg kan stå på den ene side af huset og under vinduerne kan se en lastbil køre på den anden side. Når det stormer, klapper min nabos tag 4-5 tommes. Han får frisk luft, og det gratis«. Selv om holmboerne ikke havde de bedste erfaringer med det, blev der samlet underskrifter til en klage til ministeriet. Klagen nåede først frem til indenrigsminister Jørgen Jørgensen den 12. august. Han ville gerne møde en deputation af tidligere Hansted-boere. Det lykkedes at få et møde i stand, medens Jørgensen endnu var minister - samarbejdspolitikken brød som bekendt sammen den 29. august. Men han afviste protesterne. Han fandt, at evakueringen var blevet gennemført på tilfredsstillende måde af d'herrer Egedorf og Toft. De evakuerede måtte give fortabt. Der var ingen yderligere appel-mulighed. Men forbitrelsen holdt sig. Så sent som 22. november 1945 blev der i læserbrevsform rejst skarp kritik af den måde, evakueringen var blevet gennemført på.

Dansk Arbejdsmands Forbund bakkede klagerne op. 17. marts 1943 henvendte forbundet sig til amtet og besværede sig over den behandling, dets medlemmer havde fået ved evakueringen. Man ankede bl.a. over, at unge fiskere og arbejdere var blevet behandlet forskelligt i erstatningsspørgsmålet.

Også disse indvendinger blev afvist af ministerium og amt. Alt i alt kom evakueringen af Hanstholm til at koste den danske stat omkring 4 mio. kr. Heraf var alene 1,5 mio.

THISTED SOCIAL-DEMOKRAT

3. Aargang • Nr. 97

ORGAN FOR DET SOCIALDEMOKRATISKE ARBEJDESPARTI

PRINTED LIGHED BRØDERSKAB

Onsdag den 28. April 1943

Løjrivet i Røhr.

En liden Paaskhilse til Bladene i Thisted fra Sandflugtfejren i Røhr-Bakker.

Hr. Redaktør! De bades venligst optage følgende i Deres ærede Blad:

Nu har vi altså boet ca. to Maaneder i Evakueringslejr i Røhr. Vi har Tag over Hovedet, og det er vist ogsaa nogenlunde tæt, men det er jo heller ikke nogen stor Tagflade, 4 x 8 Meter i de største Barakker. Vi har skam ogsaa faaet elektrisk Lys, selv om det varede længe, saa nu kan vi atter høre de spændende Nyheder i Radioen.

Vi sparer en Masse Tændstikker til Tællepraesen og Petroleumslampen, og Risikoen for at svide Træhyllen af er vel ogsaa mindre, skønt hvis der udbryder Brand, tror jeg det ved Nattetid og Blæsevejr kan blive vanskeligt at redde alt levende, da alt Træværk jo efterhaanden bliver knastørt. Det er vist klogt at etablere fast Brandvagt om Natten. Om det er Lejrens private Opgave, kan jeg jo ikke sige.

Men vi har jo Vandhaner, hele 8 Stkr. i den store Lejr til godt 40 Familier. Ja, det er et stort Fremskridt. I lang Tid havde vi kun — een Hane — til os alle. Men da maatte det jo gaa efter Tur, og i den Tid sparede man jo paa Vandet og Sæbemærkerne, og Ungerne blev jo ikke tyndslidte i Huden af al den Vask og Renslighed. Men vi faar nok Vand indlagt, naar først vi kommer over Tørve-Sæsonen og hvad ellers Staten har travlt med.

Ja, nu er vi jo inde paa Hygjenens Omraade og hvad der ill

hører. Vi havde ellers et dejligt W. C., saadan med Spand, Kasse og et fint ovalt Hul, indtalleret ved Siden af Køkkenet, kun en Bræddevæg imellem, det var saa rart nemt, men kan De tænke Dem — det blev flyttet, da der var gaaet en 3 Ugers Tid. Det var vist Amlslægen, der ikke syntes om det. Det blev endda tømt en Gang om Ugen, og Folk faar flyttet Spande, endda uden Afskylning, saa de forskellige Duffe bliver da ellers pænt fordelt i Lejrene. Ja, det var vel nok en Skam. Nu er det anbragt i Brændselsskuret og der er jo meget lidt Plads i Porvejen. Saa har man travlt og skal først flytte nogle Sække Tørv og et Par Cykler — saa er man "skidt" stillet.

Vi faar ogsaa lavet Beskyttelse for os, men haaber jo ikke, det skal blive Brug for dem. De er nu ellers anvendelige som Kælder, det er jo det eneste Sted i Lejren man kan opbevare Madvarer og Mælk i frisk Tilstand ret længe ad Gangen. Om det er Mælken eller Barakkerne, der er Skyld deri, skal jeg lade være usaglig, men Fakta er nu, at den Mælk, man køber den ene Dag, er ubrugelig og maa smides bort næste Morgen.

Et Vaskehus er nu under Opførelse. Naar det bliver færdigt en Gang, saa skal der rigtig holdes Storvask i Lejrene. Efter Kontrakten, som man med Protest maatte underskrive, maa der ikke foregaa Vask i Køkkenet, saa der skal godt med Tøj til for at kunne skifte en Gang imellem, men vi har jo lært at "vende Særken" ligesom Kællingen Nytaarsnatten.

Det er blevet bevilget, efter Ansøgning, at vi skal have de store Barakker malet, og vi skal

endda have Fodlister o. i. som i et rigtigt Hus. Ja, det er rart at faa Tjærklatterne og Cementmudset dækket en Smule. Flyve-sandet hindres vel ogsaa en Del i at komme gennem Sprækkerne, men det var dog vist bedre og saa at dække Sandet i Lejren med noget Materiale, der kunde holde lidt paa Fyngningen. Men maaske har "Mads" spaaet en vaad Sommer i Aar. Bare det slaar til.

Det er jo ret ubehageligt for en Mor om Aftenen at vaske en 6—7 fremmede Børn, inden hun kan kende sine egne Poder. De ligner jo Negerbørn allesammen naar det er Blæsevejr, og det er det jo ikke saa sjældent paa vor Sandbakke her. Det er jo ogsaa ret ubehageligt for de herboende Landmænd at have vore "Barakunger", som de betegnes af enkelte Børn i Skolen, mere sandt end smukt, til at løbe paa Marken og i Gaardene, men vi har jo desværre ikke faaet anvist en Plej Græsmark, hvor de har Ret til at lege, og Landevejen med den stærke Trafik er der vist mange Forældre, der gruer for, at Børnene bruger som Legeplads. Mon der ikke kunde bevilges en lille Plads til dem ogsaa her i Nægheden, i en Tid, hvor saa meget Jord tages til andet Formaal.

Ja, det er en lang Historie, næsten lige saa lang som vore Kloakledninger, der heller ikke er i Orden. Vi har jo ellers en ret pæn "Trævask" i vore ellers udmærkede Køkkener i de store Barakker, saadan med et lille rundt Hul til Alløb i den ene Ende, og Vandet løber saa smukt hen i den modsatte Ende. Men det er jo ikke saa underligt, det er ked af at løbe ned i det ilde-lugtende Stambul, der er under alle Køkkener. Piere Børn har

viaret deri og Voksne med, naar Mørket ruger. Det er ikke Roser og Violer, man dufter af, naar man er uheldig at bade der, men det er da en Forsmag paa Sommerens Badelly og Glæder, og bliver det milde Vejr ved, maa vi alle nynne i Kor: "Der er en Duft af jeg ved ikke hvad".

Men det kommer vel i Orden en Gang. Der arbejdes jo støt i Lejrene. — Ellers har vi det jo meget godt, vi faar Lov at betale baade Kirke-, Kommune- og Stats-skat som andre rigtige Mennesker, og maa vist ogsaa stemme ved de kommende Valg. Barakkerne ligger jo saa tæt op ad hinanden, saa vi kan næsten undvære Aviaerne. Vi kan jo høre, hvad der foregaar rundt i Hjemmene, selv om vi sidder pænt i vore beskedne Stuer. Vi maa sandelig hælde her i Landet "Væggene har Øren", og vi har Sand i dem.

Mon det ikke var lettere for Landposten og andre besøgende, om vi fik Gadenavne. Der kunde jo let findes paa skønne Navne, der svarede til Stedet, f. Eks. Sandstræde, Slambulsgyde og Tørvaskvej o. l.

Ja, nu skal jeg straks slutte, der er ogsaa Kludder med Fyldepennen, der er Sand i Røret. Jeg takker ærbødigt mange Gange for forventet Optagelse paa andres og egne Vegne.

Tømrer Marius Pedersen,
Kloakulstræde Nr. 12,
Sandflugtfejren, Røhr.

NB. Man ser i Røhr det mærkelige Forhold, at Folk, der har haft eget Hus, skal betale 20 Kr. mere om Maanedn i Husleje af Barakkerne end Folk, der har midlet til Leje. Men man maa vel tro, at det er en Misforstaaelse fra Ejernes Side. Mon ikke?

Fra husvildebarakkerne i Ræhr.

brugt til opkøb af de 72 ejendomme, der var blevet rømmet omkring nytår. Det resterende beløb var gået til erstatninger, kompensationer, genhusning, bygning af barakker m.v. I 1947 anslog amtets daværende kontorchef, Skaalum, at erstatningssummen for bygninger og jorden i Thisted amt som helhed havde ligget på mellem 2 og 3 mio. kr. Altså har opkøbet af Hanstholm udgjort en hovedpart. De menneskelige omkostninger for dem, der blev evakueret, lader sig ikke så let gøre op. Historien om Hanstholms evakuering afslører en modsætning, man ikke så ofte er opmærksom på i forbindelse med besættelsestiden, nemlig modsætningen mellem den danske samfundsmagts repræsentanter og svage grupper i befolkningen. – En modsætning, der i de berørtes bevidsthed helt har overskygget modsætningen mellem dansk og tysk.

Lejrlivet i Ræhr kom til at vare længe. Først efter otte års forløb var de militære anlæg i området så demonteret, at man turde lade beboerne vende tilbage til en by, der var forandret til ukendelighed.

Efter syv magre år...

Besættelsestidens økonomiske og sociale følger

Først og fremmest har thyboerne, og morsingboerne med for den sags skyld, levet under samme vilkår som de andre 3,8 million danskere. Vil vi forstå situationen her på egnen, må vi derfor først beskæftige os med de almene betingelser for det økonomiske og sociale liv i Danmark i disse år. På det grundlag kan vi forholde os til den særlige udvikling, der fandt sted i Thy. Med den fællesdanske udvikling som baggrund vil det vise sig, at Thy oplevede en usædvanlig økonomisk og social situation i de fem krigsår.

Danskerne var allerede ved at vænne sig til storkrigens følger, da besættelsen indtraf. Stauning-Munch-regeringen havde i september 1939 genindført de velprøvede rationeringsordninger fra 1. verdenskrig, og man havde mærket dem i den strenge 1940-vinter. Med 9. april skete der den afgørende forandring, at vi blev totalt afskåret fra vores vigtigste handelspartner, England, og både eksport og råvareforsyning blev helt afhængig af Tyskland. Her kunne den danske landbrugs produktion i høj grad gøre nytte, og den tyske ledelse måtte have en klar interesse i, at det danske samfund var i produktionsdygtig tilstand. Alligevel blev landbruget nødt til at indskrænke sin produktion en hel del. Først og fremmest fordi det kom til at knibe stærkt med foderstoffer. Den animalske produktion – smør, grise etc. – var i 1941 faldet til det halve af førkrigsniveauet, og her blev den, til krigen var forbi. Produktionen af korn og andre planter blev også mindre, men nåede aldrig under 80 % af førkrigsniveauet. Regeringen søgte ved forskellige foranstaltninger – herunder et højt prisniveau – at sikre en stor kornproduktion som erstatning for den manglende import af brødkorn.

For det større, kornproducerende landbrug betød den nye situation særdeles gunstige vilkår. Det mindre landbrug

har på grund af de reducerede besætninger været knap så heldigt stillet, men de mindre mængder i produktionen blev i nogen grad opvejet af de stærkt forbedrede priser på grund af den tyske efterspørgsel.

De ledende byerhverv, industri og håndværk, blev også nødt til at indskrænke produktionen som følge af råstofmangel. Produktionen faldt allerede fra 1940 til mellem 80 og 85 % af førkrigsniveauet. Resultatet blev den mangel på stort set alt mellem himmel og jord, der står lysende klart i erindringerne hos dem, der har oplevet tiden.

Det var nærliggende at frygte, at denne udvikling ville øge den i forvejen omfattende arbejdsløshed, som det danske samfund slæbte med fra katastrofeårene i begyndelsen og midten af trediveerne. Da krigen brød ud, var omkring 20 % ledige. Antallet af arbejdsløse steg da også noget i 1940, men fra 1941 gik det den anden vej, og i 1944 var man helt nede på 8 % ledighed. De ekstraordinære forhold i produktionen gavnede på flere måder beskæftigelsen. Der blev sat skub i forskellige former for erstatningsproduktion lige fra spildindsamling organiseret af Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse til en omfattende produktion af brændsel i de jyske tørvemoser og brunkulslejer. Her fandt henved 50.000 mand arbejde hver sommer. Samtidig førte værnemagtens aktiviteter særdeles mange arbejdspladser med sig. I 1944 var mellem 60.000 og 70.000 i værnemagtens tjeneste, fortrinsvis langs den jyske vestkyst. Og især i de første krigsår havde et stort antal danskere – henved 35.000 – optrådt som »fremmedarbejdere« i tysk industri og minedrift. Endelig førte den danske regering en ret aktiv beskæftigelsespolitik i form af vejarbejder, beplantninger m.v.

Den danske samlingsregering greb også på andre måder

regulerende ind. Det nationale sammenhold havde sin pris. De borgerlige partier i regeringen fik gennemført en række indgreb overfor arbejdsmarkedet: den automatiske dyrtidsregulering blev suspenderet og strejkeretten ophævet. Derved blev det meget vanskeligt for lønarbejderne at holde trit med den inflation, krigsøkonomien førte med sig, og reallønnen faldt betragtelig. En »real-timeløn«, der i 1939 var 101 øre, var i 1942 kun på 84 øre. I de sidste år af krigen lykkedes det at genoprette en del af det tabte. I 1944 var »real-timelønnen« på 94 øre. Endelig skete der en væsentlig stramning af social-lovgivningen ud fra den gode, gamle devise: »det skal kunne betale sig at arbejde«.

I sammenhæng med den almindelige vareknaphed har denne udvikling stillet både funktionærer og arbejdere i en vanskelig situation. Tjenestemændenes indkomstudvikling kom i årene fra 1939 til 1944 til at ligge 18 % under den gennemsnitlige udvikling. Arbejdernes lønudvikling holdt sig – når man tager krigsårene under et – på det gennemsnitlige niveau. Til gengæld var der andre erhvervsgrupper, der havde anderledes vind i sejlene: i det større landbrug steg indkomsterne 34 % mere end gennemsnittet. Det mindre landbrug måtte »nøjes med« at ligge 26 % over den gennemsnitlige udvikling. Handlende klarede sig også nogenlunde med 11 % over gennemsnittet, og allerlunest i svinget lå vognmændene med en indkomstudvikling, der lå hele 55 % over det gennemsnitlige.

Man kan altså ikke rigtigt bestemme, om det gik godt eller dårligt for danskerne i de »fem onde år« – udover at de allerfleste naturligvis led under varemanglen. Svaret afhænger af, hvilket erhverv man taler om; det afhænger af, om man i 1940 hørte til den ¼ af befolkningen, der gik ledig; endelig afhænger det af, hvilken del af landet, man boede i. Væksten i indkomster i de fem år var i landkommuner på 80 %, i købstæder på 60 % og København på kun 35 %. En markant forskydning til fordel for den landlige, vestlige del af Danmark.

Når vi indsnævrer synsfeltet til Thy med enkelte sideblikke til Mors, må denne generelle tendens i den danske sam-

fundsudvikling holdes i erindring. Den har været til relativ fordel for denne egn. Netop her, hvor landbruget var et dominerende erhverv, havde tredivernes krise ramt meget hårdt. Mange landbrugere havde balanceret på tvangsauktionens rand. Thisted var i ordets egentlige forstand en købstad, dvs. her levede man af handel med oplandet. Krisen havde derfor også slidt alvorligt på den lille by; både handlende og arbejdere havde måttet suge på labben. For et stort antal arbejdsmænd var ledighed det normale og beskæftigelse en usædvanlig situation. På det grundlag kan man kun opleve besættelsens økonomiske følger som en vending til det bedre.

I afsnittet »De nye arbejdspladser« er det allerede beskrevet, hvordan egnen fra sommeren 1940 oplevede den fulde beskæftigelses mirakel. Og den situation holdt sig stort set uændret gennem de fem år.

I det følgende vil vi forsøge – hvor det er muligt – at drage sammenligninger mellem Thisted og henholdsvis Nykøbing og Esbjerg. Nykøbing er valgt ud, fordi byen i sin størrelse og erhvervsstruktur minder en del om Thisted, men med den afgørende forskel, at her foretog værnemagten sig så godt som intet. Esbjerg er til gengæld et bysamfund af en noget anden karakter: en hel del større og ikke nær så oplandsafhængig, men den har det til fælles med Thisted, at også der fandt der omfattende værnemagtsarbejder sted. Ved at placere Thisted mellem de to byer skulle det være muligt at beskrive, i hvilken grad værnemagtens store aktiviteter i Thy har givet udviklingen her et særpræget forløb.

Det vil være naturligt at tage udgangspunkt i befolkningsudviklingen. Her har vi en kilde, der statistisk er sikker, og man har vel lov at antage, at der er en sammenhæng mellem befolkningstilgangen til en by og de aktuelle økonomiske muligheder. Thisted har på dette punkt været præget af stagnation i den sidste del af trediverne. Der er endda et svagt fald i indbyggertallet frem til 1939. I 1940 vender udviklingen, og nu går det stærkt den anden vej. De følgende år vokser befolkningen med 4–7 % årligt. I 1939 boede der

7.918 mennesker i byen, men i 1945 var der 9.494 indbyggere. Og der er her kun tale om de varigt tilflyttede, ikke de mange befæstningsarbejdere med midlertidig bopæl i Thy. Nabobyen Nykøbing oplever også en vækst, men den slår

Befolkningsudvikling

Thisted kommune:

År	Folketal	Tilvækst	Tilvækst i %
1935	8.154		
1936	8.126	28	0,3
1937	8.048	78	0,95
1938	7.943	÷ 105	÷ 1,3
1939	7.918	÷ 25	÷ 0,3
1940	8.176	258	3,2
1941	8.542	366	4,5
1942	8.958	416	4,9
1943	9.582	624	7,0
1944	mangler		
1945	9.494	÷ 88	÷ 0,9

Esbjerg kommune:

1940	32.422	3,0
1941	33.395	1,9
1942	34.025	3,1
1943	35.081	4,4
1944	36.818	1,5

Nykøbing Mors kommune:

1942	8.119	
1943	8.119	0,0
1944	8.714	7,3
1945	8.811	1,1
1946	8.698	÷ 1,1
1947	8.830	1,5

først igennem i 1943, og den bringer indbyggertallet op fra 8.119 i 1942 til 8.811 i 1945.

Den tidlige og hurtige vækst i befolkningstallet i Thisted må ses i sammenhæng med de omfattende aktiviteter, der allerede i 1940 fandt sted omkring Hanstholm, Seefliegerhorst i Dragsbæk m.v. Årsagen til det pludselige spring i indbyggertallet i Nykøbing kan man kun gisne om: er det den forcerede aktivitet ved vestkysten i forening med det anstrengte boligmarked i Thisted, der giver ekko helt over til nabokøbstaden?

For Esbjergs vedkommende er der også tale om en vækst fra 1940, men den er meget mere jævn. Man får indtryk af et samfund, hvor de tyske investeringer nok har virket, men ikke nær så eksplosivt som i Thisted. Den samlede stigning i Esbjerg 1940-45 blev på 8,2 %; det er det halve af den tilsvarende periodes fremgang i Thisted.

Vi vil dernæst undersøge, hvor mange penge thyboerne tjente i disse år. Her tillader kilderne desværre ikke en opdeling i forskellige erhvervsgrupper. Men via skatteansættelserne kan man danne sig et indtryk af udviklingen i de samlede indkomster. Derved får vi dog kun et billede af de indkomster, der er kommet til skattevæsnets kundskab, så det er nok klogt at opfatte dem som minimumstal.

Procentvis gennemsn. indkomststigning

År	Thisted	Esbjerg	Jyske byer
1939	4,7	19,9	5,2
1940	4,4	30,9	12,3
1941	12,0	14,1	12,7
1942	28,0	14,4	12,3
1943	51,2	÷ 1,2	9,6
1944	6,6	÷ 4,3	3,6
1945	31,4	=	=

For Thistedes vedkommende har der været en svag stigning i indkomsterne i tredivernes sidste år, men efter besættelsen – og især fra 1941 – bliver stigningen meget kraftig, nemlig

12 %, og den kulminerer i 1943 med hele 51,2 %. Her er udviklingen markant forskellig fra andre jyske byer. I Esbjerg havde man ganske vist en indkomststigning på 30 % i 1940, men derefter faldt den i de følgende år til ca. 14 %, og i 1943 og 1944 var væksten endda negativ. For jyske byer som helhed lå væksten omkring 12 % med et fald til 3 % i 1944. Nykøbing fulgte ganske godt med Thisted. Men i lighed med befolkningstallet kommer udviklingen senere i gang. Den stærke udvikling i Esbjerg i 1940 kan muligvis forklares med, at her var der på forhånd en betydelig udvikling i gang, og da besættelsen så kom, kunne man hurtigt presse lønninger og profitter i vejret. I Thy havde udviklingen i trediverne været blottet for enhver dynamik. Her var der en del ressourcer at udnytte, før udviklingen i priser og lønninger tog fart. Til gengæld går det så meget stærkt fra 1941-42, og væksten varer ved besættelsen igennem. Alt i alt betyder det, at »gennemsnitsborgeren« i Thisted indkomstmæssigt er halet stærkt ind på »gennemsnitsborgeren« i Esbjerg. Den gennemsnitlige hr. Jensen i Esbjerg tjente i 1939 2.385 kr. årligt, medens hr. Jensen i Thisted kun tjente 1.402 kr. I 1945 var hr. Jensen i

Esbjerg steget til 4.622 kr., men hr. Jensen i Thisted tjente 4.448 kr.

Samlet indtægt, Nykøbing Mors

1940	3,2 mill. kroner
1941	3,8 mill. kroner
1942	4,2 mill. kroner
1943	5,1 mill. kroner
1944	6,4 mill. kroner
1945	9,7 mill. kroner

Sammenfattende kan man sige, at den store efterspørgsel efter arbejdskraft, varer og tjenesteydelser til de tyske arbejdspladser har bragt Thy ud af den lønmæssige stagnation og det efterslæb i forhold til mere dynamiske områder, der blev oparbejdet i løbet af trediverne.

Det vil nok være farligt heraf at slutte, at thyboere og morskingsboere – såvel dengang som i senere erindring – har op-

Indkomstudviklingen, Thisted kommune, 1937-1946

Tallene er baseret på finansåret 1.4-31.3.

År	Samlet ansat indkomst Mill. kr.	Stigning i %	Skatte- ydere	Stigning i %	Indkomst Gennemsnit	Stigning i %	Detail- pristals reguleret
1937	4,7		3.633		1.296		
1938	4,9	3,2	3.622	0,3	1.339	3,3	1.339
1939	5,1	5,2	3.644	0,6	1.402	4,7	1.374
1940	5,4	4,9	3.650	0,16	1.464	4,4	1.152
1941	6,1	13,6	3.707	1,6	1.639	12,2	1.107
1942	8,2	34,7	3.903	5,3	2.098	28,0	1.371
1943	13,1	60,0	4.122	5,6	3.173	51,2	2.047
1944	14,8	13,0	4.366	5,9	3.384	6,6	2.155
1945	21,4	44,9	4.821	10,4	4.448	31,4	2.797
1946	22,2	3,5	4.785	-0,7	4.647	4,5	

levet krigen som en god tid. Vi har tidligere berørt den omfattende boligmangel, der blev oparbejdet; næsten alt var rationeret, og den generelle vareknaphed har sat snævre grænser for forbrugsmulighederne. Den husmoder, der skulle holde familiens tøj i orden og få brændslet til at strække til, har næppe følt, at hun levede med i en højkonjunktur. For Danmark som helhed regner man med en nedgang i forbruget på 25 % som følge af de ekstraordinære forhold.

Socialt set har vilkårene været meget forskellige. Pensionister og andre grupper, der ikke havde mulighed for at følge med inflationen, har været hårdt ramt. Til gengæld har andre befolkningsgrupper haft en betydelig købekraft. Konsekvensen har været en blomstrende sortbørshandel. I følge sagens natur lader det sig ikke undersøge. Men de mange processer mod handlende i forbindelse med retsopgøret vidner om en livlig aktivitet under disken og i baglokalet.

Restaurationslivet i Thisted havde en gylden tid. De tyske soldater, de tilreisende arbejdere og vel også den lokale befolkning bidrog flittigt til omsætningen. Man kan danne sig et vist indtryk af det glade liv ved at undersøge spiritusforbruget, som det er registreret i Thisted Tølddistrikts regnskaber. Selv om det før 1942/43 ikke er muligt at sondre mellem leverancer til detailhandel og til restauranter, og selv om man naturligvis må tage det øgede indbyggertal i betragtning, er helhedsbilledet tydeligt nok: der er blevet drukket bravt. Måske fordi der ikke var andre forbrugsmuligheder; måske fordi der var ekstraordinært mange ensomme mænd i Thy, danske såvel som tyske; måske fordi behovet for glemsel og virkelighedsflugt voksede i takt med bevidstheden om krigens meningsløse realiteter.

Men der var naturligvis også mange pæne borgere i Thy. De begrænsede forbrugsmuligheder fik ikke dem til at hengive sig til vildt solderi. De satte pengene i sparekassen og satte deres lid til en bedre fremtid. De indsatte midler i Sparekassen Thy vokser betydeligt i femåret, ialt en stigning på over 70 %. Udviklingen forløber næsten som i ind-

komsterne. Den stærke vækst sætter ind fra 1941. Man kan sætte tallene i relief ved at sammenligne dem med den samlede indlåns mængde i alle landets sparekasser. Her er udviklingen langt mere moderat med en årlig vækst på ca. 10 % overfor væksten på 25-30 % i Thy.

Indestående. Sparekassen i Thisted

År	Samlet indestående	Stigning i %	Antal konti	Stigning i %	Antal konti pr. 100 indbyggere
1937	11,6 mill.	÷ 1,75	10.211	0,3	127
1938	11,4 mill.	2,63	10.244	0,0	129
1939	11,7 mill.	0,00	10.247	0,1	129
1940	11,7 mill.	7,6	10.253	÷ 0,5	125
1941	12,6 mill.	25,4	10.203	2,4	119
1942	15,8 mill.	33,5	10.451	5,0	116
1943	21,1 mill.	29,3	10.977	9,3	115
1944	27,3 mill.	25,6	12.000	9,8	-
1945	34,4 mill.	11,4	13.173	3,5	139
1946	38,2 mill.	7,8	13.636	3,5	-
1947	41,2 mill.				

Sparekassernes samlede indestående (pr. marts måned)

År	Samlet indestående	Forøgelse i %
1939	2.291.602	
1940	2.201.016	÷ 3,8
1941	2.224.563	1,1
1942	2.473.132	10,7
1943	2.768.463	11,9
1944	3.203.801	15,7
1945	3.820.492	19,2

Den store krises arbejdsløshed havde tvunget mange mennesker til at modtage »socialhjælp«. Det er nævnt, at regeringen fra 1940 søgte at gennemføre en socialpolitisk stramning. I Thisted kan man konstatere, at det lykkedes over al forventning at bringe antallet af sociale klienter ned – til stor glæde for dem, der havde ansvaret for byens budget. Thisted kommunes økonomi blev stærkt forbedret i disse år. Som nedenstående tal viser, blev udbetalingen af »kommunehjælp« – efter social-reformen i 1933 den mest anvendte form for bistand – reduceret ganske kraftigt. I 1944 var udbetalingen på kun en femtedel af niveauet i 1939. Nykøbing kunne ikke bringe det så vidt. Her bliver hjælpen liggende på tredivernes høje niveau. Først i 1944 lykkes det at gennemføre en reduktion til det halve.

Det kan være svært at vurdere disse tal, da vi ikke ved, om faldet er politisk motiveret eller skyldes et faldende behov. Men det kan konstateres, at betingelserne har været til stede for, at en række familier kunne bringe sig ud af deres afhængighed af »socialhjælp«.

Kommunehjælp uden tab af valgret Thisted og Nykøbing

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Nykøbing	100	97,2	119	108	95	50	77
Thisted	100	-	57	44	28	19	53

(1939 index = 100, tallene er *ikke* pristalsregulerede).

Politisk stilstand

»Foruden ro og orden kræves der også samarbejde og god vilje til i fællesskab at overvinde forhåndenværende vanskeligheder. – Alle, der ønsker at bevare vort land og føre det gennem ufredstiden, deltager i samlingen. Skulle nogen ønske at være uden for denne samling, kan det ikke være danske interesser, der leder dem«.

Ordene er statsminister Staunings, og de faldt i forbindelse med dannelsen af samlingsregeringen den 9. maj 1940. De kunne stå som en overskrift over samarbejdspolitikens filosofi. Ikke blot på regeringsplan blev der opfordret til samarbejde og god vilje; også byrådsarbejdet i Thisted blev præget af en lav partipolitisk profil. Der var måske heller ikke så meget at slås om. De politiske spørgsmål, der kunne afgøres lokalt, indeholdt heller ikke sprængstof til de store uoverensstemmelser. Den forøgede indtjening, som prægede egnen i nogen grad, forøgede skatteevnen, og når samtidig de sociale udgifter blev mindre, kunne den kommunale økonomi betragtes med sindsro. Problemerne blev ligesom vendt lidt på hovedet i den ekstraordinære situation, men spøgelseset lurede lige om hjørnet, som også Venstres medlem af Thisted byråd, frk. Åberg, gjorde opmærksom på i en aviskommentar ved valget i 1943: »Skatteprocenten bør sættes ned, eftersom man bør tage højde for, at de gode indtjeningsmuligheder snart kan være udtømte«. De borgerlige sad i opposition i byrådet indtil kommunalvalget i maj 1943, der var blevet udsat et år.

I 1937 blev det borgerlige flertal i Thisted brudt. Den konservative borgmester, S. Bjerregård, der havde siddet i stolen siden 1925, blev afløst af socialdemokraten Chr. Iversen. Ved valget havde et valgforbund af venstre og konservative opnået 7 mandater, ligesom socialdemokraterne. Det sidste af byrådets 15 pladser var gået til det lille radi-

kale parti. Men de radikale undlod at deltage i afgørelsen af borgmesterposten, og derfor blev byens første socialdemokratiske borgmester valgt ved en lodtrækning.

Valget havde givet socialdemokraterne 1637 stemmer, de radikale 384 stemmer, de konservative 1005 stemmer og Venstre 560 stemmer. Selv om byen reelt havde et borgerligt flertal, var Socialdemokratiet i en stærk position. Af de 1637 vælgere, der havde stemt på partiet, var de 659 organiserede i partiforeningen i Thisted.

Borgmester Iversen var en stærk og respekteret leder, der havde ydet en pionerindsats i fagbevægelsen siden århundredeskiftet. Det var Iversen, der var initiativtager til gendannelsen af arbejdsmændenes fagforening i 1906. Han blev afdelingskasserer i 1909, og siden 1913 sad han som afdelingens formand. Samme år blev Iversen også indvalgt i byrådet.

Den lokale socialdemokratiske politik blev ført med forsigtighed i besættelsens første år. Partiforeningen fulgte loyalt regeringens opfordring til at fare forsigtigt frem ved møder og lignende. Det var iøvrigt den samme indstilling, der prægede de samlede byråd i de situationer, hvor der blev forhandlet med militære og civile tyske myndigheder. Da endelig kommunalvalget blev afholdt i maj måned 1943 mistede Socialdemokratiet borgmesterposten. Partiet beholdt sit mandattal, men de konservative opnåede et ekstra mandat på bekostning af de radikale, der jo indirekte havde støttet Iversens kandidatur tidligere. Socialdemokraterne gik endda lidt tilbage og opnåede kun 1590 stemmer, også de radikale gik tilbage til 169 stemmer, medens både de konservative og Venstre havde fremgang med henholdsvis 1414 og 645 stemmer. I landet som helhed blev byrådsvalget i 1943 en alvorlig dukkert for Socialdemokra-

Chr. Iversen, Thisted's borgmester 1937-1943.

tiet, der havde haft stor fremgang ved folketingsvalget blot to måneder tidligere. Her var Socialdemokratiet eksempelvis i Thisted-kredsen gået frem fra 3169 stemmer til 4312 stemmer. Socialdemokratiets daværende formand i Thisted, lærer Marius Jørgensen, forklarede det dårlige socialdemokratiske resultat ved byrådsvalget med, at en del arbejdere havde undladt at stemme, fordi de var utilfredse med skatterne: »De sidste år er der mange arbejdere, der

har tjent mange penge, og de må derfor også give skat i forhold til deres fortjenester, og deraf kommer vel megen utilfredshed«.

Det var navnlig arbejdsmændene ved de tyske arbejdspladser, der blev sigtet til. Og dem var der mange af, men ikke blandt de socialdemokratiske partimedlemmer. I juni 1943 var blot 88 af medlemmerne i arbejdsmændenes fagforening medlemmer af Socialdemokratiet. Til sammenligning var partiforeningens medlemstal fra 1937 til 1944 som følger:

Socialdemokratiet i Thisted, medlemstal:

April 1937	659 medlemmer
Sept. 1937	710 medlemmer
Maj 1939	620 medlemmer
Nov. 1941	518 medlemmer
April 1944	712 medlemmer
Nov. 1944	693 medlemmer

Den store fremgang i medlemstallet kom i efteråret 1943 og skyldtes en ekstraordinær indsats for at hverve arbejdsmænd til partiet. I løbet af et par måneder fra juni til september lykkedes det en enkelt agitator at organisere 152 arbejdsmænd under Socialdemokratiets fane.

Det var sjældent, at arbejderne ved de tyske arbejdspladser markerede sig politisk eller fagligt. Men det skete ved et par lejligheder, og netop Chr. Iversen, der dengang var både borgmester og formand for arbejdsmændene, lærte nok, at det var nødvendigt for ham at få et bedre greb i de mange fremmede, hvilket agitationen også er et bevis på. I april 1942 indkom der nemlig et forslag fra 27 medlemmer til arbejdsmændenes generalforsamling. Forslagsstillerne var utilfredse med formandens administration af arbejdsfordelingsordningen. Sædvanligvis lå deltagerantallet ved disse generalforsamlinger på 30, men ved denne lejlighed mødte over hundrede, der med 57 mod 54 stemmer valgte en lokal arbejdsmand, Laurits Christensen, til formand i stedet for Chr. Iversen.

Begivenheden vakte en del opmærksomhed i byen, og kort tid efter forelå der en begæring fra 91 arbejdsmænd om at få indkaldt til en ny generalforsamling til afprøvning af formandsvalget. I den socialdemokratiske lokalavis fastslog redaktøren, at selv om Laurits Christensen var blevet lovligt valgt, var der alligevel tale om et kup fra de fremmede arbejderes side.

Det var disse toner, der gentog sig ved den ekstraordinære generalforsamling den 12. maj 1942, der var blevet begæret med den motivering, at man ikke turde betro den nyvalgte formand »til at stå i spidsen for ledelsen af afdelingens faglige interesser«. Man betragtede det, der var sket på den ordinære generalforsamling, som en skandale, afdelingen ikke kunne være bekendt, og man mente, at man selv måtte værne om organisationens interesser og derfor undlade at lade negative og nedbrydende kræfter skalte og valte med afdelingens skæbne efter forgodtbefindende, som det hed. Iversens tilhængere beskyldte Laurits Christensen for at være en kommunistisk agitator, som man ikke kunne være tjent med.

På generalforsamlingen forsvarede Christensen sig med, at det var over 6 år siden, han havde haft tilknytning til det kommunistiske parti. Striden blev dog hurtigt afgjort. Laurits Christensen havde 400 arbejdsmænd bag sig, der prompte bekræftede formandsvalget.

Alligevel søgte Laurits Christensen om optagelse i den socialdemokratiske partiforening i december 1942. Men borgmester Iversen advarede imidlertid bestyrelsen mod at optage ham, »da der ville blive gået stærkt imod dem, som tidligere har haft med kommunismen at gøre« Bestyrelsen fulgte Iversens henstilling.

Magtskiftet hos arbejdsmændene varede dog ikke længe. På grund af personlige forhold trak Laurits Christensen sig tilbage fra formandsposten i 1943, hvorefter Iversen igen blev valgt. Året efter blev Christensen ekskluderet af afdelingen.

Kort tid efter startede så den socialdemokratiske agitation blandt arbejdsmændene.

S. Bjerregaard, Thisted's borgmester 1935-1937 og igen efter 1943.

Også de konservative øvede en væsentlig politisk indflydelse i Thisted i besættelsesårene.

Som nævnt var de konservative blevet styrket væsentligt ved byrådsvalget i 1943 – en fremgang på 40 %. Den almindelige konservative fremgang i disse år fik således en stærk manifestation i Thisted, måske i kraft af den indflydelse, som ledende konservative politikere, som bl.a. fhv. kirkeminister Fibiger, udøvede lokalt. De konservative havde brugt mange af de ledende personligheder ved dagligstue-

møder og lignende aktiviteter og havde formået at give de nationalt sindede kredse et politisk samlingspunkt, som der blev kvitteret for ved majvalget.

Som det senere vil fremgå af omtalen af modstandsarbejdet, fik disse intime kontaktflader også betydning for dannelsen af den illegale bevægelse. De konservative formåede at samle mange af de vælgere, som mange andre steder i landet enten gik til det LS-inspirerede Bondeparti eller Dansk Samling, der ikke slog igennem i Thy.

Det lille danske nazistparti, DNSAP, vandt heller aldrig rigtig fodfæste i Thisted Amt. Målt efter medlemmer var Thisted Amt, bortset fra Bornholm, det mindst nazificerede i hele landet. Samtlige indmeldelser udgjorde kun 0,30 % af hele befolkningen, hvilket er under en trediedel af landsgennemsnittet. Det lokale DNSAP-partiarbejde kan ellers føres helt tilbage til 1934, hvor der blev stiftet en lokalafdeling ved et lukket møde på Afholdshotellet i Thisted i overværelse af 15 indbudte. Een af mødets initiativtagere var manufakturhandler Arne Smith, der blev par-

tiets første medlem i amtet.

Indmeldelserne finder også relativt tidligt sted, nemlig med hovedvægten omkring 1937-38. Kun de sønderjyske amter kan fremvise en tidligere hovedvægt af indmeldelser. Til gengæld ser man også, at Thisted er det eneste amt, hvor medlemsprocenten falder mellem valgene i 1939 og 1943. Netop op til 1943-valget ligger DNSAPs medlemstal i hele Thy-syssel, som det hed, kun på 154 medlemmer. Nazistpartiets vælgertilslutning var tilsvarende beskedent.

Eet af de få steder, hvor DNSAP gik tilbage ved valget i 1943, var Thisted Amt, men mærkværdigvis sker der en fremgang på 90 % i stemmerne ved 1943-valget. Det skyldes næppe et pludseligt stemningsomsving hos thyboerne, men kan forklares med, at mange af arbejderne på de tyske arbejdspladser satte deres præg på valgresultatet.

Kredsen omkring DNSAP var og blev lille i Thy, og de forsøg, der gennem trediverne blev gjort for at agitere ved DNSAP-møder, endte oftest med kaos og tumult.

DANSKE MÆND!

For Hjem og Jord = For kommende Slægter

Ind i „Frikorps Danmark“

Vær med i Kampen for DANMARKS FREMTID

Ansvarsbevidste danske Mænd indbydes til offentligt Hvervemøde

Onsdag den 17. Juni Kl. 20, Hotel »Phønix«, Thisted

Denne Indbydelse giver gratis Adgang

Arrangør: Hvervekontoret for ~~44~~ Frivillige

National samling

I besættelsesårene fik en del nystiftede nationalt-orienterede organisationer vind i sejlene. I disse foreningers virke samledes der en protest mod besættelsesmagten under legale former.

Een af disse foreninger var Det Frie Nord, der blev stiftet i december 1939 i København med inspiration fra KU's aktivistiske højrefløj. Oprindeligt havde foreningen til formål at yde støtte til Finland i krigen mod Sovjet, men da general With, der på dette tidspunkt havde trukket sig tilbage som chef for hæren, overtog ledelsen i januar 1940, blev Det Frie Nord's formål primært at fremme forsvarsviljen i befolkningen. Dette ideal fandt støtte i nationale kredse, der vendte sig imod 30'ernes radikalt inspirerede forsvarspolitik.

I Thisted var det også unge konservative, der tog initiativ til dannelsen af en afdeling af Det Frie Nord. Journalist på den konservative Thisted Amts Avis, Holger Hebsgård, og senere indenrigsminister Hans Carl Toft inviterede general With og redaktør Bøgholm til at tale ved et stiftende møde i Thisted den 18. juli 1940. Forinden var der udsendt indbydelser til 800 mennesker, og heraf fulgte en fjerdedel opfordringen.

I begyndelsen af 1941 blev der, også på Det Frie Nord's initiativ dannet en terrænsportsafdeling, som kom til at arbejde under god tilslutning. Da Dansk Terrænsportsforbund blev oprettet som en selvstændig landsorganisation i oktober 1941, blev terrænsporten i Thisted knyttet hertil, og den formelle forbindelse til Det Frie Nord ophørte. Derimod gik det efterhånden lidt mere trægt for Det Frie Nord's foreningsarbejde. Et par møder i foråret 1941 i Hurup og Thisted havde kun ringe tilslutning, og da for-

manden kort tid efter forlod Thisted, gik foreningsarbejdet helt i stå i en periode.

I oktober 1942 blev der igen gjort forsøg på at starte foreningen. Den »på papiret« siddende bestyrelse hentede påny general With til Thisted i november. For sagens skyld vandrede generalen rundt til en række af byens borgere for at få dem til at støtte foreningen og deltage i det møde, hvor han selv skulle tale. Foruden disse direkte henvendelser blev der også rettet en speciel invitation til byens skytteforeninger. Om aftenen sagde With til sine tilhørere:

»Det Frie Nord har forsvarsviljen som første punkt på sit program, og ud fra ordene – i en trang tid skabes store gerninger – appellerer vi til hele Danmarks befolkning i dag. Hver for sig er Nordens lande lidt, men samlet er det stort«.

Appellen gjorde indtryk. Samtlige 104 mødedeltagere meldte sig ind. Ørelæge Berthelsen, Thisted, der var blevet formand i oktober 1942, kunne ved generalforsamlingen i marts 1943 konstatere, at foreningens medlemstal var steget til det tredobbelte på et halvt år.

Senere, i marts 1943, samledes 200–300 mennesker til foreningens møde med oberstløjtnant Gabel Jørgensen fra »Folk og Værn«, der i sin tale uddybede general With's ord om forsvarsviljen: »Den unge dansker er der ikke noget i vejen med. Han er forvænt, men han kan blive en glimrende soldat. Ansvarsfølelse, pligtfølelse, orden, renlighed og først og fremmest disciplin er ting, som soldaten må lære. Disciplin har intet med tvang at gøre, men det er nødvendigt, at hver mand til enhver tid ved, hvad han skal gøre, og at han gør det straks, når ordren gives«.

På dette tidspunkt var Det Frie Nord's medlemstal 190 foruden de tilmeldte hustruer.

Det Frie Nord's sidste offentlige arrangement fandt sted i november 1943, hvor redaktør Tage Mortensen talte om Finland.

Efter denne tid optræder Det Frie Nord ikke længere i det offentlige liv i Thisted.

Det lykkedes aldrig at få det nordiske arbejde i gang uden

Det frie Nord.

Tirsdag Aften Kl. 20 taler

GENERAL E. WITH

paa Hotel „Royal“ om Foreningens Tanker og Nordens Fremtid. Alle Medlemmer bedes give Møde. Nye Medlemmer optages ved Henvendelse til Boghandler Ballebye.

General Withs Møde

Samtlige Skytter indbydes til General Withs Møde Tirsdag Aften Kl. 20 paa Hotel „Royal“.

Thisted Sportsskydeklub.

Thisted Skyttekreds.

for Thisted købstad. Foreningens medlemmer var så godt som alle bosiddende i Thisted og rekrutteret blandt byens konservative borgerskab.

Men lokalafdelingen fik stor betydning for det illegale arbejde, der senere blev igangsat. Den halvmilitære terrænsportsforening og meget militære Frie Nord samlede næsten automatisk mennesker med en modstandsvenlig indstilling. Det er således ikke tilfældigt, at mange af Det Frie Nord's medlemmer kom til at spille en aktiv rolle under opbygningen af modstandsarbejdet i Thy, blandt disse H. C. Toft, boghandler Balleby og journalist Holger Hebsgård. En anden frugt af besættelsen var Dansk Ungdomssamvirke, der blev stiftet i sommeren 1940. Initiativet til oprettelsen af Samvirket var udgået fra en række enkeltpersoner i KU og DSU. Ikke mindst de unge socialdemokrater gik i spidsen for dette arbejde. Hermed var der dannet en sammenslutning af ungdomsforeninger, hvis formål var at »arbejde på et nationalt og kulturelt grundlag for derigennem at fremme ungdommens vilje til danskhed og ansvarsbevidsthed overfor fædrelandet«, som det hed. Hovedformålet var at hindre en nazificering af ungdommen. Allerede før den officielle dannelse af Samvirket var grundstenen lagt til oprettelsen af en lokalafdeling i Thisted. Også her var det KU og DSU, der tog initiativet gennem henholdsvis redaktionssekretær Ravnemose og Jørgen Røjle. Det fik medlemmer fra spejderkorpsen, og KFUM, DSU, KU og VU var med i arbejdet. Det organisatoriske grundlag blev hurtigt udvidet. Allerede i foråret 1941 var der foruden de nævnte foreninger også tilsluttet Idrætsklubben, DDU, DNU, RU og Thisted Amts Gymnastikforening. I foråret 1943 blev også Thisted Terrænsportsforening og Thisted Roklub tilsluttet. Derimod havde man forgæves forsøgt at få Baptisternes Ungdomsforening, Afholdsforeningen og HK's ungdomsgrupper optaget. Samtidig voksede der i løbet af sommeren 1941 en række kontakter frem i landdistrikterne således, at Ungdomssamvirket efterhånden blev repræsenteret med organisationsfolk i samtlige sogne i Thy og Han Herred. Ungdomssam-

virkets arbejde starter for alvor med et alsangstævne den 25. februar 1941 med deltagelse af over 500 mennesker.. Samme forår forsøgte man sig med en studiekreds række over emner som »Jorden under vore fødder«, »Den danske skov«, »Det danske landskab«, »Havet omkring Danmark«, »Hvad flintøksen og gravhøjene fortæller« og »Tusindårige motiver i dansk nutidsdigtning«.

Frem mod sommeren blev studiekredsarbejdet indstillet – tilstrømningen svigtede, hvad den ikke gjorde ved de store arrangementer, der blev afholdt i 1941 og 1942 med foredrag bl.a. af foreningens landsformand, professor Hal Koch, der samlede 1000 tilhørere.

Skribenter og politikere orienterede om tidens emner ved Ungdomssamvirkets møder. Den konservative ledelse af foreningen gjorde flittigt brug af sine egne folk, bl.a. fhv. kirkeminister Fibiger, hvilket vakte en del modstand fra enkelte af de tilsluttede foreninger, bl.a. DSU. Ved en enkelt lejlighed måtte der kampafstemning til i bestyrelsen for at træffe en beslutning om et offentligt møde med Fibiger som indbudt taler.

Den lokale ledelse af Ungdomssamvirket virkede for formålsparagraffen gennem arrangementer, der holdningsmæssigt lå i forlængelse af en konservativ-national tradition, men i modsætning til arbejdet i en forening som Det Frie Nord blev spørgsmål om stillingtagen til værnevilje altid holdt neutralt i baggrunden i de udadvendte aktiviteter, og det på trods af at flere af organisationens ledere var på vej ind i illegalt arbejde.

Efter den 29. august 1943 stod Ungdomssamvirket pludselig i en helt ny situation. Samarbejdspolitikken, som Samvirkets medlemmer landet over havde støttet ved valget i foråret 1943 gennem valgdeltagelseskampagner, var brudt sammen, og spørgsmålet om modstand mod besættelsesmagten blev en stadig mere levende del af den politiske debat.

Som organisation vedkendte Ungdomssamvirket sig ikke tanken om modstand, men mødeforbud, arrestationer af Dansk Ungdomssamvirkes ledere og besværligheder med

at få talere og foredragsholdere til møder gjorde, sammen med et stemningsomsving i befolkningen, at grundlaget for arbejdet svandt bort. Fra august 1943 var Ungdomssamvirket i Thy næsten ikke aktivt. Og da formanden, Ravnemose, bliver interneret af tyskerne i august 1944, stoppede Ungdomssamvirkets arbejde fuldstændigt.

Fælles for foreninger som Dansk Ungdomssamvirke og Det Frie Nord er deres oprindelse som frugter af den tyske besættelse. Deres arbejde blev et andet udtryk for samarbejdspolitikken – en slags ideologisk dansk rustning, der var tilendebragt den 29. august 1943.

Vilhelm Ravnemose, redaktionssekretær på Thisted Amts Avis.

Thisted strejker

Da tyskerne den 15. august 1944 meddelte, at 11 danske modstandsfolk var blevet dræbt i en lastbil ved Roskilde »under flugtforsøg«, udbrød den strejke i København, som der havde svirret rygter om siden meddelelsen om mordene var givet af den svenske radio den 11. om aftenen. Strejken blev støttet af Frihedsrådet, der i et opråb opfordrede til sympatistrejker, og strejkebølgen bredte sig snart ud i provinsen. Den 16. august havde man nedlagt arbejdet i bl.a. Århus, Silkeborg og Skive. Den 18. bredte bølgen sig nordpå til Ålborg, Frederikshavn, Struer, Nykøbing Mors, Thisted, Sæby og Hjørring.

I disse augustdage i 1944 skulle der ikke meget til for at sætte skred i en stemning. Folkestrejken i junidagene var i frisk erindring i mange byer, og spændingen mellem befolkningen og den tyske værnemagt blev ikke bedret af den tiltagende tyske terror, der var optrappet fra begyndelsen af august måned.

Meddelelsen om, at de allierede havde påbegyndt en ny invasion i Frankrig den 15. august, styrkede troen på, at krigslykken for alvor var vendt til de allieredes fordel.

Strejkens realitet medførte, at der hurtigt blev indledt forhandlinger mellem udenrigsministeriets direktør Svenningsen og den tyske rigsbefuldmægtigede, dr. Werner Best. Både de civile tyske og danske myndigheder var interesserede i at få arbejdsstandsningen afviklet så hurtigt og gnidningsløst som muligt. Dr. Best havde overfor Svenningsen erklæret, at man ville holde det tyske politi borte fra gaderne, hvis de danske myndigheder til gengæld ville skride ind overfor tilløb til uroligheder.

Regeringen var gået af, men politiet fungerede dog endnu. Politiet blev instrueret om at udsende dobbeltpatroljer – så vidt muligt med en erfaren betjent i hver. Patroljernes for-

mål var at »virke beroligende på folk og ved deres nærværelse og samtaler lade folk forstå, at det ikke lønnede sig at gå til optøjer«.

Også i Thy havde man kunnet mærke følgerne af den øgede tyske politiaktivitet. En afdeling af Gestapo i Ålborg var kommet til Thisted i de første dage af august, hvor deres tilstedeværelse sluttede med en række arrestationer af mistænkte modstandsfolk. Den første arrestation fandt sted den 8. august, og yderligere 4 mænd blev arresteret i de følgende dage. De anholdte var mistænkt for udbredelse af illegale blade.

Sammenfaldet af de lokale arrestationer og meddelelsen om mordene på de 11 modstandsfolk ved Roskilde satte sindene i bevægelse i Thisted.

Søndag den 13. august vurderede den herværende tyske regimentschef, oberst Krökel, situationen til at være så alvorlig, at han fandt det nødvendigt med en henvendelse til Thistedes politimester. I sin henvendelse referede obersten til, at det var kommet ham for øre, at der – som følge af Gestapos aktiviteter i byen – var planlagt generalstrejke og uroligheder i byen tirsdag den 15. august. Obersten erklærede overfor politiet, at man fra tysk side var forberedt på at slå enhver urolighed ned så hurtigt og så effektivt som muligt.

Tyskernes frygt for, at der skulle opstå lokale uroligheder, blev også understreget af, at byens Standortsoffizier, kaptajn Hein, foranledigede et møde med politimesteren søndag aften ved 23-tiden. Ved dette møde gentog Hein, hvad regimentschefen allerede havde givet udtryk for om eftermiddagen: Man forsikrede om den tyske evne og vilje til at slå enhver modstand ned. Hein fremførte bl.a., at man

ikke stolede på, at det lokale politi kunne eller ville hindre uro.

Mødet mellem Hein og politimesteren sluttede kl. 24.00 med, at politimesteren forsikrede den tyske kaptajn om, at rygterne om den lokale uro var grebet ud af luften!

Og der skete da heller ikke noget om tirsdagen den 15. august. Om der har været gjort forsøg på at standse arbejdet, kan vi ikke fastslå med sikkerhed.

Derimod blev Thisted en del af den jyske strejkebølge fra torsdag den 17. august. Ved middagstid blev arbejdet nedlagt – også på en del af de offentlige kontorer. Derimod forblev jernbanens og postetatens funktionærer på arbejdspladsen.

Arbejdsnedlæggelsen var startet på Fords værksted før middag. Værkstedet lå på Frederikstorv, og herfra bredte strejken sig hurtigt til byens andre arbejdspladser.

I løbet af middagstimen blev alle byens arbejdspladser stille. De få steder, hvor der blev tøvet, blev gennem anonyme telefonopringninger truet til at lukke.

De første opræk til uroligheder blev set allerede om eftermiddagen. En del unge mennesker dannede kæder over gaderne for at standse trafikken, men politiet fik hurtigt spredt folkemængden. Kort tid efter blev der sammenstimlen ved jernbanestationen i anledning af, at jernbanepersonalet nægtede at nedlægge arbejdet i forbindelse med en togafgang. Også i dette tilfælde greb en fire-fem politibetjente ind, og toget blev sendt afsted efter, at man havde forsikret sig om, at der ikke var blevet anbragt bomber eller lignende. Værnemagten havde ikke været til stede under disse begivenheder, dog havde en del værnemagtssoldater optrådt med fældede geværer på gaderne om eftermiddagen for at få afviklet den tyske lastbiltrafik.

Tilsyneladende gav tyskernes optræden ikke anledning til reaktioner fra befolkningens side.

Anderledes forholdt det sig med marinevægterne – danskere i tysk uniform og ansat af værnemagten til vagttjeneste. – Befolkningen følte sig provokeret af, at marinevægterne afpatruljerede gaderne forsynet med stålhelme og

bevæbnet med håndgranater og håndvåben. Ved 18-tiden om torsdagen bad politimesteren sin tyske kollega, kaptajn Hein, om at sørge for, at marinevægterne blev fjernet fra gaderne. Overfor Hein gjorde politimesteren opmærksom på, at netop bevæbnede marinevægtere var personer, der meget let kunne give anledning til uro.

Fra sit daglige arbejde vidste politimesteren bedre end nogen anden, at forholdet mellem de danske marinevægtere i tyske uniformer og den lokale befolkning havde været spændt, siden vægterne var blevet stationeret i Thisted i 1942.

Ved mødet torsdag aften gentog politimesteren endnu en gang, at det danske politi foretrak at klare problemerne selv uden indblanding fra tysk side – man havde allerede sikret sig, at der kunne hidkaldes afdelinger fra ordenspolitiet i Skive, hvis det skulle vise sig nødvendigt.

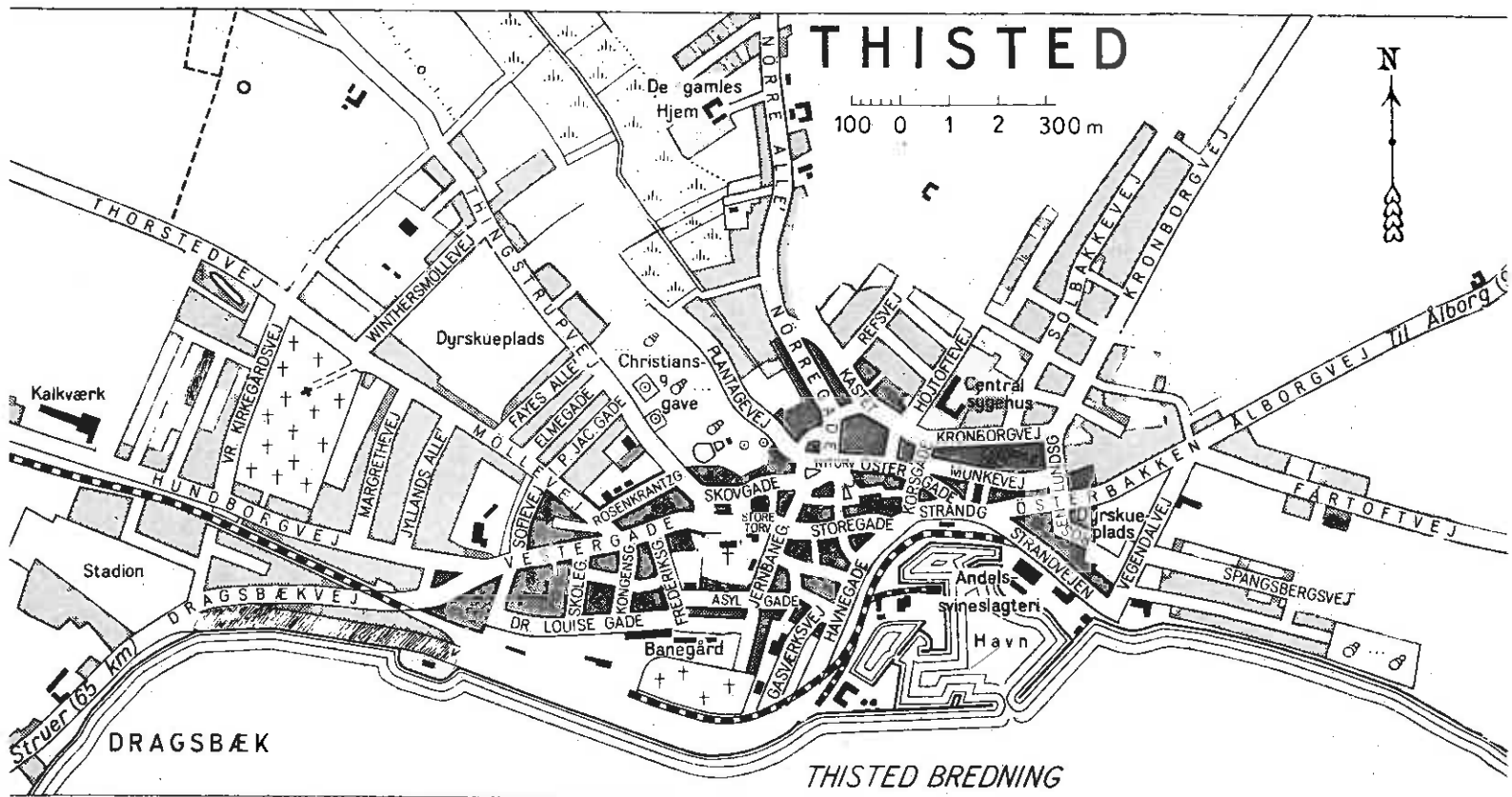
Kaptajn Hein var ikke uforstående overfor den provokation, som de bevæbnede marinevægtere udøvede ved deres tilstedeværelse på gaderne, og han bedyrede overfor politiet, at det var lederen af den stedlige marineintendanturverwaltung, der havde kommanderet patruljerne ud – og ikke ham!

Resultaterne af forhandlingerne torsdag aften blev, at marinevægterne fortsat kunne færdes på gaderne, men kun efter, at de var blevet indskærpet om ikke at optræde bevæbnede eller med nogen form for politimyndighed.

Først på aftenen blev der knust ruder hos en del af de lokale værnemagere og kendte nazister i Thisted by. Rudeknusningerne fik den kommanderende tyske officer til at reagere. Han truede med at udkommandere sine soldater og opstille maskingeværreder rundt omkring i byen. Den ophidsede tyske kaptajn Hein karakteriserede begivenhederne som en »revolte«.

Samarbejdet med det lokale politi blev dog ikke afbrudt. Kaptajn Hein lovede at underrette politiet, inden han evt. tilkaldte militæret til forstærkning.

Udover disse rudeknusninger fandt der ikke yderligere uroligheder sted om torsdagen. Politiet, som var blevet orien-

teret om de tyske trusler, gik i aktion for at få samtlige »nattevandrere« til at gå hjem i ro og orden.

I løbet af natten blev to af rudeknuserne fra aftenens begivenheder anholdt af det danske politi. Arrestationerne fandt sted ved et par marinevægteres mellemkomst. Marinevægterne havde været i klammeri med rudeknuserne, der var undsluppet ved at slå fra sig.

Den 18. august var en solrig sommerdag, og fra morgentunden var der mange mennesker på gaderne. Ved normal arbejdstids begyndelse lå byens arbejdspladser stille.

I modsætning til dagen før var nu også de tyske arbejdspladser i Hansted og andre steder blevet strejkeramt. Årsagen til at arbejderne på de tyske arbejdspladser ikke nedlagde arbejdet før den 18. var, at tyskerne med våbenmagt havde forhindret arbejderne i at tage hjem. Om morgenen den 18. august befandt mange af disse folk sig i Thisted, hvor hovedparten i forvejen var indlogeret.

I stil med aftenen før blev der igen opløb på Store Torv kl. 10.30. Man samlede i større mængde for at få tilslutning til en resolution om, at man ikke ville gå i arbejde, før de

arrestanter, der havde deltaget i rudeknusningerne, var blevet løsladt – idet der om natten var arresteret yderligere fire mænd, dermed var antallet af anholdte »rudeknusere« oppe på 6.

Politimesteren fandt nu situationen så tilspidset, at han anmodede politiet i Skiye om at sende et udrykningshold på 25 mand til Thisted. Til de strejkende på Store Torv udsendtes følgende over politiets højttalervogn:

»Byens besindige borgere har vedtaget at genoptage arbejdet fra kl. 13.00 i dag i overensstemmelse med, hvad der sker i København og andre byer. I den anledning opfordres publikum til at gå hver til sit. Sammenstimlen og offentlige møder kan få de alvorligste følger for os alle og kan forventes splittet med voldsomme midler. Der er fra min side gjort alt for at forhindre anvendelse af magt, og jeg anmoder byens borgere om at være mig behjælpelig med at opretholde ro og orden«.

Samtidig rettede politimesteren efter forhandling med den fungerende amtmand, kontorchef Skaalum, en henvendelse til borgmester Bjerregård og viceborgmester Iversen om, at de måtte gøre deres yderste for at formå befolkningen til påny at gå i arbejde.

Bjerregård og Iversen gik til forhandling med de demonstrerende ud fra det konkrete synspunkt, at tyskerne omgående ville anholde de arresterede, hvis politiet løslod dem!

Opfordringen havde sin virkning. Efterhånden spredtes opløbet, og folk forlod derpå torvet.

Men kort tid efter samledes et mindre opløb – der efter politiets vurdering bestod af »ungdommelige elementer« – foran politistationen under råbet »fangerne fri«. Det lykkedes dog den vagthavende politiassistent at tale forsamlingen til ro.

Som et led i »ophidselsesbekæmpelsen« var der udstedt forbud mod udskænkning af spiritus allerede om formiddagen.

Da den tidsbegrænsede strejke – efter Frihedsrådets parole – skulle ophøre kl. 12.00, var alt igen roligt i byen.

Landet over blev arbejdet igen optaget på normal vis – bortset fra Thisted: Da arbejderne på Fords værksted, som jo lå i umiddelbar nærhed af Store Torv, hvor der stadig var en del mennesker forsamlet, mødte for at genoptage arbejdet kl. 13.00, blev de beordret væk af tyske vagtposter, der muligvis har misforstået situationen og troet, at der var tale om sabotører.

Dette var imidlertid anledning nok til, at mekanikerne påny nedlagde arbejdet og gik hjem. Eksemplet blev hurtigt fulgt af arbejderne på de andre arbejdspladser. Desuden kom Hanstedarbejderne og andre, der arbejdede på de forskellige tyske arbejdspladser, igen på gaden, besluttet på at holde fri resten af dagen.

Resultatet af de tyske vagtposters utilsigtede provokation blev en forlængelse af den afblæste sympatistrejke.

Enkelte steder, som på Dampmøllen i Strandgade og på mejerierne, hvor man var kommet i gang om eftermiddagen, satte rudeknusninger og stenkasteri hurtigt arbejdet i stå igen. Også de forretninger, der havde åbnet dørene om eftermiddagen, blev truet til at lukke.

Midt på eftermiddagen blev de anholdte fra den foregående aftens begivenheder fremstillet i retten. Dommeren løslod de fire, men opretholdt anholdelsen over den femte, der om natten havde deltaget i overfaldet på en af marinevægterne. Medens denne retshandling fandt sted, escale-rede urolighederne i gaderne.

Der fandt flere forsøg sted på at trænge ind i arresten til fangerne, både ved at løbe storm mod døren og ved at kravle over muren fra kirkegårdssiden.

Byens venstreblad, Thisted Amts Tidende, blev genstand for et stenbombardement fra den ophidsede folkemængde, og på gaderne blev der drevet klapjagt på marinevægtere. Ved »aktionen« mod Thisted Amts Tidende havde een gjort opmærksom på, at der opholdt sig tre civilklædte marinevægtere på kirkegården. Folkemængden satte sig i bevægelse for at prygle marinevægterne, som imidlertid trak pistolerne for at gå til modværge. En af de demonstrerende arbejdere – en bornholmsk arbejdsmand – trængte ind på

en af vægterne, hvis revolver gik af under tumultet. Derefter flygtede marinevægterne ned ad Storegade med folkemængden bagefter sig. Denne episode er beskrevet i en øjenvidneskildring senere i dette afsnit.

Ved 16-tiden rettede den tyske kaptajn beklagelser til politiet over, at tyskerne ikke kunne få udleveret brød, mælk og kød. Den tyske kaptajn var især forarget herover, eftersom han havde konstateret, at de lokale fik leveret varer ad bagdøren.

Politimesteren sad ikke henvendelsen overhørig. Han henvendte sig til tyskernes sædvanlige leverandører og beordrede dem til at udlevere det fornødne. For slagteriets vedkommende kom vareudbringningen til at foregå under politibeskyttelse.

Senere om aftenen den 18. august blev Store Torv igen fyldt af demonstrerende menneskeskarer, der samledes foran rådhuset for at synge danske sange.

Ved 22-tiden dukkede politiets højtalervogn op igen med formanden for Arbejdernes Fællesorganisation, hr. Toftdal, og formanden for Arbejdsmændenes Fagforening, viceborgmester Iversen. Igen blev folk gennem højtalerne opfordret til at gå hjem og genoptage arbejdet til sædvanlig tid lørdag morgen.

Efterhånden forlod de fleste torvet frivilligt – men nogle af de tiloversblevne fik prygl af politiet, da der blev knust en butiksrude hos indehaveren af en butik, der var almindelig kendt for at sælge til tyskerne. Og samme aften blev tre unge piger, som gik med tyske soldater, klippet skaldet og klædt af i byens plantage. Pigerne havde været ledsaget af deres tyske kærester.

Fredag aften kulminerede som den foregående med en række rudeknusninger hos forskellige handlende.

Natten forløb roligt. Foruden de forstærkede danske politipatruljer var der også kommet en tysk patrulje på gaden, hvilket var sket efter forudgående aftale mellem den tyske kaptajn Hein og politimesteren.

Lørdag morgen den 19. august blev arbejdet genoptaget både i Thisted og ved de tyske arbejdspladser langs kysten.

Den første politiske strejke i Thisted var tilendebragt.

I de sønderjyske byer startede der en ny bølge af proteststrejker, da tyskerne den 15. september 1944 førte 197 fanger fra Frøslevlejren over grænsen til tyske koncentrationslejre. Strejken bredte sig hurtigt nordpå til andre sydjyske byer.

Et møde mellem Frihedsrådets medlemmer og ledende politikere samme dag mandede ud i, at Frihedsrådet udsendte en opfordring til generalstrejke som protest mod overførslen. Strejken skulle være tidsbegrænset og ikke omfatte offentlige værker og jernbanerne. I opfordringen krævede rådet, at arbejdet skulle genoptages den følgende mandag kl. 12 middag.

Men i forvirringen over, at parolen blev udsendt midt i weekend'en, kom mange byer først til at strejke efter mandag middag, og hvor dette blev tilfældet, erklæredes der almindeligvis en 24 timers strejke. Det var således tilfældet i Thisted, der gik ind i sin anden strejke under besættelsen i disse septemberdage, og Frihedsrådets opfordring blev fulgt af både arbejdere og handlende fra mandag middag. Da hjulene så småt var ved at komme i gang tirsdag den 19. september omkring middagstid, omringede en afdeling tysk militær politistationen på Frederikstov og afvæbnede betjentene. Hermed var den lokale del af tyskernes afvæbning af politiet tilendebragt.

En overgang så det ud til, at strejken ville fortsætte, men i løbet af eftermiddagen blev de fleste butikker åbnet igen, og arbejdet blev stort set genoptaget overalt.

Imidlertid blev de voldsomme begivenheder, der udspandt sig i forbindelse med arrestationen af politiet i København og de større byer, årsag til, at Frihedsrådet i løbet af eftermiddagen den 19. udsendte en ny opfordring til at protestere overfor værnemagten gennem nye arbejdsnedlæggelser. I den nye parole var strejken bestemt til at ophøre torsdag morgen.

Igen blev opfordringen fulgt lokalt. Hen på eftermiddagen gik alle virksomheder i Thisted i stå. Samtidig lukkede ho-

teller og butikker. Bortset fra arbejdsnedlæggelserne var situationen rolig i byen.

Men strejken ophørte før torsdag morgen. Allerede onsdag gik arbejdet igen i gang på nogle virksomheder. I formiddagens løb blev en del butikker åbnet igen og bortset fra, at de lokale aviser ikke udkom, var alt arbejde normaliseret i løbet af onsdag eftermiddag.

Thisted var ikke det eneste sted i landet, hvor Frihedsrådets parole ikke blev fulgt helt efter bogstavet. I Sydjylland var der eksempelvis slet ikke tale om strejker i byer som Esbjerg, Åbenrå og Tønder. Men i modsætning til mange andre jyske købstæder var strejken i Thisted effektiv allerede om eftermiddagen den 19. september – samme dag som aktionen mod politiet.

Politisk protest eller opgør med værnemagere?

Thistedes folkestrejke fandt sted på et fremskredent tidspunkt af besættelsen, hvor strejkevåbnet allerede var et mere eller mindre anerkendt middel til udtryk for en folkelig protest. Det var fastslået gennem de store strejker i august 1943 og julistrejken i 1944.

Som allerede nævnt faldt strejken i Thisted tidsmæssigt sammen med den bølge af proteststrejker, der rullede igennem Jylland i dagene fra den 15. til den 18. august efter mordet på de 11 modstandsfolk i Roskilde.

Men det er bemærkelsesværdigt, at der ligger lokale begivenheder forud for strejken – nemlig arrestationerne af de 5 Thisted-borgere i dagene efter den 8. august. Disse arrestationer kan have givet anledning til, at der er blevet støbt planer om en lokal strejke allerede inden, man fik kendskab til en forestående landsomfattende generalstrejke.

Den tidlige henvendelse fra den tyske regimentschef, oberst Krökel, til det lokale politi om forestående uroligheder kan tolkes i retning heraf. Under alle omstændigheder ser det ud til, at det stemningsmæssige grundlag for den lokale udløber af strejkebølgen var skabt i god tid i forvejen.

Det er også bemærkelsesværdigt, at strejkeinitiativet tilsyneladende ikke er kommet fra de mange arbejdere på de tyske arbejdspladser, som ellers talmæssigt udgjorde den største part. Havde dette været tilfældet, ville de sandsynligvis være blevet hjemme fra arbejdspladserne om torsdagen, hvor strejken blev effektiv i Thisted by. Derimod ser vi, at de samme arbejdere ved befæstningsbyggeriet kom til at spille en aktiv rolle ved escaleringen af strejken om fredagen, da man havde fået underretning om, hvad der var på færde. Dette er en gentagelse af det mønster, som man kender fra auguststrejkerne i 1943 i Esbjerg og i

Vendsyssel, hvor det også blev arbejderne på de tyske arbejdspladser, der førte strejkebevægelsen ud over et stagnerende punkt.

Medens strejken var en del af den bevægelse, der fulgte Frihedsrådets parole fra den 15. august om 24-timers strejker, forløb den analog med mange af de tilsvarende strejker, som man kender fra efteråret 1944. Det er karakteristisk, at arbejdsnedlæggelserne bredte sig til de offentlige kontorer, men undgik at lamme post- og banefunktionerne.

Det lokale krydderi er anholdelsen og kravet om frigivelse af de natlige rudeknusere. Rudeknuserne var blevet anholdt af det danske politi uden tysk indblanding. Iøvrigt synes politiet at have optrådt nogenlunde behersket det første døgn, hvor hovedparten af de demonstrerende også bøjede sig for politiets argumenter og autoritet.

De tyske vagtposters optræden ved Fords værksted fredag ved middagstid var i deres uskyldighed tilstrækkeligt provokerende til at sætte en ny og voldsommere stemningsbølge i skred.

For at kunne vurdere, hvordan strejken kunne iværksættes påny, er det væsentligt at huske på Fordværkstedets placering umiddelbart i nærheden af Store Torv, hvor der var opløb af mennesker.

I forvejen var stemningen ophidset og spændt – det var byens første større markering af en modstandsvilje – og rygtedannelse havde sikkert let spil.

Den tidligere nævnte episode på kirkegården var fremprovokeret af den ophidsede menneskemængde – marinevægterne, som vreden gjaldt, havde opholdt sig på passende afstand. Allerede dagen før var de bevæbnede marinevæg-

tere jo blevet »fjernet« fra gaden som en præventiv foranstaltning.

Strejken i Thisted udviklede sig til en udladning af aggressioner mod byens mange værnemagere. Det er karakteristisk, at det eneste formulerede krav, der blev fremsat under urolighederne, var kravet om rudeknusernes løsladelse. Særlig om fredagen blev dette krav fremsat så voldsomt, at politimesteren anså det for nødvendigt at bevæbne arrestforvareren. Fire af de anholdte blev da også løsladt. Bare et par timer forinden havde politiinspektør, politiadvokat og politimester besluttet, at de anholdte ikke skulle løslades, før gemytterne var faldet til ro.

Demonstrationerne savnede en ledelse.

I august 1944 var den lokale modstandsbevægelse ikke en ubetinget tilhænger af Frihedsrådets linie i modstandskampen, og medens der rundt omkring i landet blev oprettet lokalkomiteer i august 1944, blev tilløb til et lignende initiativ bremset af de ledende konservative modstandsfolk i Thy.

Om den illegale modstandsbevægelse har været en direkte

Da alt endnu var idyl. Tyske officerer fraterniserer med dansk pudde på havnen i Thisted.

modstander af strejken er vanskeligt at afgøre – men vi ved dog, at der ikke blev grebet ind for at styre begivenhederne fra illegal side.

Kontorchefen på amtskontoret, den fungerende amtmand, Skaalum, havde tilknytning til det illegale arbejde, men dette fik tilsyneladende ikke betydning i hans funktion som politiets mægler.

De initiativer, der blev taget for at få strejken afviklet, blev taget af politimesteren, bystyret og fagbevægelsen, personificeret gennem borgmester Bjerregård, formanden for Fællesorganisationen, Toftdal, og viceborgmester Iversen. Manglen på en lokal ledelse, som befolkningen kunne solidariser sig med, kan have været en medvirkende årsag til, at udviklingen var svær at stoppe. Hvem havde den nødvendige autoritet i befolkningen til at gøre det?

Tyskerne så så alvorligt på situationen i Thisted, at de henvendte sig til Justitsministeriet i København den 18. august om aftenen for at få sat en stopper for den udvikling, der var i gang.

Justitsministeriet bad derefter næstformanden for De samvirkende Fagforbund, Ejner Nielsen, om at tage til Thisted natten til lørdag den 19. august. Ejner Nielsen kom dog aldrig i ilden. Som omtalt var man gået i arbejde igen, da Nielsen ankom næste formiddag.

Værnemagtens dispositioner blev foretaget i overensstemmelse med og efter forhandling med det danske politi. De tyske trusler om indgriben forstummede efter, at politiforsterkningen fra Skive ankom.

De eneste tyske beklagelser, vi kender fra fredagens begivenheder, drejer sig blot om manglen på fødevarer. Men forholdt kaptajn Hein og værnemagten sig passiv, så optrådte til gengæld Gestapo aktivt om fredagen og i de efterfølgende dage. Efter episoden på kirkegården blev den bornholmske murer, som havde været i slagsmål med marinevægteren, arresteret af en civilklædt tysk gestapomand. Om lørdagen blev mureren pryglet til at opgive navnene på de kammerater, som han havde været sammen med under urolighederne dagen før, og allerede om man-

dagen arresterede Gestapo de to brødre, som mureren spiste sammen med på et pensionat. Også disse to mænd blev udsat for en meget hårdhændet behandling af det tyske politi. Begge brødre endte i tyske koncentrationslejre, hvor den ene døde i januar 1945 af tyfus.

Også i Nykøbing blev der i disse sene sommerdage i 1944 indledt en spontan strejke, som var helt uden forbindelse til den illegale bevægelse. Den første aften under strejken kunne man iagttage det samme forløb som i Thisted – unge mennesker på gaderne i stort tal og rudeknusninger. Men »pøbeludskejelserne« blev ikke fulgt op i de følgende dage. Modstandsbevægelsen på Mors, med Eiby-Nielsen i spidsen, udarbejdede et opråb, underskrevet af »Danmarks Frihedsråd, Afdelingen for Nykøbing Mors«. Med dette opråb søgte de lokale modstandsfolk at få greb om begivenhederne ved dels at demonstrere den illegale bevægelses autoritet og dels at gøre strejken tidsbegrænset og »sørge for, at strejkerne fik et værdigt forløb«.

Også værnemagten ønskede at få greb om udviklingen, og derfor henvendte den tyske kommandant sig til byrådsmedlem Gram for at formå byrådet til at sætte en stopper for arbejdsnedlæggelsen. Gram ønskede imidlertid ikke at blive blandet ind i tyskernes forsøg på at stoppe strejken. Eiby-Nielsen og civilingeniør Remfeldt, der forestod opfordringen, ville først udsende opråbet om genoptagelse af arbejdet næste formiddag kl. 10.00.

Samtidig blev Fællesorganisationens bestyrelse i Nykøbing indkaldt til møde på initiativ af murer Einar Dahl. Ved dette møde blev det besluttet at sætte Einar Dahl ved mikrofonen i politiets højtalerovgn.

Ole Remfeldt havde samme dag kontakt med Dahl og gjorde ham klart, at et sådant initiativ fra Fællesorganisationen ikke var billigt af modstandsbevægelsen, hvor et sådant selvstændigt initiativ blev betragtet som dømt til at mislykkes – og derfor ville være ensbetydende med en moralsk sejr for tyskerne. Einar Dahl ville ikke bøje sig for Remfeldts synspunkter. For ham bestod Frihedsrådets Lokalkomite af »nogle drengerøve«.

Dahl førte Fællesorganisationens beslutning om at forsøge at få arbejdet genoptaget samme dags eftermiddag ud i livet ved at opfordre de strejkende hertil fra politiets radiobil, men overalt blev han mødt med pibekoncert. Arbejderbevægelsens selvstændige initiativ blev afvist af de strejkende.

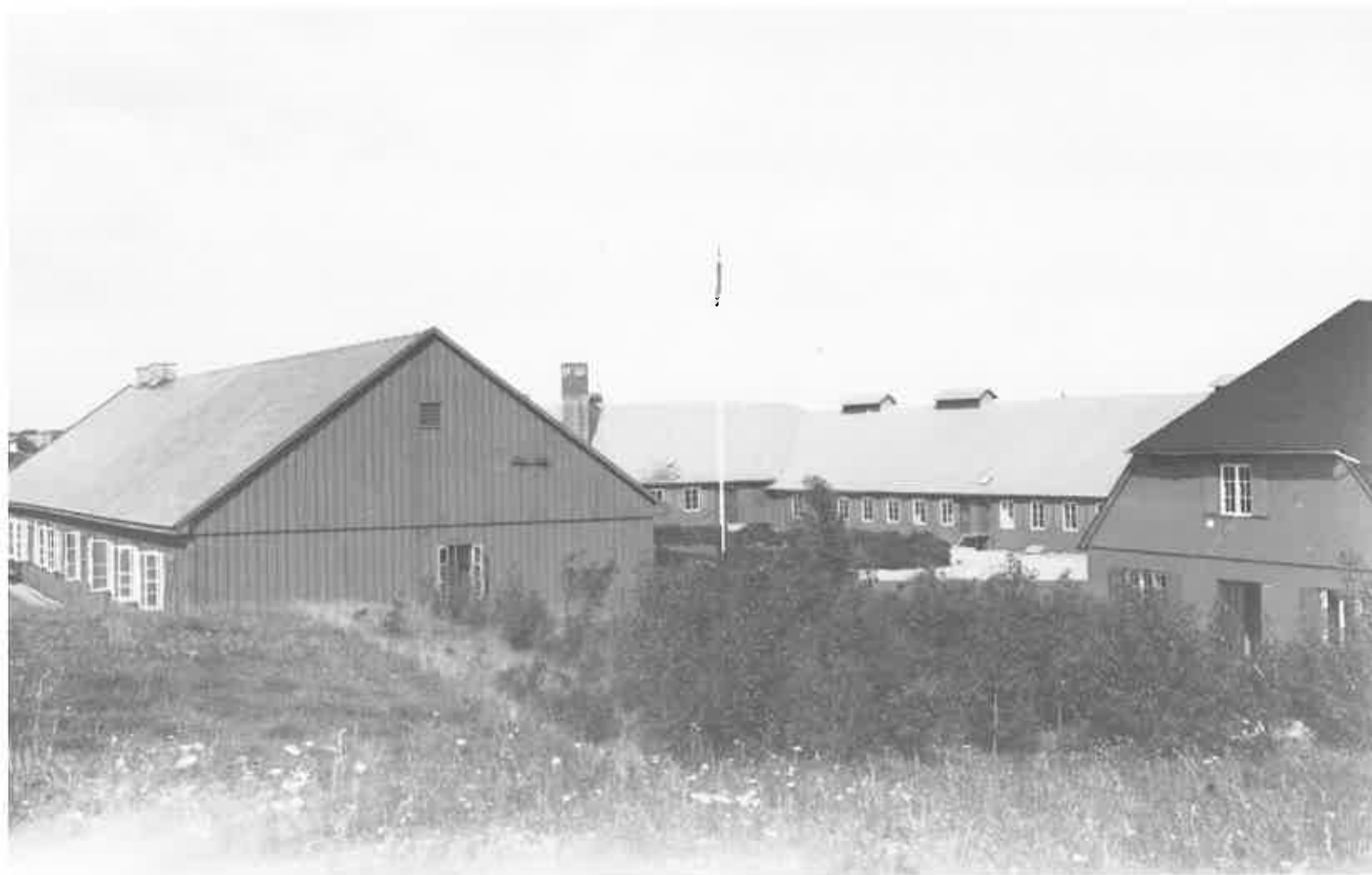
Derimod blev den opfordring, som Eiby-Nielsen og Remfeldt udsendte senere samme dag om at genoptage arbejdet næste dags eftermiddag, efterkommet.

Et øjenvidne lod sine indtryk af begivenhederne nedfælde i et brev til en bekendt:

»Nykøbing, den 23.8.44.

... Ellers har vi jo haft et bevæget døgn i sidste uge. Torsdag begyndte folk at strejke, og om aftenen var der stor sammenstimlen om nogle marinere, der trak revolverne. Så begyndte man at smide piger i vandet og klippe dem, og om fredagen var alt arbejde – også i skolen – standset. 1-2000 mennesker drog rundt anført af en bande store læredrenge, der knaldede ruder, klippede og dyppede piger og lod enkelte af dem passere revy i evakostume. Da politiet med forstærkning fra Skive forsøgte at gribe ind, blev jernbanestationen stormet og ruderne smadret. Resultat: 2 betjente og 8 andre på sygehuset. Marinerne var væk, og de 10-12 grønne var passive og syntes nærmest at more sig (de grønne var soldaterne fra den lille tyske Nykøbing-garnison, red.). Et par gange trak de dog revolverne og greb ind – dog uden at der skete noget. En enkelt gang, da man smadrede ruderne på et af deres tilholdssteder, tog de dog nogle gidsler og stillede op af muren og fik derved mængden spredt. Nu er der ro og fred igen, men der ymtes om, at det nok bliver fridag igen på tirsdag.

Noget pinligt var det, at (-), der er *helt rigtig*, fik sine ruder smadret p.g.a. en datter, der omgås noget letsindigt med sin dyd. Han er omtrent nabo til mig, så der var livligt den nat. Det har taget hårdt på manden. Men den slags tragedier er der adskillige af. Han var uforsigtig nok til at prøve at få datteren med færgen«.

Fra Dragsbæklejren i Thisted. Bemærk byggestilen: Af camouflagede hensyn blev en del barakker opført i traditionel dansk bondegårdsstil.

»Er vi danskere eller ikke danskere?«

I 1941 tog fire bornholmske brødre nordpå for at søge beskæftigelse på de tyske arbejdspladser i Thy. I første omgang fandt to af dem herop – og senere fulgte de to andre med.

Det var på det tidspunkt, hvor der strømmede arbejdere til fra hele landet – unge mennesker, der gerne ville se sig om og tjene en skilling.

Brødrene Kofoed blev indkvarteret i en barak ved ankomsten, men kort tid derefter fik de tre af dem et fælleslogi på Munkevej, hvor de boede sammen med andre håndværkere og arbejdsmænd.

Arbejde var der nok af – man henvendte sig til et af de mange entreprenørfirmaer og blev sendt vidt omkring. Om dagen kunne arbejdspladsen være enten i Struer, Hansted, Hamborg, Ydby eller Sibirien. Om aftenen gik man på Reinholds konditori på hjørnet af Storegade og Skolestræde. De fleste rejste hjem, da der ikke længere var arbejde at få – enkelte traf en pige fra egnen og blev boende. Sådan gik det den ældste af brødrene Kofoed, der bosatte sig i Klitmøller efter besættelsen.

Men han var ikke den eneste af de bornholmske brødre, der ikke vendte tilbage til fødeøen.

I august 1944, under folkestrejken, greb tilfældighedernes spil ind i familiens liv og trak et spor af en tragedie efter sig. Ove Kofoed fortæller:

»Vi fandt ud af, at vi ikke ville arbejde for tyskerne, og så var vi ude og gå i Thisted. Der var lidt uro og utilfredshed på grund af, at tyskerne holdt slagteriet åbent, og det kunne danskerne ikke rigtig lide. Hvorfor skulle tyskerne have fødevarer, når vi ingenting skulle have – så der var lidt optøjer dernede på havnen ved slagteriet. Vi demonstrerede for, at tyskerne ikke skulle få lavet det, de ville have

lavet. De, der fortsat arbejdede på slagteriet, var skruebrækkere. Vi kom op at skændes med dem derinde. Vi sagde jo til dem, at de skulle lukke, ikke, og til sidst blev de gale. Og der var jo også tyskere derinde.

Det var om formiddagen.

Der var også optøjer ved Thisted Amts Tidende i Jernbanegade. Jeg var deroppe og så godt, at de strejkende gik derind og ville hugge aviserne. Men jeg var ikke med til det. Jeg var jo fremmed, men fulgte jo alligevel med, for det var sjovt at se, hvordan de fór frem. Vi var med i et komplot, kunne man sige. Avisen skulle lukkes ligesom de andre arbejdspladser.

Så gik jeg hjem igen, op på Østerbakken. Jeg sku hjem og spise. Så ville jeg alligevel en tur ned i byen igen, og da jeg kommer gående oppe fra Østerbakken og kommer op i Storegade et stykke efter hotel Ålborg kom der en masse mennesker gående. Sikke mange mennesker, der kom, og i luften fløj mursten og brokker og alt væmmeligt. Alt det de kunne få fat i, det kom flyvende gennem luften. Det er lige meget, jeg vil derop – tænkte jeg, og så holdt jeg mig bare op ad vinduerne og så meget som muligt på fortovet for ikke at blive ramt. Lige som jeg kommer op til Reinholds konditori er der een, der siger: »Der kommer tre stykker« – og bagefter gik der også een. Det var altså de her stikkere, som havde trukket revolverne oppe på kirkegården. Det vidste jeg jo ikke dengang.

Så kom jeg lidt længere frem og så ser jeg een af mine brødre, som jeg spørger om, hvad der er på færde. »De der stikkere har taget vor kammerat«.

Alt dette foregik i Storegade. De kom gående fra kirkegården og jeg kom den anden vej fra op imod dem og fandt ud

af, at stikkerne ville slæbe ham ned på hotel Ålborg til den tyske vagt.

Så sagde mine brødre: »Vi vil have ham fri«, men jeg sagde til dem: »Nu skal jeg sige jer een ting – jeg er ældst, og det her, det går ikke, vi må hellere se at komme herfra«. Men de sagde nej og ville have ham fri. Bagefter blev vi jo klar

Tre af de fire brødre fra Bornholm. Fra venstre: Viggo, Knud og Ove Kofoed.

over, at de tærskede ham på vagten, men det tænkte vi jo ikke over dengang. Jeg gik bagefter og stillede mig op sammen med de andre nede ved Ålborg ved den tyske vagt og råbte sammen med de andre »Er vi danskere eller ikke danskere – vi stormer den tyske vagt«. For derind havde de tre stikkere slæbt ham og i det samme kom tre tyskere ud med maskingeværer og så kom politiet. Betjentene sprang hen foran os da vi ville storme vagten for at få manden fri. Politiet kørte os baglæns og sagde til os, at vi skulle gå hjem – gå hver til sit. Så ville de prøve at få ham fri. »I det øjeblik I stormer vagten, da bliver I mejet ned alle mand – det her er kun een mand« Sådan blev der sagt. Så faldt vi jo lidt til ro og begyndte at gå hver til sit, medens politiet skulle ordne resten, men de kunne ikke få ham fri.

Og inde i vagten tærskede de mine brødres kammerat alt hvad de kunne. De tærskede ham til han opgav, og da havde han sagt, at det var to bornholmere han havde været sammen med oppe på kirkegården.

Baggrunden for det hele var noget, der var sket oppe på kirkegården overfor avisen. Deroppe var mureren, som de havde taget sammen med mine brødre. Pludselig var stikkerne kommet frem og sagt, at alle hellere skulle gå i arbejde igen i stedet for at gå og lave ballade. Det sagde de, fordi de fik penge for det. Min ene bror, Johannes, han er lidt rapkæftet, han har selvfølgelig svaret dem igen, men så var stikkerne sprunget ind på mureren, som mine brødre jo boede sammen med – og taget ham, og lige i det samme tog de her tre stikkere revolverne op og skød i luften. Så var alle klar over, at det var stikkere. Derefter er det, at de slæber mureren med ned til den tyske vagt, medens een af dem gik ved siden af og holdt folk på afstand med sin revolver. Efter det nede på havnen gik vi alle hver til sit. Jeg gik op på Østerbakken, men vidste ikke, hvor mine brødre gik hen. De boede sammen på Munkevej.

Næste morgen kom min bror Johannes ned til mig med de andres kufferter og tøj – han ville væk. Han kom og fortalte mig, at tyskerne havde taget dem. »Hvad har de?«,

sagde jeg - »Ja, tyskerne har taget Knud og Viggo«. »Har de været ude i nat«, sagde jeg så - for jeg havde jo ikke set dem siden jeg gik fra dem, så det kunne jo godt være at de havde foretaget sig noget ulovligt, men det svarede han nej til. Men mureren havde altså sagt, hvem han havde været sammen med. Så var de kommet kl. 4 om morgenen med revolvere og en schæferhund og kommanderet dem op. Min tredje bror - ham som kom til mig - havde ikke været hjemme om natten, derfor var han heldig, og tyskerne havde nok været ligeglade med, hvor mange de fik med. De havde sikkert tænkt »Haps, her har vi to stykker«. Knud og Viggo blev kørt ned til Dragsbækvejren. Efter den episode rejste min bror Johannes hjem til Bornholm. Han var blevet nervøs. Men jeg blev. For havde de taget to

uskyldige - så kunne de også tage den tredje.

Hver aften gik jeg ud forbi Dragsbækvejren, hvor jeg kendte en pige, som arbejdede der. På den måde havde jeg forbindelse med dem. Bagefter gik jeg på Reinhold og drak kaffe - sådan gik hver aften. Men en dag kom den pige jeg kendte grædende til mig ude fra Dragsbækvejren - for da havde de brækket en af Knuds fingre og pisket ham. Det var sket, fordi Knud ville ud og havde slået een af tyskerne ned. Det var der jo ikke noget at sige til.

Derefter kom de til Frøslevvejren - og bagefter til Neuengamme. Den eneste forbindelse vi havde med dem derefter var, da de sendte Knuds tøj hjem fra Neuengamme. Der var ingen bunder i skoene, tøjet var fyldt med betændelse, blod og sår. Han var død«.

Langt op i halvtredserne blev barakkerne ved Dragsbækvejren anvendt som husvildeboliger.

Gadeuorden eller modstandskamp?

»Folkestrejke« er en gløse, der hører besættelsen til. Udtrykket blev lanceret i den illegale kommunistiske presse og var snart et ord på alles læber. Det var i 1943, og det var det år, hvor tyskerne erklærede Danmark i undtagelsestilstand den 29. august, og regeringen brød med samarbejdspolitikken og trådte tilbage. 1943 blev også det afgørende år for den tyske krigsmaskine, der efterhånden blev trængt i defensiven.

I den illegale litteratur og presse var strejkerne i 1943 og 1944 det samme som en massiv folkelig modstand mod nazismen, og da budskabet om den tyske kapitulation lød i den danske radio den 4. maj om aftenen 1945, udsendte Frihedsrådet straks en længe forberedt proklamation, hvori det bl.a. hed:

»Fra besættelsens første dage mødte nazister i Danmark en sand passiv modstand fra det overvældende flertal af det danske folk, og den slappede intet øjeblik under de fem tunge år. Med stolthed mindes vi folkestrejkerne 1943 og 1944, disse fulde udslag af et folks enige vilje til modstand, disse vældige og modige slag mod den overmægtige fjende, der vakte hele den frie verdens beundring og respekt for vor kamp« (Danmarks Frihedsråd, citat Politiken 5.5.45). Den antifascistiske modstand var allerede den 5. maj blevet til en myte om et helt folks heroiske kamp. Alle blev forvandlet til frihedskæmpere.

Og der hersker vel ingen tvivl om, at de fleste danske har følt de tyske troppers tilstedeværelse som en ubehagelig oplevelse, men alligevel kan det være vanskeligt at tilslutte sig Frihedsrådets eentydige vurdering af forholdet mellem befolkningen og værnemagten. Bag handlingerne under folkestrejken her i landsdelen i 1944 gemmer sig mange

motiver, og det var jo også langt fra alle, der deltog frivilligt.

Under hele besættelsen fandt der sammenstød sted mellem danskere og tyske soldater, og en del af disse konfrontationer medførte politiets indblanding.

I det følgende skema er der lavet en oversigt over anmeldelser til politiet i forbindelse med rudeknusninger, verbale chikanerier, slagsmål, overfald o.s.v. Skemaet dækker kun Thisted:

År	Dansk anmeldelse	Tysk anmeldelse	I alt
1940	3	1	4
1941	11	13	24
1942	13	9	22
1943	5	20	25
1944	4	5	9

(I dette skema er *ikke medtaget* det store antal anmeldelser for »krænkelse af den private ejendomsret« i forbindelse med befæstningsarbejdet).

Episoderne er registreret efter, hvem der har foretaget anmeldelsen til politiet. Det giver ikke nogen indsigt i skyldsspørgsmålet, men kan dog fortælle lidt om, hvem der har følt sig forurettet.

Antallet af anmeldelser er få, og de giver nok ikke det korrekte billede af de faktiske forhold, da mange – danske især – måske har følt, at en anmeldelse kunne være nytteløs.

Mange af disse episoder fandt sted på værtshusene i Thi-

sted. Beruselse og uoverensstemmelser om pigerne var ofte den direkte anledning til konfrontation. Det skete, at det tilkaldte politimandskab blev mødt af en fælles front af både danske og tyske slagsbrødre, når man søgte at gribe ind.

Tilsvarende dækker en stor part af anmeldelser også over sammenstød mellem byens ungdom og danske marinevægtene i tysk uniform, og netop de unge fra arbejderklassen er den gruppe, der oftest kom i klammeri.

I juli måned 1941 skrev politimesteren i Thisted til Statsadvokaten for særlige anliggender, og i brevet hed det:

»I almindelighed må det bemærkes, at forholdet mellem de tyske soldater og den bredere del af befolkningen gradvis

er blevet dårligere. Det skyldes udelukkende, at de enkelte tyske soldater er blevet mere ømfindlige overfor episoder – harmløse handlinger og udtryk for danske opfattelser som provokationer eller forhånelser mod den enkelte, værnemagten eller folket, og dersom et dansk publikum reagerer overfor en tysk militærpersons tilsidesættelse af naturlige danske regler, er reaktionen fra den enkelte soldats side ofte af voldsom art – nævestød eller trussel med skydevåben«.

Politimesterens formulering skyldtes »Slaget om hotel Thy«, der netop havde stillet hans mandskab på en større prøve:

Hotel Thy's sal er fyldt med svedende gæster denne varme

Hotel Thy, set fra gården, med et kig gennem porten ud i Storegade. Forhuset blev nedrevet i 1945 og de øvrige bygninger i 1955. Nu hedder det I. P. Jacobsens Plads.

aften midt i juni i sommeren 1941. Musikdirektør Axel Hansens lille orkester spiller op til dans, og dansegulvet fyldes. Blandt kavalererne er der en snes tyske flyversoldater i grå uniformer, der skiller sig ud. Pludselig bliver der spektakel i salen. Midt på dansegulvet ligger en ung skjorte-klædt mand med hænderne omkring hovedet. Rundt om ham vælter en 3-4 tyske flyversoldater. I samme øjeblik er salen i oprør – de øvrige tyske soldater springer op og slår borde og stole til side, og i næste øjeblik kastes der med stole, flasker, glas og andet service. Et kæmpeslagsmål er i gang: Operation »Barbarossa« i Storegade. Gæsterne løber skrigende rundt, nogle søger dækning på scenen eller bag dørene. Stole splintres mod de ophidsede pander. Ved udgangen opstår tumult, da de mange tililende nysgerrige forsøger at få et glimt af slaget og spærrer passagen. Een af soldaterne, en feldwebel, søger at berolige kammeraterne, men uden større virkning.

Politiet dukker op sammen med to hjelmklædte medlemmer af det tyske militærpoliti, betjentene går frem i salen og opfordrer alle civile til roligt at forlade salen. Myndighedernes tilstedeværelse synes ikke at anfægte de tyske soldater, der stadig står midt på dansegulvet og slår om sig med stole og flasker.

Efterhånden lykkes det at få de fleste gæster ud af hoveddøren. Men de tyske soldater smutter ud ad bagdøren til hotellets gård, hvor de straks forsøger at løbe nogle af de tilstedeværende unge mænd op. Politiet, det tyske militærpoliti og den sammenstimlede menneskemængde fra Storegade løber om i gården og i fællesskab lykkes det at berolige soldaterne. Hotellets gæster råber om overfald og dragne bajonetter, og ikke så få bærer synlige beviser på mødet med værnemagten.

Rygterne om slagsmålet har trukket mange nysgerrige til. Nye tilskuere ankommer lige så hurtigt, som det lykkes politiet at få andre til at forlade stedet.

Først langt over midnat er der ro på slagmarken i Storegade.

Bataljen skabte et spændt forhold mellem byens restaurationsgæster og de tyske soldater. Kommandanten i Thisted, major Micaelis, søgte at imødegå nye episoder ved at udstede en foreløbig bataillonsbefaling, hvorefter det blev forbudt tyske soldater at indfinde sig på byens danseetablisser, dog med undtagelse af »Esplanaden« i plantagen, hvor der blev arrangeret dans fra tysk side.

Derimod blev de tyske slagsbrødre frikendt ved den tyske »Feldgericht«, idet det blev anført, at soldaterne havde handlet i nødværge mod danskere, der havde kaldt dem »tyske svin« og smidt stole efter dem.

I september måned samme år var disse problemer løst, om årsagen hertil bemærker politimesteren i sin indberetning til Statsadvokaturen: »Intet at bemærke, forholdene er rolige. Dette skyldes i høj grad forbudet mod, at tyske soldater deltager i dans«.

En af årsagerne til, at sammenstødene mellem danskere og tyskere ikke steg i antal efter 1941 kan måske være, at der efterhånden blev etableret et funktionsdygtigt samarbejde mellem det danske politi og de tyske militærmyndigheder på egnen.

I marts og april 1944 giver politimesteren en vurdering af den tyske kommandants indsats i så henseende: »Man har det bestemteste indtryk af, at man fra den herværende tyske ledelses side gør sig store anstrengelser for, at alt sker i ro og orden gennem danske myndigheder. Forholdene er rolige, kontakten med de enkelte kommandanter forløber gnidningsløst telefonisk, skriftligt og mundtligt. Efter forudgående udveksling af rapporter m.m. søges mindre forhold ofte afgjort telefonisk eller mundtligt, idet man aftaler om indberetning bør ske«.

Det er en del af billedet, at rudeknusninger og lignende først tager fat for alvor efter august 1943, medens antallet af anmeldelser over personlig chikane falder efter 1942/43. Dette omsving falder også tidsmæssigt sammen med, at der sås spirer til en modstandskamp.

Fly over Thy

Krigen igennem fyldtes luftrummet over Thy af den allierede overflyvning. Kun enkelte gange blev der rettet angreb mod militære anlæg. Som f.eks. om aftenen den 14. februar 1941, hvor engelske jagerbombere nedkastede to bomber i fjorden ved Dragsbæk mod den tyske vandflyvebase ved Simons Bakke. Bomberne gjorde ingen skade, men byens befolkning blev bogstavelig talt rystet af eksplosionerne.

Derudover blev landsdelen kun et allieret flyvermål i forbindelse med nedkastningen af våben, som det vil fremgå af et senere kapitel.

Mange allierede flyvere fandt en grav i det besatte Danmark og for en dels vedkommende i Thy.

Den 30. september 1939 blev et Hudson-fly skudt ned over Nordsøen under en patruljeflyvning, og hele besætningen omkom. Flyets pilot blev fundet den 17. november på stranden mellem Klitmøller og Hanstholm og begravet den 19. november på Vester Vandet kirkegård under stor deltagelse af sognets beboere. (AB 113)

I forbindelse med et bombeangreb på det tyske slagskib Scharnhorst, der efter at have fået svære skader i en træning ved Nordnorge den 8. juni 1940 havde sat kursen mod syd, blev et Beaufort-bombefly fra RAF ramt den 21. juni 1940 og styrtede i havet. Flyets navigatør blev fundet på Madsbøl strand ved Hjardeklit sidst i august. Af de øvrige besætningsmedlemmer forsvandt to i havet, medens den fjerde ligger begravet i Haugesund i Norge. (AB 106)

Ved middagstid den 20. oktober 1941 startede 5 to-motorede Hudson-fly fra basen i England med Danmark som mål. Tre af disse maskiner gik til angreb på den førromtalte vandflyvebase i Dragsbæk. Et af de angribende fly, Hudson AM 523, blev sidst set fra de to andre maskiner, da den

fløj lavt mellem bygninger på vandflyvebasen. Kort efter så man fra et af flyene et stærkt lys på et sted, hvor der var opført en attrap af vandflyvebasen. AM 523 var styrtet ned i en gård ved Fårtoft, lidt øst for Thisted. Tre flyvere blev dræbt på stedet, medens en hårdt såret døde kort efter nedstyrtningen. (BV 97)

På en rekognoceringsflyvning ved den danske kyst den 5.-6. april 1942 nedstyrtede et Hudson-fly i havet. Hele besætningen omkom. To af besætningsmedlemmerne blev fundet ved Hansted og begravet den 11. april 1942. Et tredje medlem af besætningen blev senere fundet ved Hansted. Den sidste så man aldrig. (AB 98)

Kl. 20.17 den 3. september 1943 startede et Stirling-fly på en mineudlægningsoperation. Det var sidste gang, man så noget til den. Hele besætningen omkom. To blev fundet i havet ved Klitmøller, og et tredje besætningsmedlem blev fundet i havet ved Hansted. Og kort tid efter fandt man endnu en flyver fra det forulykkede bombefly ved Klitmøller. Resten af besætningen, 3 mand, forsvandt i havet. (AB 100)

Et par måneder efter blev et andet Sterling-fly, der også var på en mineudlægningsoperation i Østersøen, skudt ned af to tyske JU-88 natjagere. Flyet styrtede ned ved Kallerup sydvest for Thisted. Et af besætningsmedlemmerne blev dræbt, medens 5 overlevende flyvere blev taget til fange af værnemagten. En af de engelske flyvere flygtede fra Thisted sygehus. Den tyske værnemagt mente, at flugten havde fundet sted ved dansk hjælp og reagerede kraftigt ved bl.a. at forlange politimesteren i Thisted til at udsende en efterlysning med englænderens signalement. Denne efterlysning kom på et tidspunkt, hvor der var en del politisk uro omkring politiets rolle i forbindelse med medvir-

ken i værnemagtens gøremål. Politimesteren i Ålborg rettede en henvendelse til politimesterforeningens formand, politimester Seidenfaden, og bad denne gribe ind med en protest mod det hændte. Efter Ålborg-politimesterens opfattelse var kollegaen i Thisted gået for vidt i sin eftergivenesshed overfor tyskerne. Men den engelske flyver var undveget på eget initiativ og ved hjælp af en håndsrækning i form af tøj og et kort fra en familie i Østerild lykkedes det ham at komme til Beersted, hvor han tilfældigt blev sat i forbindelse med den lokale modstandsbevægelse via pastor Hanghøj i Beersted præstegård. Hanghøj og modstandsfolkene i Ålborg sørgede for, at den undvegne englænder, som een af de første allierede flyvere, kunne komme til Sverige. Samme aften styrtede endnu et Stirling-bombefly ned i Beersted. Redaktør Bruunsgård skrev den 5. november i sin dagbog:

»I aftes ved 19-20 tiden styrtede to store engelske flyvemaskiner ned, den ene på sognefoged Jens Larsen Jensens mark i Kallerup, den anden på gdr. Otto Heides mark i Beersted. Afstanden mellem dem var ca. 1 km. De havde været i luftkamp og var blevet beskadigede. Der fandtes i nærheden lig af tre flyvere. En flyver, der var kommet ned med faldskærm, og som havde brækket det ene ben, fandtes i Gjærsebøl og blev af Falck ført til Thisted sygehus. Her afhentede tyskerne ham ud på natten. En uskadet flyver blev fundet i Kallerup. Han indfandt sig på en gård og meldte sig selv. Der menes at have været seks mand i hver maskine. De øvrige er formentlig sprunget ud med faldskærm, og det vides foreløbig ikke, hvor de er landet. De engelske flyvere havde lommerne fulde af hollandske og franske pengesedler, ligesom der fandtes pakker med pengesedler i maskinerne. Politiet fra Thisted kom først til stede, og nogle CB'ere samlede en del af pengene til sig, men da tyskerne lidt senere ankom, måtte det hele afleveres. I maskinen var der også propagandatryksager på dansk. Begge maskiner brændte op i vældige bål, som det meste af natten kunne ses langt bort«.

Som det fremgår af citatet er Bruunsgård ikke helt korrekt

orienteret. Een af de overlevende fra styrtet, en New Zealænder ved navn Frank McGregor fik hjælp på en gård i Hundborg og nåede helt til Vester Vandet, før tyskerne tog ham. McGregor sad derefter som så mange andre allierede flyvere i tysk krigsfangenskab til kapitulationen, og efter krigen nedskrev han en længere beretning om sin oplevelse af styrtet og det efterfølgende fangenskab.

Den 22. februar 1944 nødlandede et stort B-17 bombefly ved Hørdum. Flyets pilot druknede i (Ove Sø). De øvrige 9 ombordværende overlevede styrtet og blev taget til fange. (AB 102).

Natten til den 30. august 1944 overfløj næsten 600 RAF fly den nordlige del af Danmark på vej til henholdsvis Königsberg og Stettin. Under indflyvningen over den jyske vestkyst blev et Lancaster bombefly ramt af en tysk natjager. Flyet styrtede brændende til jorden ved Førbj og knustes totalt. Hele besætningen blev dræbt. Den tyske værnemagt gravede ligene af de engelske flyvere ned på heden, men efter krigen blev de taget op af de britiske myndigheder, lagt i kister og flyttet til Vorupør kirkegård i februar 1947. (AB 129).

På Vorupør kirkegård ligger også liget af en »ukendt britisk flyver«, der blev nedgravet af værnemagten på stranden ved Nørre Vorupør i efteråret 1944. Denne flyver blev flyttet til Vorupør kirkegård i juni 1945. (AB 129).

Under en flyvning med våben til en modtageplads i Vendsyssel styrtede et RAF-fly i Limfjorden ved Livø natten til den 5. marts 1945. Hele besætningen omkom. Flyets pilot blev fundet i fjorden den 12. maj 1945. Den 20. maj fandt man radiotelegrafisten i strandkanten ved Bygholm Vejler. De øvrige besætningsmedlemmer blev senere fundet og begravet i Sjerslev og Løgstør.

En måned før kapitulationen styrtede en Mosquito-jagerbomber ned i Thy efter at have ramt en bakketop. Begge ombordværende overlevede styrtet. Om deres videre skæbne beretter oberst Eiby-Nielsen: »Jeg blev adviseret og gav ordre til, at de snarest under iagttagelse af normale sikkerhedsregler skulle bringes til Nykøbing. Der var kun

A. E. Winwood.

De to »havarerede« engelske flyvere, der via ophold i Nykøbing blev hjulpet til Sverige.

en lille vanskelighed ved denne transport, nemlig at den bekvemmeste rute gik over den bevogtede Vildsundbro, hvor man normalt skulle vise legitimationskort. Alt gik glat. De to herrer blev bragt over broen i hestevogn, og russerne, der havde vagttjeneste der, var nemme at have med at gøre. Senere opdagede jeg, hvad der var tidstypisk, at mine folk ikke havde gidet at fremstille regulære legitimationskort, men mellem venner og bekendte havde fundet to billeder, der lignede nogenlunde - hvad de absolut ikke gjorde. Jeg indkvarterede flyverne på Markvorsens hotel, hvor jeg selv havde kvarter. Stuepigen syntes, det var et par pæne fyre, men kunne ikke begribe, at hun ikke kunne slå et ord af

Raymond Harrington.

dem. Opholdet på hotellet indskrænkede sig til een eller to nætter, så blev de bragt ud til Niels Schmidts kolonihavehus, hvor de i de følgende dage blev brugt som en selvfølgelig anledning til små fester. Jeg tror, vi lovede dem, at de skulle få lov at være med ved en våbenmodtagelse, hvis en sådan skulle blive aktuel under deres ophold i Nykøbing. Desværre fik de ikke den oplevelse. Alt imens havde jeg kontaktet hovedkvarteret og fik aftalt den videre transport, der foreløbig skulle gå til Ålborg. De blev sendt afsted med toget via Hvalpsund med ledsager. Piloterne nåede sikkert til Sverige, derimod tror jeg ikke, de nåede til England før kapitulationen«.

DEN SORTE BOG

1. Aargang.

Nr. 2.

Siden sidst -

Der er nu forløbet et Par Maanedes, siden vi udsendte første Udgave af "DEN SORTE BOG", og Indtrykkene af denne har haft Tid til at bundfalde sig hos Offentligheden i al Almindelighed og hos de Personer, der var omtalt, i Særdeleshed. Det havde været vort Haab, at den Omstændighed, at vi saaledes fremdrog en Række grelle Eksempler i fuldt Dagslys vilde have virket til, dels at de paagældende vilde gaa overvejende med at gøre sig selv til Gavn, og dels at de paagældende vilde komme ind paa, eller var paa Vej ind paa skraaplazet, kunde have besindtet sig, og Thisted By dermed kunde have efterret nogle af de sorte Pletter, som adskillige Medborgere i disse sidste Aar har været med til at sætte paa den.

Men ak - en gammel Talemaade har atter vist sin Gyldighed, nemlig at der skal skarp Lud til skurvede Hoveder. Ganske vist kunde man spore en vis Engstelse hos nogle Personer, der ikke havde deres Samvittighed bedre i Orden, end de mente at "staa for Tur", (Affæren med den gennemhullede Joker viste tilfulde, hvor skidt det staa til med Samvittigheden), men alligevel maa det med Beklagelse konstateres, at Skamløsheden fortsat driver sit Spil i Thisted baade aabenlyst og i det skjulte. Vi skal andet Sted i Bladet omtale nærmere, hvorledes "Ofrene" fra første Nummer reagerede og kun her fastslaa, at adskillige, som burde have taget første Advarsel til Følge, har siddet den overhørig. De maanu tage Skade for Hjemgæld i dette og følgende Numre. Hos os er den skarpe Lud ikke rationeret.

Indenfor Handelsstanden i Thisted har der været udbredt Bekymring for uberetiget at blive "hængt ud", men vi kan forsikre, at dor i "DEN SORTE BOG" kun vil fremkomme Eksempler, som er sagligt underbyggede og tilstrækkeligt undersøgt. Men vi vil ogsaa gerne understrege, at den Omstændighed, at en og anden ikke finder sit Navn denne Gang, ikke betyder, at han er undgaet vor Opmærksomhed. Ligesom Udstillingen af Dannebrog i Forretningskalendarerne eller Udsmykning af Frakkeoplaget med Kongeemblem ikke er tilstrækkelig Forsikring mod at komme i "DEN SORTE BOG", saaledes er mundtlige Forsikringer til Venner og Bekendte om, hvor gode Danskere man er, det ikke heller. Paa vor Vægt vejes man efter sine Gerninger, og den, der findes for let, har kun sig selv at takke derfor.

VELGØRENHEDSARBEJDET

"DEN SORTE BOG" ser sig i Stand til at bringe en Fortegnelse over de Medborgere, der har indskrevet deres Navne i Velgørenhedsarbejdets Historik, idet de alle har givet betydelige Beløb til den tyske Vinterhjælps Indsamling. Dette kan selvfølgelig være en privat Sag, og man maa vel tro, at det for de fleste kun har været en ringe Tak for de store Fortjenester de paagældende har skovlet ind i Kraft af vore fremmede Gæster.

Men man har jo Lov til at spørge de paagældende, hvor meget de samtidig har ydet til det danske Velgørenhedsarbejde. Om enkelte af dem vides det positivt, at de har sagt direkte Nej til at yde noget til danske Indsamlinger. Og saa maa man usægtelig se deres Gavmilde under en anden Synsvinkel. De paagældende Bidragydere til Vinterhjælpen er:

Malermester [redacted] og [redacted] (der i Parentes bemærket kun høstede Vognmandsfirmat [redacted] Utak, idet deres Bidrag først var for lille),
Entreprenør [redacted] (selvfølgelig),
Tømrer [redacted], Hurup,
Installatør [redacted] (Bidraget var for lille og blev returneret),
Køtmand [redacted],
Frugthandler [redacted] (der meget a propos nu flytter fra Forretningen [redacted]).

Spiren til en begyndelse

Det er umuligt at fastslå, hvornår den danske modstandsbevægelse opstår. Der er tale om en gradvis proces. Grunden blev ganske givet lagt, da det i juni 1941 – som følge af den tyske invasion af Sovjetunionen – blev kriminelt at være medlem af Danmarks Kommunistiske Parti.

En anden afgørende faktor var Storbritanniens interesse i udviklingen af den danske modstandsbevægelse. De første engelsk-uddannede faldskærmsfolk kom til landet i december 1941 – og fra maj 1942 opfordrede den konservative politiker, Christmas Møller, danskerne til modstand. På samme tid blev dannelsen af det tværpolitiske »Frit Danmark« også begyndelsen til den illegale presse, og Dansk Studiering (senere »Ringene«) begyndte at udvikle en organisation under folketingsmand Frode Jakobsens ledelse.

Det er vigtigt at understrege, at de aktives tal har været meget begrænset, og at der var store begyndervanskeligheder. Et andet meget væsentligt træk ved den tidlige bevægelse er, at set fra regeringens – og dermed også retsvæsenets og politiets – synspunkt var der tale om kriminelle handlinger. Fra Christiansborg lød der skarpe advarsler mod sabotageaktiviteter. Mest kendt er vel statsminister Buhls radiotale i september 1942, hvor han understreger, at enhver »der begår sabotage, eller hjælper med dertil... handler mod sit fædrelands interesser«.

Den altovervejende del af befolkningen har naturligvis tilsluttet sig dette synspunkt. Den stærke opbakning bag de samarbejdende partier ved valget i marts 1943 kan fortolkes som vælgernes tilslutning til samarbejdspolitikken.

Fra sommeren 1943 er der imidlertid tydelige tegn på et stemningsomsving. Modstandsbevægelsen gjorde opmærksom på sin eksistens gennem voksende sabotageakti-

vitet. I august måned oplevede landet den første protest med folkelig bredde: Med udgangspunkt i Esbjerg blev en række jyske og fynske byer ramt af generalstrejke. Disse strejker betød samarbejdspolitikens sammenbrud – i hvert fald på regeringsplan. Til gengæld fik modstandsbevægelsen gennem dannelsen af Frihedsrådet i september et fælles talerør og efterhånden vel også øget autoritet overfor befolkningen.

Den voksende udsigt til, at Tyskland ville tabe krigen har givetvis også sat sig spor i befolkningens holdning. Men situationen har fortsat været den, at antallet af aktive modstandsfolk har været meget overskueligt i både 1943 og 1944.

I juli måned 1941 kunne Thistedes befolkning – når de lagde spadsereturen gennem byens plantage – finde en lille plakat ophængt på et træ. Plakaten havde følgende tekst: »Vi kan ikke i længden se roligt på, at den ene halvtysker efter den anden arriverer, og vi har herefter besluttet, at enhver ung pige, som efter den 15.7.1941 bliver truffet sammen med en tysk soldat efter mørkets frembrud af mig og mine folk vil blive klippet skaldet«. Plakaten var signeret af mr. X. Hvem mr. X var, ved vi ikke – men han var een af de få anonyme forløbere for en senere mere organiseret modstand mod tyskerne. Frem til 1943 findes der en del eksempler på, at unge mennesker har følt sig inspireret til at kopiere forbilleder som Churchill-klubben i Ålborg ved at knuse vinduer eller klippe telefonledninger over. I et enkelt tilfælde var gerningsmanden til eet af disse »overfald« på værnemagten blot 9 år gammel.

Episoder som disse er enkelttilfælde og naturligvis uden betydning. Mere afgørende blev dannelsen af de kredse, som

senere kom til at udgøre fundamentet i den organiserede modstandsbevægelse.

Her kom de første forsøg på at organisere illegalt bladarbejde til at spille en meget væsentlig rolle, dels som en aktivitet, der samlede en række mennesker, og dels som en tilkendegivelse af, at der eksisterede lokale, illegale grupper. I foråret 1943 modtog en række mennesker i Thisted by et lokalt illegalt blad med posten. »Den sorte Bog« som bladet hed, var blandt de første illegale blade i Danmark. Dets formål var at skabe en lokal uvilje overfor en række navngivne personer, som efter forfatternes mening havde for meget at gøre med tyskerne. Tonen i »Den sorte Bog« var skarp og truende. Bladet krævede den rette nationale indstilling fra befolkningen og veg ikke tilbage for at stille navngivne borgers privatliv til offentligt skue.

Nyheder som disse vakte opsigt i byen – og reaktionerne på bladinitiativet kom hurtigt i form af en række anmeldelser til politiet fra de angrebne personers side.

Bladet var fremstillet af lokale unge konservative, først og fremmest boghandlermedhjælper Westh-Hansen og journalist Wilhelm Ravnemose, der var ansat på den konservative Thisted Amts Avis. Samtidig med at Den sorte Bog blev udsendt modtog også en del forretningsfolk i disse dage et anonymt brev med et jokerkort. Kortets hoved var gennemstukket, og da man troede, det drejede sig om trusler, blev henvendelserne fra opskræmte folk til politiet ikkefærre. Det viste sig dog senere, at kortene var udsendt af en boghandler, som reklame for udgivelsen af en kriminalroman. Både det lokale og det tyske sikkerhedspolitiet foretog en del undersøgelser for at finde frem til ophavsmændene bag det illegale blad.

Men det forhindrede ikke redaktørerne i at udsende endnu et skrift senere i august samme år. Dette skrift lignede sin forgænger, og reaktionerne fra både lokalbefolkningen og det tyske politi var igen voldsomme. – Een af byens kendte borgere så sig nødsaget til at foranledige, at den tyske rigsbefuldmægtigede, dr. Werner Best, fik den forelagt på sit skrivebord. Best opfordrede kraftigt myndighederne til at

gribe ind, men selv om den lokale anmelder pegede på Westh-Hansen og Ravnemose som synderne, skete der ikke videre i sagen, udover at der blev foretaget nogle afhøringer af de formodede ophavsmænd.

Det illegale bladarbejde kom snart ind i mere organiserede rammer med forbindelser til andre illegale kredse.

I sommeren 1943 foretog seminarielærer – og senere rejsesekretær for »Frit Danmark« – Elias Bredsdorff en rejse til en række større byer i Nordjylland.

Bredsdorff knyttede forbindelser til bladarbejdet for Frit Danmark. I Thisted kom han i forbindelse med assurandør Georg Sund, der påtog sig at distribuere, og gennem denne spirende kontakt udviklede der sig en omfattende distribution af illegale blade, der hurtigt aktiverede en del mennesker, bl.a. gdr. Hans Carl Toft, »Bjørndalgård« i Sydthy, og førnævnte Westh-Hansen, der havde de bedste muligheder som distributør i kraft af sit arbejde som boghandlermedhjælper i Ballebys boghandel på Store Torv.

Der var sat skred i noget i Thisted. Bladene dukkede op rundt omkring i private hjem, men endnu var det for tidligt at tale om en egentlig modstandsbevægelse.

På Mors blev det illegale bladarbejde tidligt sat i gang og fik et noget større omfang. Allerede i 1942 blev tandlæge Henning Petersen anmodet om at uddele Frit Danmark og indsamle penge til bladarbejdet. Henning Petersen fik forbindelse med bogbinderlærling Mogens Houmann, som allerede da havde startet en gruppe med illegalt arbejde som formål. Houmanns gruppe forestod uddelingen af blade fra »Studenternes Efterretningstjeneste«. Senere indtrådte også civilingeniør Ole Remfeldt, der kom med i det illegale arbejde i begyndelsen af 1944.

Da nogle af gruppens medlemmer rejste fra byen, blev Mogens Houmann og kommis Asger Thürri sat i gang med at danne nye grupper, medens Chr. Thorndahl og bogholder Svend Simonsen fra tekstilfabrikken fortsatte bladarbejdet. Via Henning Petersen kom bl.a. ingeniør G. Heilskov, vulkanisør Kristensen, boghandler Schmidt, læge Gravgård Mortensen, Ø. Hvidbjerg, og flere andre med i arbej-

det, der blev mere og mere omfattende. Man begyndte selv at producere Frit Danmark. I første omgang lånte man en duplikator hos firmaet Fr. Bangs Eftf., hvor Thorndahl var ansat, og da den ikke længere kunne magte opgaverne, flyttedes produktionen til Morsø Tekstilfabrik, der stillede en helt ny duplikator til rådighed. Trykningen af de illegale blade blev lokalt finansieret gennem indsamlinger på de store arbejdspladser, bl.a. jernstøberiet.

Fremstillingen af bladene foregik på den måde, at gruppe-medlemmerne i tidsrummet fra kl. 19-22 på to bestemte dage om ugen indfandt sig een for een på tekstilfabrikken, der havde en indgang fra Vestergade. Således foregik arbejdet uge efter uge fra februar til oktober 1944.

Oplaget var på 1100-1200 eksemplarer to gange ugentligt, og via Heilskov gik bladene gennem Dansk Samling ud over hele øen og specielt til Morsø Jernstøberi. Gennem Houmanns gruppe blev byens unge mennesker forsynet, og Gravgård Mortensen sørgede for, at bladene kom rundt på landet. En del blev distribueret pr. post, og bladgruppen i Nykøbing blev leverandør af Frit Danmark til både Lemvig og Thisted, hvor kontaktpersonen - Georg Sund - ugentlig modtog 500 eksemplarer til fordeling.

Sideløbende med fremstillingen af Frit Danmark udsendte kommunisten, bogholder Svend Simonsen, også det lokale blad »Morsingboen« i samarbejde med Olaf Ryberg. Også Land og Folk begyndte at udkomme fra Simonsens hånd fra maj 1944. Oplagstallet for disse to lokale blade var i starten 500 stk., men nåede helt op på 950 i de sidste tre måneder inden befrielsen.

Fordelingen af Morsingboen og Land og Folk skete pr. håndkraft og uden om det etablerede fordelingsnet.

Det illegale bladarbejde fungerede meget effektivt under hele perioden, og navnlig da modstandsbevægelsen blev organiseret under en fast ledelse, høstede denne del af den illegale organisation frugten af de mange kontakter, hvilket var en forudsætning for både at kunne modtage og videregive informationer. At Mors blev centrum for netop dette arbejde skyldes dels, at der ret hurtigt kunne dannes

Kaptajn T. P. Eiby-Nielsen i samtale med gdr. Hans Carl Toft - efter befrielsen.

illegale grupper omkring partiet Dansk Samling og et par DKP'ere - men med i billedet hører også, at betingelserne for at udføre illegal virksomhed på en ø, hvor der kun var posteret en ubetydelig tysk garnison, var gunstige og over-skuelige.

Omkring årsskiftet 1943/44 var der således skabt kontu-
rerne af en illegal organisation i Nykøbing i kraft af det ille-
gale bladarbejde med tandlæge Henning Petersen, Ole
Remfeldt, Mogens Houmann og broderen Jens Houmann
i ledelsen for grupper dannet af Thürri (Verner Andersen,
Axel Bruun, Børge Christensen og Arne Post), Bogholder
Svend Simonsen (Chr. Glintborg, købmand Meelsen, Oluf
Reby og Søren Torp), Ole Remfeldt (Poul Busse, Vinten
Johansen, Cenius Nielsen, Valther Petersen, Niels Schmidt
og Carl Tolstrup).

I Thisted udsprang den illegale inspiration i væsentlig grad
fra personkredsen omkring Thisted Amts Avis. Her blev
de første initiativer taget til at lave illegale blade, og ganske
langsomt udvidedes kredsen, bl.a. gennem bladarbejdet og
ved afholdelse af »dagligstuemøder«. En del af disse første —> 65

Kjeld Jensen, redaktør af Thisted Amts Avis 1934-1955.

→ kunne bruge sin store bekendtskabskreds i en illegal sammenhæng.

I landdistrikterne blev jorden gødet af tillidsmænd fra Dansk Studiering, der var blevet stiftet af folketingsmand Frode Jakobsen i januar 1942. Formålet med »Ringens« arbejde var at samle en række lokale studiekredse landet over med deltagelse af en række lokale »spidser«, som i en lukket kreds kunne skabe grundlaget for en spredning af kulturel og politisk oplysning. Ringens folk var for manges

→ kontaktmøder fandt sted hos direktør Jens Jørgen Dahl (Sørensens Kulhandel) i hans lejlighed på Degnevungen. Foruden Amtsavisens redaktør, Kjeld Jensen, talte kredsen også journalist Holger Hebsgård, redaktionssekretær Ravnemose, boghandler Balleby og boghandlermedhjælper Westh-Hansen, herreekviperingshandler Ejgil Møller og Hans Carl Toft. Der var næppe tale om en organisation tilsvarende den, der blev opbygget på Mors. Fællesnævneren for det illegale miljø i Thisted var den nære tilknytning til det konservative parti og det nationale foreningsarbejde, som bl.a. Det Frie Nord stod som en eksponent for. Kjeld Jensen var en erfaren organisationsmand med en fortid som landsformand for Konservativ Ungdom. Dertil kom adskillige tillidsposter i organisationer og foreninger, bl.a. som bestyrelsesmedlem i den konservative vælgerforening og som partiets byrådsmedlem. Det var naturligt, at Hans Carl Toft, ligeledes med en baggrund i KU og tidligere Finlandsfrivillig, fik kontakt med Kjeld Jensen, der vedkommende udsprunget af højskolekredse, bl.a. Frode Jakobsen selv, der fra begyndelsen af 1942 var en hyppig gæst i Thy og på Mors, hvor han selv er født. Frode Jakobsen kontaktede på sine foredragsturnéer en række mennesker, som han skønnede var egnede til Ringens organisationsarbejde. I forvejen var han blevet forsynet med en liste over kontaktpersoner her i området. Listen havde han fået af Christmas Møller. I Thy kendte Frode Jakobsen i forvejen gdr. Jens Kirk personligt, og på Mors havde han i forvejen god forbindelse til pastor Svend Krøigård, Øster Jølby. Både Jens Kirk og Svend Krøigård tog hurtigt fat på organisationsarbejdet. På Mors fik Krøigård dannet en bestyrelse bestående af dr. Agerholm Christensen, Øster Jølby, konsul Gram og socialinspektør Jørgensen, Nykøbing, gdr. Niels Ebbesen Krogh, Nandrup, og pastor Scot-Hansen, Redsted. Ringen fik hurtigt tillidsfolk i de fleste sogne, som jævnlige fik tilsendt fortrolige meddelelser og modtog besøg af bl.a. oberstløjtnant Høiland-Christensen, der senere blev chef for modstandsarbejdet i Sønderjylland.

→ Sprive til

Under militær ledelse

I februar 1944 indlogerede en mand, der kaldte sig repræsentant Baes, sig i Thisted. I disse dage vakte en fremmed ikke megen opsigt på Thistedes gader, og det var netop een af grundene til, at Baes var taget til Nordvestjylland. Repræsentant Baes var kaptajn Eiby-Nielsen.

Da den danske hær blev frigivet fra den tyske internering i oktober 1943, var Eiby-Nielsen taget til Ålborg, hvor han af gamle skole- og spejderkammerater modtog opfordringer til at danne militærgrupper, og han blev hurtigt leder af modstandsarbejdet i Ålborg-området. Efter at en modtage-gruppe fra Års var blevet arresteret af tyskerne, blev det for farligt for Eiby-Nielsen at forblive i Ålborg, da tyskerne havde fået kendskab til hans illegale aktiviteter gennem de arresterede modstandsfolk. Efter en samtale med daværende kaptajn S. P. Schjødt Eriksen blev det besluttet, at Eiby-Nielsen skulle slå sig ned ude mod vest. Det primære mål med forflytningen til Thisted var således, at Eiby-Nielsen stadig skulle kunne holde sig i kontakt med modstandsgrupperne i Ålborg.

Før foråret 1944 var der kun ganske få officerer, der var gået ind i den danske modstandsbevægelse. Efter hærens internering søgte man igen at opbygge befalingsmandsgrupperne med en central kommandoledeelse, og denne ledelse - »den lille generalstab« - var forsigtig med at kaste sig ud i et samarbejde med den civile modstandsbevægelse, før hærledelsens organisation var tilstrækkeligt sammentømret. Det var officerernes loyalitet overfor de samarbejdende partiers ledere, der kom i første række.

Men kaptajn Eiby-Nielsen var blandt pionererne, der via en tilfældighed knyttede sine første kontakter til den civile modstandsbevægelse gennem godsejer Flemming Juncker, der på daværende tidspunkt var den ledende skikkelse i opbygningen af det illegale arbejde omkring SOE's faldskærmsfolk i Jyl-

land. Om sit første indtryk af Thisted beretter Eiby-Nielsen selv:

»Thisted var sikkert landets mest udprægede værnemagerby. Med sin beliggenhed umiddelbart bag Hanstholms fæstningsområde, blev den central for entreprenører, arbejdere og alt muligt udskud fra hele landet, der søgte at få en andel i de rigelige tyske pengemidler. Dette kom naturligvis også i høj grad til at præge byens forretningsverden. Een fordel havde disse omstændigheder for mig, idet jeg kunne slå mig ned i dette Klondyke uden at vække opsigt. Derimod gjorde jeg hurtigt den erfaring, at det var meget vanskeligt at komme i gang med arbejdet. Var jordbunden ikke så god i selve Thisted, så viste den sig til gengæld at være udmærket i landdistrikterne. Som jeg senere erfarede, havde »Ringene« gjort et stykke udmærket, forberedende organisationsarbejde, som jeg kom til at nyde godt af«.

I Thisted fik Eiby-Nielsen kontakt til det allerede eksisterende illegale miljø gennem boghandlermedhjælper Westh-Hansen. Det var Eiby's hensigt, at der skulle oprettes militærgrupper i Thisted, og efter en drøftelse på Amtsavisens kontor tidligt på foråret 1944 mellem H. C. Toft, Westh-Hansen og Kjeld Jensen blev det besluttet, at man ville forsøge at føre planen ud i praksis. Det blev ikke til noget lige med det samme. Arbejdet gik for trægt, og Eiby-Nielsen anså det derfor for mere formålstjenligt at slå sig ned i Nykøbing Mors, hvor han efter en anbefaling fra landinspektør Poul Boe, Thisted, fik arbejde som ingeniør ved kommunen under navnet Poul Bastrup. En anden grund til, at Eiby-Nielsen foretrak Mors, var, at han efter anmodning fra godsejer Flemming Juncker var blevet bedt om at undersøge mulighederne for at gennemføre illegale våbennedkastninger på Mors, der bød på ideelle muligheder med

Frk. Else Klingenberg, assistent på politikontoret i Nykøbing, kørte som modstandsbevægelsens kurér mellem Thisted og Nykøbing.

kun en lille vagtgarnison og få tyske udkigsposter, henholdsvis ved Salgjerhøj og Sindbjerg Plantage. Den nærmeste større garnisonsby var Thisted, men tropper herfra skulle først over Vildsundbroen, der let kunne holdes under opsyn.

Allerede i december 1943 havde Morsø-lederen, tandlæge Henning Petersen, anmodet Frit Danmarks udsending, Elias Bredsdorff, om at skaffe Morsø-grupperne en kontakt til den militære organisation. Nu var den der.

De allerede dannede illegale grupper på Mors blev nu reorganiseret med henblik på våbenmodtagelse, forsendelse og sabotage. I alt blev der herefter dannet 6 grupper, 2 på landet og 4 i Nykøbing by. Derudover havde man også mere eller mindre selvstændige bladgrupper, en økonomigruppe og en såkaldt opklaringsgruppe.

I Thy blev gdr. Jens Kirk sat i spidsen for modstandsarbejdet i Nordthy, og tilsvarende blev Hans Carl Toft lederen i Sydthy. Det koordinerende led i det illegale arbejde blev fortsat Amtsavisens kontor i Thisted, der tillige fungerede som dækadresse for Eiby-Nielsen med hjælp fra et par kvindelige kurerer, nemlig husholdningskonsulent ved landboforeningen frk. Olsen og efter den 19. september 1944 også frk. Else Klingenberg, der var kontorassistent på politikontoret i Nykøbing.

Midt på sommeren 1944 var der stadig ikke sat skub i noget. Det skyldtes dels invasionsrygter og dels uro for modstandsbevægelsen i Ålborgområdet. I tiden frem til den første nedkastning, der fandt sted i august, blev der efterhånden overalt opbygget noget, der lignede en modstandsorganisation.

H. C. Toft havde overtaget »Bjørndalgård« i Hvidbjerg i november 1943, og derfor var det naturligt, at det blev ham, der tog initiativet i Sydthy. Efter aftale med Eiby-Nielsen skulle H. C. Toft forsøge at »dække« området fra Koldby til Oddesund. I første omgang henvendte Toft sig til en række personer, som han i forvejen havde et personligt kendskab til. De fleste modtog opfordringen positivt, og enkelte, der af personlige grunde ikke kunne være med,

henviste til andre, der ville være i stand til at deltage: På Thyholm var det købmand Krabbe i Uglev, i Hvidbjerg herreekviperingshandler Martin Østergård, i Hurup skovrider Jens Seerup Jensen, i Bedsted teglværks- og biograf-ejer Verner Dam, i Koldby forpagter Knud Korsgård, »Tøttrupgård«. Det blev i vid udstrækning disse mænd, der igen tog fat på at danne grupper, der kunne sættes ind mod Thybanen. Geografisk blev grupperne spredt til Koldby/Hørдум, Bedsted, Hurup, Ydby, Hvidbjerg og Uglev – og indenfor hver af disse områder kunne der være 2-3 sabotagegrupper. Men man skulle vente helt til september, før der blev iværksat sabotage mod Thybanen.

Der var ikke en knivskarp afgrænsning mellem sabotage- og modtagegrupper. En del af modstandsfolkene i sabotagegrupperne gik igen i den modtagegrupper, der kom i aktion i Sydthy i november 1944. Antallet af modtagehold og godkendte modtagepladser svarede nogenlunde til hinanden således, at der ialt var tre modtagehold, et omkring Hurup/Bedsted, et omkring Hørдум og et på Thyholm. Alt ialt var mandskabsstyrken i Sydthy-området på mellem 75 og 90 mand ved årsskiftet 1944/45.

Tilsvarende havde gdr. Jens Kirk fået organiseret modtagehold i Nordthy omkring Hannæs, assisteret af Søren Graversen, Sennels, og af løjtnant af reserven L. F. Toft. Allerede ved sin afrejse til Thy var Eiby-Nielsen af Jyllands-lederen Flemming Juncker blevet instrueret om, at der skulle satses på våbenmodtagelse fra luften i det nordvestlige hjørne, som blev underlagt chefen for nedkastningsarbejdet i Jylland, toldassistent Anton Toldstrup. Det passede ikke umiddelbart Eiby-Nielsen, der ved at få en civil chef følte sig udenfor den militære organisation, som han i kraft af sit fag var en del af. Men gennem S. P. Schjødt-Eriksen fik Eiby-Nielsen ordre til at fastholde forbindelsen til Toldstrup, der også skulle forsyne ham med de fornødne pengemidler.

»Erna« ved Højris

Den 3. august 1944 lød der over BBC i London en hilsen til »Erna«. Det var startsignalet til den første nedkastningsoperation i Nordvestjylland. Den skulle finde sted på Mors. »Erna« var kodenavnet for en planlagt nedkastning på marken, der går op til alléen ved Højris og nedkastningspladsen ved »Skarregård«.

En gruppe under ledelse af tandlæge Henning Petersen tog ud til Højris, og en anden gruppe, ledet af Eiby-Nielsen, rykkede ud til Skarregård. Den første aften blev en fiasko. Man ventede forgæves. Piloten fandt ikke nedkastningspladsen.

Næste aften blev der igen sendt en hilsen til »Erna«. Og igen stod mandskabet parat. Ved Højris blev fire mand sendt ud på marken, de tre med 100 meters mellemrum og den fjerde vinkelret derpå, alle var forsynet med lygter. Fjerdemandens opgave var at morse et signal til flyveren, hvis han dukkede op. Vejret var godt – en stille nat med måneskin. Resten af gruppen opholdt sig afventende på vejen ved lastbilen. Kl. 01.30 hørtes motorstøj ude fra fjorden, og pludselig dukkede flyveren op og kastede 12 containers i faldskærme så præcist, at de fire mænd på marken måtte springe til side for ikke at blive ramt. I løbet af en halv time var hele sendingen pakket sammen på lastbilen, hvorefter den blev kørt til en frugtplantage ved Lødderup. En modstandsmand fra Thisted var med for at lære, hvorledes en nedkastning foregik.

Ved »Skarregård« gik nedkastningen lige så glat, men på hjemturen blev lastbilen anråbt af en tysk patrulje. Det ville være svært at snakke sig fra, hvad der var foregået, for faldskærme og containers med våben og sprængstoffer lå utildækket på det åbne lad. Gruppen havde kun eet våben, en sten-gun, som Eiby-Nielsen sad med foran hos

chaufføren. Eiby-Nielsen vinkede til tyskerne og råbte: »Wir kommen Morgen wieder«, hvorpå han gav chaufføren, Bernhard Pedersen, ordre til at give fuld gas. Tyskerne sprang til side, løb et stykke efter bilen, men løsnede ikke et skud. Et par år senere skrev Eiby-Nielsen: »Denne lille episode betød i prestigemæssig henseende en hel del for mig«. Modtagelsen af våben fortsatte herefter roligt i august og september. Det var store mængder af materiel, der blev sendt til den danske modstandsbevægelse på denne måde. Containerne kunne have et varieret indhold af karabiner, pistoler, håndgranater, maskinpistoler, maskingeværer, plastisk sprængstof, detonatorer, sprængblyanter og ammunition. Senere blev der også foruden våben og ammunition sendt trøjer, vindjakker, sokker og forbindspakker m.m.

Kort tid efter starten på våbenmodtagelserne fra luften, fik man på Mors også besked på at modtage våben ad søvejen. Det var de to Frederikshavner-fiskere Axel Axelsen og Herluf Åen, der havde fået indskibet våben på Nordsøen. Denne sending var een af de få, der kom til landet på denne måde. Normalt var fiskerne ikke meget for at gå ud igen, når de først havde prøvet turen een gang.

Modtagearbejdet voldte i reglen ikke store vanskeligheder. Hovedproblemet var at få godset gemt væk på landjorden og få det videresendt. Eiby-Nielsen: »Det skete ofte, at vi flere nætter i træk måtte flytte rundt med det samme lager, fordi depotindehaverne var blevet nervøse«.

Det var vanskeligt at finde egnede opbevaringssteder til indholdet af containerne. Som nævnt blev godset fra den første nedkastning gemt bort i en frugtplantage, senere anvendtes på Mors bl.a. Lødderup brugsforening, tekstilfabrikken og pumpestationen ved Enghavevej i Nykøbing.

Sådan så det ud, når lasten af containere blev droppet.

I enkelte tilfælde stjal befolkningen gods, der var kommet væk fra nedkastningsstedet, og modstandsgrupperne måtte via sogefogeden true lokalbefolkningen med represalier, hvis ikke effekterne igen blev bragt til veje.

Når det gik så forholdsvis smertefrit med at modtage nedkastningerne, må det bl.a. forklares med, at der blev opsat illegale pejlestationer – de såkaldte »eurecas«. I den maskine, der kom med våben, fandtes en særlig sender, som, når flyets navigatør ønskede at kontrollere sin position, udsendte radiobølger til alle sider. Radiofyret – eurekaen – der opfangede disse signaler fra flyveren, sendte selv automatisk radiosignaler. Da radiobølgers hastighed er kendt, bliver den tid, der går inden svaret kommer tilbage, et udtryk for afstanden fra maskinen til stationen på jorden. Hvis stationen eksempelvis lå ret forude, ville svaret nå de to antenner på flyet samtidigt, men lå stationen blot noget ude til siden, ville der opstå en tidsforskel i modtagningen på de to antenner. På den særlige modtager, »Rebekka«, inde i flyvemaskinen kunne den ubetydelige tidsforskel registreres, og navigatøren blev således i stand til ikke alene at observere afstand, men også retning til stationen på jorden med 50 m margin.

De første eureka var kommet til Jylland i foråret 1944, men det var ikke umiddelbart lykkedes at få etableret en eureka-tjeneste med fast opstillede pejlestationer.

En ung lærer, Svend Erik Christensen, der var »gået under jorden« i sommeren 1944, blev af faldskærmsmanden Altenborg-Hansen sendt til Nordvestjylland i slutningen af juli 1944. Meningen var, at der skulle oprettes to pejlestationer i området – og en eftermiddag dukkede Svend Erik Christensen op sammen med Martin Østergård i H. C.

Tofts kostald med en eureka. Allerede inden aften blev den første pejlestation i Danmark opstillet hos Chr. Riis på »Helleris« i Sydthy. Svend Erik Christensen: »Jeg havde ordre til at betjene senderen indtil videre hver aften mellem 2200 og 0001. Jeg husker, at jeg sad i tre timer hver aften i henved tre uger og masede med maskineriet uden at fornemme nogen som helst kontakt med omverdenen. Det var ret nedslående, og først senere fik jeg oplyst, at der overhovedet ikke i denne periode havde været nedkastningsoverflyvninger«. Det sidste var dog ikke helt sandt.

Da det ikke lykkedes Svend Erik Christensen at få kontakt, rejste han til Århus til et møde i nedkastningschefens, Anton Toldstrups, hovedkvarter. Her blev han instrueret om, at det nu var aftalt, at stationen skulle sende, når BBC i en særmelding meddelte, at piloterne ville lytte efter de danske eureka.

Altenborg-Hansen havde forsøgt at oprette endnu en fast eureka-station ved Husby Klit, men det lykkedes aldrig at få den rigtig i gang. Derfor blev det pålagt Svend Erik Christensen i oktober 1944 at oprette og instruere en ny station på Agerø. Her var skolens førstelærer, Knud Hansen, allerede nogle måneder forinden blevet kontaktet af pastor Scot-Hansen fra »Ringens« om muligheden for at få opstillet et radiofyrtårn. Knud Hansen installerede en eureka på skolens loft, og dette radiofyrtårn var siden i fast funktion indtil befrielsen. Den oprindelige station på »Helleris« blev flyttet til Holstebro-egnen i november 1944. Senere fik Svend Erik Christensen yderligere til opgave at oprette endnu to stationer, den ene ved Frøstrup og den anden ved Herning. Men hele arbejdet med modtagelse af våben på Mors fik en dramatisk afbrydelse i begyndelsen af oktober 1944.

To arrestationer

Natten mellem fredag den 6. og lørdag den 7. oktober var der – mod sædvane – tyske patruljer i Nykøbings gader. En af dem standsede i Vestergade ved en ejendom, der var almindeligt kendt under navnet »Strygejernet«. Soldaterne hørte til den lokale garnison, der kun bestod af en snes mand. Normalt førte de en stille eksistens på Teknisk Skole. Aktiviteten ved nattetide i den mørklagte by foregik da heller ikke på eget initiativ. Kommandanten var tidligere på aftenen blevet ringet op af Gestapo's afdeling i Ålborg. Her havde man arresteret en kvinde, der tilstod at være kurér for den nordjyske modstandsleder, Toldstrup. Hun var i besiddelse af et brev, adresseret til tandlæge Henning Petersen, der boede i en lejlighed i »Strygejernet«. Brevet indeholdt en besked til en vis ingeniør Ottosen. Kommandanten havde derfor fået ordre til at ransage lejligheden og arrestere tandlægen.

Arrestationen fik et dramatisk forløb, da tandlægen satte sig til modværge. Han barrikaderede sig i lejligheden og af-fyrede et par skud med et jagtgevær. Til gengæld sendte de tyske soldater en håndgranat og et par maskinpistol-salver ind i lejligheden. Episoden – der næsten kunne være klippet ud af en senere tids sabotør-romaner – endte med, at tandlægen – uskadet bøjede sig for overmagten. Under arrest blev han ført til Teknisk Skole.

Henning Petersens adfærd kan forekomme noget hovedløs. Men hensigten har været at advare andre, der muligvis var i tyskernes søgelys. Før skudvekslingen nåede han at ringe til det vagtværn, der var blevet dannet efter politiets arrestation i september. Den vagthavende – Mogens Gylden Houmann – misforstod situationen og troede, det drejede sig om et indbrud hos tandlægen. Han tog straks ud til tandlægens bopæl.

*Tandlæge
Henning Petersen,
Nykøbing.*

De tyske soldater har åbenbart været noget betænkelige ved situationen, for de prøvede at overtale Houmann til – i hans egenskab af vagtmand – at gå ind og foretage arrestationen. Han betakkede sig dog og forsvandt hurtigt. Skyderiet må have vækket en stor del af den lille bys beboere. For de allerfleste må det have været meget uklart, hvad der egentlig gik for sig. Der har nok været mange mærkværdige rygter i omløb. Men for nogle få blev den voldsomme arrestation signal til hektisk aktivitet. Poul Bastrup Ottosen, alias Eiby-Nielsen, ansat på kommunens ingeniørkontor, begav sig hurtigt ud i byen for at danne sig et indtryk af situationen. Et par mand fra vagtværnet oplyste ham om tandlægens arrestation. Lidt senere

på natten befandt han sig i skolegården i Grønnegade, omgivet af en lille flok nervøse mænd. De var bevæbnede, og en og anden mente, man skulle forsøge at befri Henning Petersen ved en lynaktion mod den lille håndfuld tyskere på Teknisk Skole. Ottosen afviste den mulighed; følgerne kunne blive uoverskuelige. Bl.a. kunne man risikere, at tyskerne tog danske gidsler, hvis det lykkedes at befri tandlægen. Måske kunne man forsøge at befri ham på et senere tidspunkt, evt. under transporten til Ålborg. I stedet blev det aftalt, at den lille gruppe skulle mødes senere på natten ved pumpestationen på Enghavevej.

På vej ud til pumpestationen besluttede en af deltagerne i mødet i skolegården, Mogens Houmann, at vække sin broder, Jens, der boede på 2. sal i ejendommen Nørregade 10. Medens han var ved at fortælle Jens om nattens dramatiske begivenheder, opdagede han, at tyske soldater var på vej op ad trappegangen. Mogens blev hurtigt skjult på ejendommens loft, og Jens belavede sig på at modtage soldaterne. Han har senere givet en levende skildring af, hvordan mødet forløb: »Tyskerne kimer så på døren 1, 2, 3 gange, man må have tid til at vågne, så ud og spørge med søvndrukken stemme: »Hvem er der?«. Man kan tydeligt se dem gennem den matte rude i døren, de står og trykker sig op ad muren af frygt for skud gennem døren. Nå, døren bliver låst op, og man får en maskinpistol i maven. Den ene hånd i vejret, den anden holdes der op i bukserne med, sikkert et kosteligt syn. Så myldrer de ind, 5 mand stærk, bevæbnede til tænderne. Man får en afgjort fornemmelse af, at man er en yderst farlig person, som man står der og holder op i bukserne og med neglene som eneste våben. Et vink fra føreren og sporhundene spredes i lejligheden. Skuffer og skabe bliver undersøgt grundigt, og feldwebelen spørger gang på gang: »Hvor er dine pistoler?«. – »Jeg har ingen pistoler!«. – »Det er meldt fra Ålborg, at du har pistoler!«. – »Bevares, så se efter, jeg har skam ingen!«. Så kommer han frem med en liste og peger på et navn: »Er det dig?«. – »Ja, det er rigtig nok«. – »Må jeg se dit legitimationskort?« – »du har pistoler!« – »kender du ham, der

står der på listen?«. Feldwebelen peger på Henning Petersens navn. – »Ja, det gør jeg!«. Omsider giver tyskerne op. Men Jens bliver ført med på Teknisk Skole.

Ovenpå den forvirring glemmer fru Houmann alt om Mogens, der var blevet låst inde på et loftskammer. Først efter et par timers forløb slipper han ud igen. Han nåede derfor ikke at deltage i arbejdet på pumpestationen.

På Enghavevej var der travl aktivitet. Den tilforladeligt udseende pumpestation rummede ca. 2 tons våben og andet militært udstyr: 100 maskinpistoler, 300 håndgranater, adskillige tusinde patroner, en del håndvåben og 18 engelske monty-uniformer. Det blev altsammen læsset på DDPAs benzindrevne vogn, der var stationeret på pumpestationen til brug for CB-tjenesten i tilfælde af luftalarm. Hele læsset blev – med vognmand Petersens sønner, Bernhard og Ewald, i førerhuset – kørt gennem Markedsgade og bag om haverne ved engdraget, vest for Markedsgade. Her blev det læsset over en tjørnehæk – og havnede i smed Valdemar Simonsens have. Simonsen havde – bistået af et par andre – brugt de sidste par timer på at grave flere store huller i haven.

Den tyske aktion var en betinget succes. Lørdag formiddag ankom en Gestapo-afdeling fra Ålborg. Men udover at vække stor opsigt i byen og blive fulgt af en interesseret skare tilskuere – deriblandt Ottosen – var anstrengelserne uden resultat. Gestapos navneliste var ikke meget værd. Desuden havde udsatte personer fået tid til at gøre sig usynlige. Senere på dagen returnerede Gestapo-folkene til Ålborg med Henning Petersen og Jens Houmann som eneste fangst. De blev begge anbragt i St. Hansgades arrest.

En uges tid senere blev Jens Houmann løsladt. Han havde langt om længe fået overbevist politifolkene om, at det i virkeligheden var broderen, de var interesseret i. For Henning Petersen så det mere mørkt ud. Alene hans adfærd under arrestationen var tilstrækkelig til en alvorlig straf. Han »slap« imidlertid med internering i Frøslev-lejren, de første 9 uger ganske vist med håndjern på.

Mændene fra skolegården og pumpestationen havde aftalt

at mødes på Centralhotellet lørdag morgen kl. 8 for at drøfte situationen. Ottosen var som sunket i jorden, og de andre levede i en ubehagelig usikkerhed. Ingen vidste hvem eller hvor mange, der stod på den tyske arrestationsliste. Men eet stod klart: arrestationen af Jens Houmann betød, at Mogens var eftersøgt. Da Mogens dukkede op for at deltage i mødet, skabte det øjeblikkelig panik. Man spredtes i forskellige retninger. Ingen ville risikere at blive set i Houmanns selskab.

Omkring halvdelen af den lille flok fandt det klogest at forlade byen. Nogle af dem vendte hjem igen efter få dages forløb, da intet tydede på, at de var eftersøgt. Det gælder lærer Buus, politibetjent Valther Petersen, boghandler Niels Schmidt og bogholder Svend Simonsen. Sidstnævnte benyttede lejligheden til en cykeltur helt til Odense.

For andre fik den dramatiske nat mere vidtrækkende følger. Civilingeniør Ole Remfeldt, læge Vinten Johansen og sagførerfuldmægtig Toldstrup flyttede varigt til henholdsvis Sjælland og Sønderjylland.

For 4 mand blev resultatet et Sveriges-ophold, der varede til 5. maj 1945. Kontorassistent Aksel Bruun, skibsbygger Hjalmar Larsen, Aksel Post og bogbinder Mogens Houmann begav sig ad snørklede veje – og efter nogle dages skjul hos pastor Jensen i Galtrup – til København. Her traf de Ottosen, der anså det for klogest at skaffe dem ud af landet. Via en kontaktmand i café »Lumskebugten« og en dramatisk tur over sundet havnede de i Den danske Brigade.

Eiby-Nielsen vendte tilbage til Nykøbing. Han opgav dog sin tidligere bopæl og sin stilling på kommunens ingeniørkontor. I stedet flyttede han ind på et af byens hoteller under navnet Baes og med stilling som handelsrejsende.

Det famøse våbendepot blev flyttet flere gange. Valdemar Simonsen var ikke tryk ved sin haves tilstand, især ikke da der begyndte at opstå rygter i byen om, hvad der var foregået ved pumpestationen natten til lørdag. Derfor blev depotet flyttet til Nandrup på Nordmors og senere igen til jernstøberiets loft.

Efterhånden turde de hjemvendte modstandsfolk genoptage det illegale arbejde. Politibetjent Valther Petersen blev udpeget som ny leder af modtageholdene efter Henning Petersens arrestation, og igen gik de fire igang med at oprette nye grupper, nu med følgende sammensætning: Svend Simonsens gruppe: Kr. Glintborg, Chr. Rasmussen, Olaf Ryberg, Cenius Nielsen, Johannes Christensen, Børge Erhardsen, Søren Torp. Poul Busses gruppe: Egon Hvass, Blaabjerg, Verner Andersen, Ejgil Falkner, Frode Jensen, Erik Nielsen, Harry Larsen. Hans Jacobsens gruppe: Vils Pedersen, Bror Sørensen, Peder Lund, Otto Larsen, Erik Olesen, Oscar Graversen, C. M. Mehlsen. Niels Schmidts gruppe: William Grønlund, Alfred Olesen, Flemming Have, Oluf Reby, Knud Hansen, Knud Haaning og Evald Pedersen.

I løbet af november og december gennemførtes fire nedkastninger uden problemer.

KFUM-gruppen i Nykøbing. Forreste række fra venstre: Chr. Vils Pedersen, tandlæge Hans Otto Jacobsen, fiskeeksportør Oskar Graversen. Bageste række fra venstre: Værkfører Svend Olesen, sekretær Aksel Larsen, KFUM, kordegn Bror Sørensen, bager Peter Lund.

Mens Eiby-Nielsen, alias Ottosen, skiftede identitet i Nykøbing, blev de første faldskærme droppet på Jens Larsens mark ved Grønholme i Sydthy. Det var en vellykket debut for Sydthy-folkene, men den blev fulgt op af en fiasko i slutningen af november. Omkring årsskiftet 1944/45 kørte modtageorganisationen perfekt igen med 10 anmeldte modtagepladser og ca. 150 velbevæbnede modtage folk.

Fra august og frem til dette tidspunkt var der gennemført 14 udrykninger - heraf to ved de nævnte søoperationer, og ialt var der modtaget 120 store containers og 160 små. En beskeden del af denne mængde var kastet ned i Nordthy i Østerild plantage ved Vesløsvejen, og dermed havde endnu en modtagegruppe været i aktion.

En meget væsentlig del af de forsyninger, som modstandsbevægelsen i Danmark modtog fra England, foldede sig ud med faldskærme over det gamle Thisted amt. Bortset fra

en vådeskudsulykke, hvor Jens Kirk, Brund, var så uheldig at få en kugle i låret under en nedkastning, blev alle aktionerne gennemført uden større uheld. Kun enkelte gange gik der våben tabt, og kun i et enkelt tilfælde måtte man opgive at hente containerne hjem på grund af det tyske militær. Hovedproblemet var opbevaringen og forsendelsen, men efterhånden som krigens afslutning så ud til at nærme sig, blev også dette problem mindre - således sendte man til eksempel 2500 kg våben og sprængstoffer med rutebåden fra Nykøbing til Thisted een af de sidste dage under besættelsen og omladede til et pakhús ved højlys dag.

Ialt blev der her i distriktet modtaget og videresendt 300 store og 170 mindre containers ved 40 nedkastningsoperationer, der fordelte sig med 25 på Mors, 3 i Nordthy, 2 i Midtthy, 3 på Thyholm og 7 i Han Herred.

»Skinnemanøvrer«

Thisted amt frembød i almindelighed ikke oplagte sabotagemål for modstandsbevægelsen. Industrivirksomhedernes antal var begrænsede, og eventuelle forsøg på at ødelægge de få, der var, kunne gribe forstyrrende ind i det nedkastningsarbejde, der militært set skulle prioriteres højere. Thybanen var det mest oplagte mål for sabotage, men nedkastningschefen, Anton Toldstrup, havde efter aftale med Eiby-Nielsen dekretet et totalt sabotagestop i området indtil efteråret 1944. Navnlig Toldstrup ønskede ikke at ødelægge arbejdsbetingelserne i et godt nedkastningsområde!

Jernbanesabotagen var generelt set først for alvor blevet taget op af den illegale bevægelse efter, at modstandsgrupperne var blevet organiseret under en fælles ledelse i København og inddelt i større distrikter, hver med en regionschef. De allierede havde tilkendegivet en interesse for, at der blev foretaget sabotage mod jernbanerne i Danmark, som kunne have en taktisk betydning for tilførsel af troppe og materiel til de eksisterende og planlagte fronter i Europa. Første gang, der kom et egentligt direktiv angående jernbanesabotagen, var i juli 1944, umiddelbart efter den allierede invasion i Normandiet i Frankrig.

Thy var en del af modstandsbevægelsens region I, hvis leder i 1944 var Anton Toldstrup, og han hævdede, at sabotagen mod jernbanerne skulle ledes centralt. Toldstrups taktik byggede på, at sabotagen var mest effektiv, når der fra centralt hold kunne gives ordrer om sabotage, når der udgik tyske troppebevægelser fra Nordjylland. Men Toldstrup stod alene med dette synspunkt. Oberstløjtnant Vagn Bennike, der havde afløst Flemming Juncker som Jyllands-leder, skrev i en indberetning til London den 20. december 1944: »Ledelsen af arbejdet med jernbanesabota-

gen er først og fremmest decentraliseret på den måde, at byerne selv gennem tillidsmænd ved jernbanerne holder sig orienteret om den tyske toggang. Det kan jo derved ske, at man kommer til at forpasse en god lejlighed, og at enkelte transporter slipper igennem. Større transporter kan dog ikke undgå at blive iagttagne, og de bliver så angrebet på de steder, tider og måder, forholdene muliggør«.

Der var således uenighed mellem chefen for region I, Toldstrup, og Jyllands-ledelsen, men hvor aktuel denne strid har været for sabotagens ledelse på Thybanen er et åbent spørgsmål. Thybanen lå i en afkrog af Jylland. Kun et fåtal af de større tyske tog udgik herfra.

Det var som tidligere nævnt modstandsgrupperne i Sydthy, der under H. C. Tofts ledelse udførte hovedparten af jernbanesabotagen mod Thybanen. Toft fik oplysninger fra et net af kontakter blandt jernbanefolkene, og når en aktion skulle iværksættes, henvendte han sig dels til bylederen i Thisted, journalist Holger Hebsgård, og dels til en modstandsmand i Struer, ingeniør Rørbæk Madsen, B&O. I fællesskab blev der herefter sørget for det videre fornødne. De mange sabotagegrupper fik besked om at holde sig parat til at sabotere og iøvrigt holde sig ajour med forsinkelser og lignende.

Den første aktion fandt sted ved Lyngs i september 1944, men hovedparten af sprængningerne blev gennemført i de sidste par måneder inden befrielsen. De første aktioner var tilfældige og iværksat til dels som øvelse for grupperne, men efter midten af januar 1945 blev jernbanesabotagen koordineret gennem særmeldinger i BBC. I Jyllands-ledelsens instruktion til sabotagegrupperne var det dog fastslået, at disse kodehilsener over den engelske radio kun var

et supplement til den altid gældende ordre om på eget initiativ at angribe tyske transportere.

I bogen »Jernbanesabotage i Danmark« hævder historikeren Aage Trommer, at hærens efterretningstjeneste var det forbindende led i systemet med særmeldingerne, og som en følge af, at Jyllands-lederen, Vagn Bennike, ikke havde direkte kontakt med jernbanefolkene, men var afhængig af hærens efterretningstjenestes meldinger, fik sabotageledelsen, iflg. Aage Trommer, en alt for langsom efterretningsgang. Denne vurdering modsvares i nogen grad af den opfattelse, som lederen af efterretningsarbejdet i det nørrejyske område, oberstløjtnant Bruhn-Petersen, giver udtryk for. Bruhn-Petersen hævder, at efterretningstjenesten var i stadig kontakt med de forskellige områders lokale ledere: »Og så snart vi fik vigtige oplysninger om troppe- og/eller materieltransporter, som skulle afgå fra bestemte steder i regionen til Tyskland, og som gerne skulle stoppes eller forsinkes (evt. ødelægges), så meddelte vi dette til lederen af jernbanesabotagen. Dennes organisation sørgede derefter for ved sabotage af forskellig art at løse opgaven. I flere tilfælde udpegede vi de steder, hvor vi anså det for mest lønnende at foretage sabotagen«.

I krigens sidste måneder blev jernbanesabotagen intensiveret med det formål at forsinke de tyske troppetransporter fra Norge til fronten. I februar, marts og april 1945 blev Thybanen benyttet til tre store tyske transportere, nemlig Sturmboot (3.-10. februar), Paddelboot, 196. infanteridivision (18.-23. marts, 29. marts-2. april, 4.-7. april, 9.-14. april) og Schneekappe, 166. infanteridivision (26.-29. marts).

Forsinkelse af sådanne regulære tyske forstærkninger til fronten havde en anderledes radikal militær betydning end tilfældige angreb mod tomme tyske tog.

Aage Trommer har foretaget en analyse af sabotagens effekt på bl.a. Sturmboot-bevægelsen, som var den første tyske troppetransport på den jyske vestbane, der blev saboteret af en lang række vestjyske modstandsgrupper efter en forudgående koordination netop ved hjælp af

radiosærmeldinger over BBC. Hele bevægelsen, der bestod af flere togstammer afsendt fra forskellige baner, blev ialt forsinket 2900 minutter. Forsinkelsen skyldtes dels sabotageaktioner i Thy og dels aktioner på strækningen Holstebro/Struer. Nord for Struer er der ingen alternative banestrækninger, hvorfor vellykkede aktioner her kunne skabe langvarige forsinkelser. Derfor virkede en lammelse af Thybanen endnu mere effektiv end en lammelse af de strækninger, hvor togene kunne føres frem via andre spor. I sin generelle vurdering af sabotagen mod Sturmboot-bevægelsen skriver Aage Trommer: »I det omfang, hvori det ikke lykkedes at synkronisere aktionerne mod samtlige alternative linier, måtte virkningen af selv effektive aktioner blive begrænset. Der blev gennemført een stor synkron aktionsserie ved denne bevægelse mellem Holstebro og Tvis, Holstebro og Bur, Holstebro og Hjerme, men den blev ikke gentaget. Sabotageaktiviteten i Nordvestjylland var iøvrigt ikke så intens, som den måtte være, hvis store forsinkelser skulle opnås«.

Ledelsen af sabotagen svigtede mod en lang række vigtige norske transportere. Der blev ført en del divisioner ned gennem Jylland i marts og første halvdel af april uden, at modstandsbevægelsens Jyllands-ledelse forsøgte at stoppe dem. Årsagen har utvivlsomt været vanskeligheder med efterretningstjenesten, men under alle omstændigheder ser det dog ud til, at oberstløjtnant Bruhn-Petersens nørrejyske efterretningsorganisation satte Thy-sabotørerne i gang med at sabotere den del af Paddelboot-bevægelsen, som udgik fra Thybanen den 10. april 1945. Sabotagen mod denne transport blev tillige den mest effektive, der blev foretaget på banen: Gennem etapesprængninger lykkedes det at forsinke det tog, der forlod Thisted den 10. april om morgenen, så meget, at det først nåede til Uglev - 40 km borte - sidst på eftermiddagen den 13. april.

En så stor forsinkelse var usædvanlig og skyldtes, som nævnt, at der ikke fandtes alternative banestrækninger. Selv om der kan sættes et spørgsmålstegn ved jernbanesabotagens militære værdi, er der dog ingen tvivl om, at

den var psykologisk meget vigtig. En langvarig afbrydelse af togdriften, som den førnævnte på Thybanen, var til at forstå i den illegale presse - Information skrev således den 16. april: »Strækningen mellem Struer og Thisted har været taget under kraftig behandling. Således var der i løbet af torsdagen, særligt om morgenen, sprængninger mellem Hvidbjerg og Uglev og Uglev og Hvidbjerg og Lyngs, hvor der måtte udveksles 40 skinner. Først hen under aften blev strækningen i orden, men allerede en time efter skete nye sprængninger mellem Lyngs og Ydby. Nye skinnevekslinger spærrede strækningen til henimod kl. 2 om natten mellem torsdag og fredag, men henimod kl. 3 var det galt igen lidt længere mod syd mellem Oddesund og Uglev så godt som nøjagtigt på det tidspunkt, da reparationsarbejdet var tilendebragt ved de øvrige sprængningssteder. Det er kontinuerlig drift efter rationelle metoder«.

Det var ikke kun den illegale presse, der reagerede på denne sabotage. Da bombedrønene lød gennem Thistedes gader den 10. april om aftenen, rykkede tysk politi og militær straks ud, og der blev skudt rundt omkring på må og få. En pensionist, der tilfældigt kom forbi det tyske politi, blev holdt op og såret ved et skud gennem brystet.

Reparation af banelinjen ved Torp efter sabotage.

Alt ialt blev der foretaget 350 sprængninger på strækningen mellem Struer og Thisted med det resultat, at der blev ødelagt 340 skinner og 3 vogne. På strækningen mellem Fjerritslev og Thisted var aktiviteten mere beskedent. Her blev der foretaget 18 sprængninger med 18 ødelagte skinner som resultat. Se iverigt oversigten over sabotagehandlinger marts-april 1945 bag i bogen.

Indberetning om jernbanesabotage til Eiby-Nielsen.

LAAL: Sydgaards Transport. DEN 26/4 1945.
 NR: udbring fra distrikt No 1.
 TYPE: Bl. Toy.
 STED: - mellem Hvidbjerg og Oddesund.
 TID: d. 21-4 kl. 0,4.
 ANSVARLIGT MIDLER: 22X PR. 808
 RESULTAT: 3 sprængninger - 6 skinner 3 vognede ikke
~~ENT. SKADE FORSKER: 100000~~ uden sam følge af detuning af
 Blyant eller Blyant ulig. 07.

Sabotage 22. marts 1945 mod benzintoget i Thisted.

Bombedrøn

Om eftermiddagen, den 22. marts 1945, var et lokomotiv i færd med at rangere 4 vogne på sporet mellem havnen og stationen i Thisted. Da toget var kommet midtvejs på skråningen syd for kirkegården, sprang to bevæbnede mænd frem og kommanderede togets personale til at spænde lokomotivet fra og køre bort. Herefter anbragte de to mænd et par bomber under vognene og advarede de forbi-passerende mod at komme nærmere. Derefter forsvandt de. To minutter efter lød et kolossalt brag, og en tyk, sort røg væltede op og lagde sig som en sky over det meste af byen. Vognene indeholdt benzin, der stammede fra de lagre, der var blevet stuvet af vejen efter den 20. september 1944 af politiet. Den motorsagkyndige i Thisted, ingeniør Vestergård, havde sørget for, at benzinen var blevet fyldt på tromler og nedgravet en fem-seks forskellige steder på egnen.

Fjorten dage før denne benzin gik i luften med et knald, var Vestergård blevet arresteret for denne affære sammen med direktøren for DDPA (Esso), netop som de skulle til at fremskaffe tromlerne igen til brug for modstandsbevægelsen. Denne plan blev opdaget af en funktionær på DDPA's kontor, der formidlede sin viden videre til tyskerne. I stedet blev det Værnemagten, som gravede benzintromlerne op.

De to mænd, der denne eftermiddag satte bomberne under benzinen, var snedker Søren Sørensen, Thisted, og en af Eiby-Nielsens tilrejsende instruktører, »Bent«. Sabotagen var en beordret opgave – iøvrigt den eneste, som Eiby-Nielsens organisation fik ordre om, men det var ikke den første sabotage, der havde fundet sted i Thisted. Et par år tidligere var der blevet stukket ild til en margarinefabrik på Møllevvej, hvor værnemagten havde til huse, og den 4. sep-

tember 1943 blev der stukket ild på en tysk arbejdsvogn. Så fulgte en længere pause frem til den 26. februar 1945, hvor der blev øvet sabotage mod en af rutebilerne fra Blachs Turistfart i Thisted.

Og så gik det ellers løs. To-tre revolverbevæbnede mænd gennede i begyndelsen af april arbejderne væk fra Landlyst Teglværk, der blev anvendt til tørring af generatorbrænde til tyske køretøjer. En kæmpeeksplosion fulgte – teglværkets ovn og en mængde ruder i de omliggende huse blev knust.

Atter den 13. april lød der bombedrøn i Thisted. Denne gang var det automobilforhandler Kühnmunchs værksted på Fredrikstorv, det gjaldt. Målet var at ødelægge nogle fine specialmaskiner, der stod på loftet. Ironisk nok blev dette værksted, der havde arbejdet for værnemagten siden april 1940, saboteret på et tidspunkt, hvor der ikke længere blev udført tysk arbejde.

Ugen efter blev een af de rutebiler, der kørte arbejdere til og fra fæstningsbyggeriet, standset af en bevæbnet sabotør ved Hørdum. Sabotøren gennede chaufføren og arbejderne ud af bilen, kørte den et stykke bort og sprængte den.

Den 20. april var en stor bombeaften i Thisted. Det begyndte ved 18-tiden, da en rutebil blev sprængt i luften på Møllevvej. Kort efter blev en bil bombesprængt på Kirkegårdsvej, og i løbet af aftenen og natten sprængtes en bil ved vandtårnet, en garage med to biler på Hundborgvej og et autoværksted i Østergade.

Dagen efter blev der kastet en bombe mod bager Larsens butik i Nørregade på samme måde, som der et par dage tidligere var blevet kastet en bombe mod en slikforretning i Bisgårdsgade. Pølsemakeriet ved Thisted Andelssvineslag-

teri røg i luften den 22. april, og sådan fortsatte det frem til den 5. maj.

Landlyst Teglværk i Torp efter sabotagen mod ovnen.

Lastvogne, der kørte for værnemagten, blev et yndet bombemål. Billedet er fra Sydthy.

Morsingboerne tog sig også sammen i disse sidste krigsmåneder. En nat først i marts sejlede fire modstandsfolk fra Nykøbing i en fiskerbåd fra Glyngøre til den nordøstlige del af Fur, hvorfra der blev udskibet moler til den tyske krigsindustri. Det var tipvognssporene og et redskabsskur, der skulle spænges i luften. Og det gik i luften som planlagt. To dage efter fik de fire overrakt en reprimande fra Anton Toldstrup af Eiby-Nielsen, fordi sallingboerne natten i forvejen havde modtaget våben, som netop var gemt bort ved molerværket på Fur.

Ligesom i Thy blev der på Mors bombet en del køretøjer, som blev benyttet i tysk tjeneste. Også broklapperne i Nykøbing, Sallingsund og Glyngøre fik et pulver kort før befrielsen.

Stort set var sabotagen i Thisted amt helt uden militær betydning i en større sammenhæng. Derfor blev den også først taget på programmet, da den ikke kunne genere det langt vigtigere arbejde med at modtage våben. I følge Eiby-Nielsen var hovedformålet med civilsabotagen at »tilfredsstille gruppernes beskæftigelsestrang og give dem en fortræning til vigtige opgaver«.

Sabotagen mod køretøjerne var lige så meget vendt mod de danske, som arbejdede for tyskerne, som den var vendt mod tyskerne. Det skortede heller ikke på illegale advarsler til de arbejdere, der endnu var beskæftiget på tyske arbejdspladser. Den heftige bombeaktivitet i slutningen af april bevirkede da også, at mange vognmænd ikke længere turde køre hverken materiel eller arbejdskraft for tyskerne. Til gengæld blev køretøjerne så beslaglagt af værnemagten, der efterhånden vanskeligt kunne gøre brug af den hyppigt saboterede Thybane.

På dette tidspunkt var der mange, som havde fået våben og sprængstoffer mellem hænderne. Og den illegale ledelse havde sine problemer med at kontrollere den stærke modstandsvilje. Bombardementerne i Thisted af bager Larsens butik og slikforretningen i Bisgårdsgade var således udslag af den helt private initiativrigdom, som man på løbesedler både forsøgte at beklage og forhindre.

FRI BEVÆGELSE I TYSKLAND

Den tyske Værnemagts sidste Time er nært forestående. Fra alle Endter venter de allierede Hærs Ind over Tyskland. I vort Land stræber Modstandsbevægelsen hængt ovenfor vore Undertrykte og alt gøres klart til det sidste Skridt for at gensinde Danmarks Frihed.

Der rettes daglig i vort Land hængt Slag mod den tyske Værnemagt, forat og fremmedt med hængt hans Transportvogn og med de Vægtede, der arbejder direkte for ham og de af Værnemagts for ham til at bryde den sidste Kamp. Og saa i vor By og paa den Sags Kampes d i med Tyskerne, men den ORGANISERTE MODSTANDSBEVÆGELSE kæmper ikke paa den Sags. Den retter udelukkende sin Kamp mod Tyskerne selv, deres Værnemagts forstandere og de Virksomheder, der direkte arbejder for dem, og hængt Tilintetgørelse vil være Hærsfolkene. For at undgaa Misforståelser meddeles derfor følgende:

Det Bevægelsesråd, der stiftet til d. 22. 10. 1943, retter sig mod de tyske og danske Elementer, der arbejder direkte for den tyske Værnemagt, og de af Værnemagts for ham til at bryde den sidste Kamp. Og saa i vor By og paa den Sags Kampes d i med Tyskerne, men den ORGANISERTE MODSTANDSBEVÆGELSE kæmper ikke paa den Sags.

Attnævnt, der paa det skærspejle fordommes af os, er enten foretaget af Tyskerne selv eller af de danske Elementer, der arbejder direkte for dem, og de af Værnemagts for ham til at bryde den sidste Kamp. Og saa i vor By og paa den Sags Kampes d i med Tyskerne, men den ORGANISERTE MODSTANDSBEVÆGELSE kæmper ikke paa den Sags.

MODSTANDSBEVÆGELSE

Efterretningsvirksomhed

Den militære efterretningsorganisation fungerede indtil den 29. august 1943, hvor hæren blev opløst og interneret. Indtil da havde efterretningstjenesten arbejdet efter en aftale, der var blevet truffet med vestmagterne gennem personel fra den britiske ambassade. Målet var at fremskaffe så mange oplysninger om den tyske aktivitet i Danmark som muligt.

Kærnen i dette arbejde var daværende generalstabsofficer Nordentoft, Gyth, Mørch, Lunding, Winkel og Svend Truelsen. Det var især Lunding, der rejste rundt i landet og tog kontakt med mulige agenter. Som grundstamme benyttede han de militære chefer, der var garnisoneret rundt i landet.

Efter den 29. august drog de fleste af generalstabens officerer i eksil til Sverige, og det blev den daværende sekretær i landbrugsministeriet, Svend Truelsen, der var officer af reserven, som fik til opgave at reorganisere det afbrudte arbejde. Da Lunding var blevet interneret af tyskerne, kunne man af sikkerhedsmæssige grunde ikke benytte de kontakter, han havde brugt.

Som et led i en helt ny opbygning af efterretningstjenesten blev den daværende premierløjtnant Bruhn-Petersen sendt til Nordjylland i begyndelsen af 1944. Det var Bruhn-Petersens opgave at indsamle efterretningsoplysninger og opbygge et nyt kildenet. På forhånd var han af Svend Truelsen blevet forsynet med tre kontakter: En politibetjent i Frederikshavn, en politibetjent i Ålborg og den motorsagkyndige i Thisted, ingeniør Vestergård, som var kommet med i efterretningsarbejdet i efteråret 1943. Vestergård havde en bekendt i færdselspolitiet, som tilfældigvis bragte ham i forbindelse med »en, der havde noget med efterretningsvirksomhed at gøre«. Det var denne anonyme per-

son, der havde videregivet Vestergårds navn til Truelsen. Det almindelige princip ved opbygningen af et kildenet var, at man gennem kontakterne til stadighed kunne få kendskab til nye folk, der kunne gøre nytte. Således lykkedes det bl.a. at skaffe flere meddelere i Hanstholm blandt arbejdsformænd, vognmænd og lignende gennem Vestergård.

Foråret igennem rejste Bruhn-Petersen gennem sit distrikt ca. hver tredje uge. Dagligt sendte han sine efterretninger til en opgivet adresse i København. I løbet af marts måned var det lykkedes Bruhn-Petersen at skaffe sig gode meddelere i så godt som alle større byer i det nørrejske område. I februar havde han yderligere fået opgivet to nye kontakter af Truelsen: Løjtnant L. Toftum, der var ansat som ingeniør hos Hoffmann & Sønner i Hanstholm, og Tage Berthelsen, der også arbejdede ved fæstningsbyggeriet hos Wright, Thomsen & Kier.

Omkring 1. maj 1944 blev Bruhn-Petersen øverste leder af efterretningstjenesten i Nørrejylland, dvs. Vendsyssel, Himmerland, Han Herred og Thy. Foreløbig blev der etableret et hovedkvarter i Frederikshavn, men stadig var der så få hjælpere, at Bruhn-Petersen selv måtte cykle rundt sommeren igennem for at kontakte sine kilder. Ganske langsomt kunne forbindelsen efterhånden holdes ved lige pr. post.

Midt om sommeren ankom en hjælper til Frederikshavn. Det var løjtnant Møller, som derefter overtog de kontakter, der var blevet etableret af Bruhn-Petersen i Thy. Selv fortsatte Bruhn-Petersen med at lede Vendsyssel. En måned senere ankom endnu en mand, søløjtnant Dallerup, der overtog Himmerland. Og samtidig fik efterretningssektionen i Frederikshavn sin egen telegrafist, »Noah«.

Gestapo arresterede Dallerup i september, og organisationen måtte skifte adresser m.v. Arbejdet kom hurtigt i gang igen. Der kom flere hjælpere til Bruhn-Petersens stab, bl.a. løjtnant Partoft, som overtog Møllers arbejde i Thy og Han Herred. Kort tid efter var arbejdet igen truet af oprulning, da telegrafisten »Noah« blev taget i Hjørring den 16. november. Denne arrestation medførte, at Bruhn-Petersen i en tid overlod ledelsen til løjtnant Møller, mens han selv skjulte sig i København.

Af sikkerhedsmæssige grunde blev det nørrejyske efterretningshovedkvarter nu indrettet uden for distriktet, da Bruhn-Petersen vendte tilbage til Jylland i januar 1945 – men efter et kortvarigt ophold i Randers fandt man det alligevel formålstjenligt at slå sig ned i Ålborg, hvor arbejdet fortsatte med intensiveret styrke og uden afbrydelser frem til befrielsen. Omend aktiviteterne blev udvidet, fortsatte arbejdet stadig efter de principper, der var etableret fra foråret 1944.

I Thy blev den væsentligste efterretningsopgave at indsamle data over de tyske befæstningsanlæg ved kysten. Efterhånden som tanken om invasion i Danmark svandt bort, blev hovedvægten i arbejdet i stedet lagt på indsamlingen af efterretninger i tilknytning til de tyske troppe-transporter til fronterne.

Selv om efterretningsarbejde og »traditionelt« modstandsarbejde principielt skulle udføres uafhængigt af hinanden, var dette ikke altid tilfældet. I de lavere organisatoriske led i Modstandsbevægelsen var man tilsyneladende klar over, hvem der var tilknyttet efterretningsarbejdet, og på kammeratlig vis forsøgte man at hjælpe hinanden efter bedste evne. Løjtnant Toft deltog i nedkastningsarbejdet i Nordthy, og Vestergårds arrestation i forbindelse med benzinaffæren i foråret 1945 viser, at der på det lokale plan var flydende grænser ved arbejdsdelingen.

På lederplan mødtes Bruhn-Petersen med Eiby-Nielsen i Thisted hver tredje uge eller hver måned. Ved disse møder blev der udvekslet synspunkter vedrørende de vanskeligheder, man var stødt på. Der var således et formaliseret sam-

arbejde, selv om det »kun var på de områder, hvor der var fælles interesser, og hvor man kunne hjælpe hinanden med oplysninger af direkte interesse eller betydning for den anden part«.

På et væsentligt punkt gav det samarbejde sig udslag i konkrete resultater, nemlig i forbindelse med jernbanesabotagen i Thy i foråret 1945.

Efterretningsmand i aktion. Ingeniør Vestergaard, Thisted, undersøger nødlandet allieret fly.

Arrestationer

Indtil den 29. august 1943 var der ikke blevet foretaget arrestationer på tysk foranledning i Thisted amt. Denne dag, hvor tyskerne overtog magten i landet, blev praksis brudt.

En lang række af kendte personer i hele amtet blev afhentet af tyskerne om morgenen. I Thisted var det viceborgmester Chr. Iversen, hotelejer P. Poulsen, »Royal«, redaktionssekretær Vilhelm Ravnemose og landstingsmand Korsgård, Sydthy. Et par dage efter supplerede tyskerne listen med købmand Lambertsen, Vigsø, lærer Hans Hansen, Ræhr, gartner Kappel, Thorsted, og plantør Brus Jensen, Svinkløv. Tilsvarende blev der også anholdt en del kendte borgere fra Nykøbing, nemlig overlæge Nordentoft, manufakturhandler Axel Mathiassen og den kendte løber Axel Pedersen. De tyske arrestationer var et led i de forholdsregler, som blev truffet af besættelsesmagten ved magtovertagelsen den 29. august. Gidslerne var ikke blevet arresteret, fordi de havde begået »ugerninger«, men kun fordi værnemagten ønskede et pant på befolkningens passivitet.

Arresteranterne blev ført til arresten i Viborg, hvorfra de alle igen blev løsladt inden den 18. september. I mellemtiden havde embedsmænd ved amt og kommune gjort alt, hvad der kunne gøres for at forsøde fængselsopholdet for gidslerne.

Arrestationerne den 29. august er de eneste eksempler på tysk gidseltagning i amtet. De arrestationer, der fulgte efter, var alle foretaget efter foranledning.

Gestapos skygge kom aldrig til at hvile som en truende sky over landsdelen, som det var tilfældet mange andre steder, men besættelsesårene forløb dog ikke uden politimæssig indgriben fra tysk side mod det illegale arbejde.

Følgende 17 personer endte i tysk arrest:

7.10.1943: Kaj Davids, 22 år. Sigtet for at være med til at stjæle øvelsesgranater ved Eshøj. Davids blev idømt 2½ års fængsel. Blev overført til Rendsburg i 1944.

7.10.1943: Knud Damgård. Sigtet for samme episode. Overførtes ligeledes til Rendsburg.

25.12.1943: Tjenerelev Kaj Justesen. Blev arresteret sammen med en anden tjenerelev på hotel »Royal« for at have købt en pistol af en russisk soldat. Kammeraten blev løsladt, men Kaj Justesen blev idømt 2 års fængsel. Blev overført til koncentrationslejren i Rendsburg sammen med Davids og Damgård.

8.8.1944: Kioskejer Max Hansen. Sigtet for udbredelse af illegale blade. Overførtes til Frøslevlejren.

8.8.1944: Boghandlermedhjælper Westh-Hansen. Sigtet for udbredelse af illegale blade. Overført til Frøslevlejren.

8.8.1944: Typograf Johannes Abildgård Jacobsen. Sigtet for udbredelse af illegale blade. Overførtes til Frøslevlejren.

10.8.1944: Journalist Holger Hebsgård, blev arresteret og sigtet for udbredelse af illegale blade, men løsladt efter tre dage under arrest.

15.8.1944: Journalist Vilhelm Ravnemose. Sigtet for udbredelse af illegale blade. Overført til Frøslevlejren.

*Fra interneringen, august 1943. Fra venstre: gartner Kap-
pel, Thorsted, journalist V. Ravnemose og hotelejer P.
Poulsen, Thisted.*

17.8. 1944: Metalarbejder Poul Christiansen. Arresteret under folkestrejkeuroligheder, men undslipper fra ar-
sten, hvorefter han »går under jorden«.

19.8.1944: Arbejdsmand Viggo Christian Kofoed. Arre-
steret i forbindelse med urolighederne under folkestrejken.
Overført til tysk koncentrationslejr.

19.8.1944: Arbejdsmand Knud Børge Kofoed. Broder til
Viggo Christian Kofoed og ligeledes arresteret i forbindelse
med urolighederne under folkestrejken. Overføres til tysk
koncentrationslejr, hvor han dør.

7.10.1944: Tandlæge Henning Petersen. Byleder i Nykø-
bing. Bliver arresteret under dramatiske omstændigheder,
da et illegalt brev bliver opsnappet af Gestapo i Ålborg.
Overføres til Frøslev.

4.12.1944: Politibetjent J. P. Jensen. Internering i Frøslev-
lejren.

5.1.1945: Apoteker Kierulff, »Svaneapoteket«. Sigtes for
udbredelse af illegale blade, men løslades efter et kortere
ophold i Frøslevlejren ved amtets mellemkomst.

8.3.1945: Ingeniør Vestergård. Anholdes for sin delagtig-
hed ved bortskaffelsen af politiets benzinlagre til brug for
modstandsbevægelsen. Overføres til Frøslevlejren.

8.3.1945: Depotindehaver Kaj Petersen, DDP. Anholdt
af samme grund som ingeniør Vestergård.

10.4.1945: Konstruktør Jakobsen. Arresteret for at være i
besiddelse af illegale blade. Anledningen til arrestationen
var postyret omkring jernbanesprængningen den 10. april.
Overføres til Frøslev.

16.4.1945: Landinspektør Poul Boe. Arresteret for illegal
virksomhed. Overføres til Frøslev.

Blandt de mange arresterede blev kun tre betragtet som
medlemmer af den organiserede modstandsbevægelse.
Den ene er Westh-Hansen, der på tidspunktet for sin arre-
station var blevet byleder i Thisted. Det var nu ikke derfor,
han blev arresteret. Årsagen til arrestationen var en anmeldelse
for udbredelse af illegale blade. Den anden, der til-
hørte modstandsbevægelsen, var ingeniør Vestergård, der
hovedsagelig var tilknyttet efterretningsarbejdet. Også Ve-
stergård blev arresteret efter en anmeldelse i forbindelse
med benzinaffæren.

Den tredje var tandlæge Henning Petersen, Nykøbing, hvis
arrestation og baggrunden herfor tidligere er beskrevet.
Gestapo var på færde i byen umiddelbart før og under
folkestrejkerne i efteråret 1944. Det var en lille afdeling fra
Ålborg, der var sendt til Thisted, og de tyske politifolk

kendte næppe de forhold, som de skulle arbejde med. Gestapo kunne kun foretage arrestationer, fordi man havde danske anmeldelser at gå ud fra. Både danske og tyske myndigheder havde på et tidligere tidspunkt fået anmeldelser mod de personer, som blev taget i august 1944. Det havde umiddelbart kun ført til nogle afhøringer, men først nu, hvor Gestapo kom til stede i Thisted, førte det til arrestationer.

Der er ikke meget, som tyder på, at det tyske sikkerhedspoliti er gået systematisk til værks overfor illegal virksomhed, hvis man skal dømme ud fra de sigtelser, der blev rejst mod de arresterede. De fleste arrestationer er ret tilfældige og har kun i de allerede nævnte tilfælde ramt medlemmer af den organisation, som man fra tysk side ønskede at eliminere, og de efterfølgende sigtelser gjaldt kun, hvad man vidste fra anmeldelser.

Muligvis har man fra de lokale tyske myndigheders side ikke ønsket at optræde i rollen som politi mere end højest nødvendigt. Af de senere retssager mod de tysk uniformerede marinevægtere fremgår det bl.a., at man fra tysk side havde kendskab til H. C. Tofts illegale virksomhed i efteråret 1944, men Toft blev aldrig arresteret eller forhørt.

Det er det samme mønster, der gør sig gældende på Mors. Razziaen mod modstandsfolkene i oktober 1944, der førte til Henning Petersens arrestation, var også foranlediget af Gestapo i Ålborg, der dog bad den lokale garnison om at udføre det praktiske arbejde.

Men i krigens allersidste fase og i takt med intensiveringen af sabotagen blev situationen mere tilspidset.

En gårdejer, Martin Gade, Odby, hvis gård lå ca. 1 km fra det sted, hvor der blev foretaget sabotage mod Thy-banen den 12. april i forbindelse med angrebene mod Paddelboot-bevægelsen, fik næste formiddag 50 tyske soldater med 10 heste indkvarteret på sin gård. Gade protesterede overfor officeren, og uenigheden udviklede sig til et slagsmål: Officeren slog Gade i ansigtet og fik et kæbestød igen. Derefter kom en del soldater til, som slog Gade voldsomt,

væltede ham omkuld, sparkede ham over hele kroppen og i hovedet. Soldaterne holdt først inde, da Gades femårige søn begyndte at slå løs på dem. Lægen i Hvidbjerg blev tilkaldt og ville have Gade med på sygehuset, men fik nej af tyskerne, der erklærede Gade for anholdt, og førte lægen bort med magt.

Lige uden for soveværelsets vinduer så fru Gade, at tyskerne tog ladegreb på geværene, og hun råbte til sin mand, at han skulle flygte gennem vinduet til haven og forsøge at nå lægens bil, der var på vej bort. Gade sprang af sted, men nåede ikke bilen og med soldaterne i hælene løb han mod Uglev by ca. 1500 m borte. Også der var der indkvarteret et kompagni soldater og tysk vagt langs banen. Da nu de forfølgende soldater skød og råbte sabotør, blev der skyderi fra alle sider. En kugle traf Gade i låret, men han løb videre nogle hundrede meter, indtil vejen helt var spærret af tyske soldater på alle sider. Han blev pågrebet af to mand, mens en tredje kom til og slog ham i ansigtet. Tilbage ved gården blev Gade bundet efter en vogn i den hensigt, at han skulle gå de fire kilometer til Oddesund – han faldt sammen og blev slæbt til en ejendom, hvor en tysk major havde kvarter. Her blev han slængt op på en lastbil. En af de tyske jernbanevagter mente, at den anholdte gårdejer var identisk med den sabotør, han havde set aftenen i forvejen. Gade blev kørt til Oddesund og sat i arrest.

På samme tid blev der foretaget husundersøgelse af Gades hjem. En tysk politiofficer kom et par timer efter tilbage til vagten i Oddesund og erklærede, at Gade ikke kunne være sabotøren. Samme aften sendte politiofficeren besked til fru Gade om, at hendes mand havde det godt og ville enten blive frigivet eller sendt på dansk sygehus den følgende eftermiddag. Kl. 14 næste dag vendte den formodede sabotør hjem.

Men den tyske vagt ved banen havde faktisk haft ret. Martin Gade var den sabotør, der havde sprængt jernbanen ved Odby.

Landeværn

Allerede da landet blev inddelt i regioner af modstandsbevægelsen i begyndelsen af 1944, var man klar over, at styrkerne måtte have forskellig karakter og status. Foruden de regulære sabotagegrupper blev det således også hurtigt aktuelt at danne de såkaldte ventegrupper eller militærgrupper, hvis funktion og placering i det illegale arbejde blev nedfældet på papiret af SOE/Jyllandsledelsens operationsbefaling nr. 1 af 14. juli 1944.

Tidspunktet for dannelsen af disse grupper varierer lokalt fra egn til egn. Enkelte steder var man kommet i gang allerede tidligt i 1944, medens man andre steder, som f.eks. i Thisted amt, først startede på at danne ventegrupper i februar 1945.

Lederen af Region I, Anton Toldstrup, mente, at dannelsen af ventegrupper måtte vente i forhold til det øvrige illegale arbejde. Og da modstandsbevægelsen kom relativt sent i gang her i amtet, kan disse to forhold i forening forklare, hvorfor man skal helt frem til februar 1945, før der sker noget på denne front.

Også dannelsen af ventegrupper blev organiseret i Eiby-Nielsens regi. For at udnytte lokalpatriotismen på egnen valgte han, at lade ventegrupperne formere sig under betegnelserne Mors-, Thy- og Han Herred Landeværn. Formelt fandt dannelsen sted ved, at Eiby-Nielsen udstedte en såkaldt »befaling« den 16. februar 1945, som blev tilsendt samtlige distrikter under Eiby-Nielsens ledelse. Forårsmånederne blev kendetegnet ved et meget omfattende rekrutterings- og instruktionsarbejde. Der rejste til stadighed fire professionelle modstandsfolk fra Eiby-Nielsens stab rundt i amtet og gav instruktion i våbenbrug m.m. Derudover modtog grupperne også besøg af et par engelsk uddannede faldskærmsfolk, premierløjtnanterne V. P. Ko-

foed og F. T. Vang, som begge var tilknyttet Toldstrups hovedkvarter.

Da oberst Schøller overtog ledelsen af region I den 15. februar 1945, fik det til følge, at der blev gjort en ekstra indsats for at udsende rejsende instruktører. Schøller havde en anden indstilling til ventegrupper end Toldstrup, men instruktørernes antal var beskedent og tidspunktet for deres ankomst for sent til, at der kunne opnås de store resultater ved deres arbejde.

Men under alle omstændigheder skred rekrutteringen til landeværnene hastigt frem. Der eksisterer en opgørelse fra den 15. april, der angiver styrketallene og bevæbningen således:

<i>Han Herred Landeværn</i>	192 mand	8 stenguns/karabiner	100 håndg.
<i>Morsø Landeværn</i>	214 mand	239 stenguns/karabiner	80 håndg.
<i>Thy Landeværn</i>	391 mand	299 stenguns/karabiner	0 håndg.

Tropper fra Morsø Landeværn ved ankomsten til Thisted.

Grupperne på Mors og i Thy var således relativt velbevæbnede, hvilket skyldes, at det jo netop var her, en stor del af

Porten ved realskolen, Plantagevej i Thisted, modstandsbevægelsens hovedkvarter fra 5. maj. I dag indrettet til medborgerhus.

de engelske våben blev modtaget. Til sammenligning kan anføres, at under en trediedel af ventegrupperne i Holstebro var bevæbnet, at tallet for Hernings vedkommende var tre fjerdedele. I Horsens var under halvdelen af ventegrupperne forsynet med våben, i Silkeborg under en trediedel, i Århus under halvdelen o.s.v.

Ventegruppernes definerede opgave var at sikre »opretholdelse af ro og orden i overgangstiden mellem krig og fred, hvorledes denne end måtte forme sig. Væbnet indsats mod terroriserende eller plyndrende bander. Væbnet hjælp til det legale politi, når dette kræves, her tænkes bl.a. på arrestation af krigsforbrydere, men også en sikring mod retsløs forfølgelse«, som det hed i »Befaling nr. 1 af 16. februar 1945«.

Ved befrielsen den 5. maj rådede Eiby-Nielsen over 1115 bevæbnede mænd til at varetage disse opgaver. Heri også indregnet de politibetjente, der indgik som specielle grupper under landeværnene. Disse styrker fordelte sig med:

214 mand i 4 delinger under *Han Herred Landeværn*,
362 mand i 9 delinger under *Morsø Landeværn* og
539 mand i 8 delinger under *Thy Landeværn*.

Thy Landeværn var underopdelt i Nordthy Landeværn, Midtthy Landeværn og Landeværnet i Thisted by. Som det fremgår af tallene i de to opgørelser fra henholdsvis den 15. april og den 5. maj har rekrutteringen til landeværnene været voldsom i de sidste to uger før befrielsen. Den styrke, der blev dannet, bestod for en stor dels vedkommende af folk, der aldrig havde prøvet at skyde med deres våben. Hvis det var kommet til kamphandlinger, ville det have været en meget uprøvet hær, der skulle i ilden. Foruden de meniges mangelfulde militære uddannelse, var der også vanskeligheder med at skaffe kvalificerede befalingsmænd til at lede delingerne. Der var kun få i geledderne med en militær uddannelse bag sig. Lederne blev derfor i vid udstrækning fundet blandt de civile, der var kommet tidligst med i modstandskampen. Tager man Thy Landeværn som eksempel, var det H. C. Toft, der blev chef for Sydthy

Landeværn med gdr. Knud Korsgård som næstkommanderende. Gdr. Jens Kirk var kompagnichef i Nordthy, og i Thisted by blev landeværnet ledet af journalist Holger Hebsgård, der havde været byleder siden Westh-Hansens arrestation i august 1944. Med undtagelse af Jens Kirk var alle de her nævnte tilknyttet det konservative parti.

Gdr. Jens Kirk, Brund, var tidligt med i modstandskampen som repræsentant for »Ringene«.

Frihedsrådets lokalkomité

Sidst på sommeren 1944 blev der rettet henvendelse til en del af Thistedes ledende borgere om at deltage i et møde, hvis formål var at danne en lokalkomité under Frihedsrådet. Henvendelsen er sandsynligvis kommet gennem en repræsentant fra Frihedsrådets Jyllands-ledelse.

Flertallet af de indbudte, heriblandt det socialdemokratiske byrådsmedlem, lærer Marius Jørgensen, og redaktør Kjeld Jensen, var kritisk indstillet overfor Frihedsrådets linie. Den lokalt indbudte kreds solidariserede sig i højere grad med departementchefstyret, der blev skabt efter den

To »aktive« boghandlere. Niels Schmidt, Nykøbing (til venstre) og C. E. Balleby, Thisted.

29. august 1943, og det udvalg af politikere, der stod bag det, end det »udenomsparlamentariske« Frihedsråd. Mødet blev afholdt, men endte uden resultat. Initiativet blev bremset.

Kort tid efter udbrød de lokale udløbere af folkestrejkerne i Thisted, og det var medvirkende til, at der nu fra lokal side endelig blev taget initiativ til at få dannet en lokal komité under Frihedsrådet. Det var behovet for en ledelse af de »uroelige« elementer, der trængte sig frem foran hensynet til ideologiske antipatier. Lokalkomiteen kom til at bestå af: Redaktør Kjeld Jensen, som blev udpeget som formand, boghandler Carl Balleby, skatterådsformand, tidligere borgmester, Chr. Iversen, maskinarbejder Toftdahl, læge Westh, pastor Juul Sørensen og journalist Hølgger Hebsgård og endelig som sekretær og forbindelsesled til Danmarks Frihedsråd assurandør Georg Sund.

En af de første handlinger, denne komité foretog sig, var at duplikere en meddelelse, der kunne holdes i beredskab i tilfælde af nye strejkeepisoder. Dette arbejde overlod man til socialdemokraten, bogholder på Koopmanns Svineslagteri, Lindorff Larsen.

På papiret var komiteens opgave at forberede de foranstaltninger, der skulle træffes, når tyskernes magt ophørte – herunder at udarbejde arrestationslister i samarbejde med modstandsbevægelsens centralkartotek. Det blev også komiteens opgave at skaffe de nødvendige pengemidler til det illegale arbejde.

Men sammenfaldet af personer, der var centralt placeret i selve modstandsorganisationen i Thisted og lokalkomiteen, bevirkede, at der heller ikke på dette punkt blev lavet en streng arbejdsdeling, eftersom både Georg Sund,

Balleby, Kjeld Jensen og Holger Hebsgård i forvejen havde mange andre illegale arbejdsopgaver.

Lokalkomiteen i Thisted var overvejende konservativ i sin politiske sammensætning. Kjeld Jensen bekræfter dette i en artikel, som han skrev den 15. maj 1945, hvori det bl.a. hed: »Der var i de illegale kredse, man kendte, ingen med indenfor arbejdernes rækker, og da man ikke ville have dannet en sådan komité uden at have arbejderne repræsenteret, fik man de to ledende fagforeningsfolk i Thisted til at tiltræde komiteen«. Kjeld Jensen henviser til Chr. Iversen og Toftdahl.

Hermed kom Kjeld Jensen ind på spørgsmålet om den borgerlige dominans i modstandsarbejdet i Thisted by, som også senere gav anledning til protester.

På Mors blev der dannet en lokalkomité under Frihedsrådet lige efter bogen og nogenlunde på samme tidspunkt som i Thisted. Komiteen blev sammensat efter Frihedsrådets instruktion, og det vil sige med repræsentanter fra de 4 store modstandsgrupper, nemlig pastor Svend Krøigård fra Ringen, typograf Johannes Christensen fra kommunisterne, Constantin Sørensen, bylederen, fra Dansk Samling og Frit Danmark. Derudover gik politibetjent Valter Petersen med som repræsentant fra ventegrupperne. Også direktør G. Aarup og folketingsmand Axel Ivan Pedersen blev medlemmer.

Lokalkomiteen i Nykøbing havde ingen formand, men Frihedsrådet udpegede Constantin Sørensen til sekretær og kontakttled.

Også på Mors blev det lokalkomiteens opgave at udarbejde arresteringslister til brug for opgøret efter befrielsen, men komiteens arbejde blev i høj grad præget af de ideer, som Frihedsrådet var talsmand for, bl.a. sad man i vintermånederne 1944/45 og planlagde en række folkemøder, der skulle afholdes umiddelbart efter befrielsen, og hvor frihedsbevægelsens krav skulle fremsættes.

Sammensætningen af de to lokalkomiteer blev en afspejling af rekrutteringen til det illegale arbejde i de to købstæder i Thisted amt.

Thy Landeværn på vagt ved Strandvejen i Thisted.

Tegner Constantin Sørensen, byleder i Nykøbing.

Da de gode lo og de onde græd

Det øsregnede i Thy fredag den 4. maj om aftenen, og det var gråvej, koldt og blæsende den 5. maj. Det bliver man sjældent gjort opmærksom på i de mange beretninger om den stemning, der greb danskerne, da speaker-stemmen kl. 20.36 havde læst det skelsættende telegram: »I dette øjeblik meddeles det, at Montgomery har oplyst, at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark har overgivet sig«. Måske ænsede man ikke vejret, eller måske har erindringen om den lykkelige aften og følgende morgen skubbet vejrets banale realitet til side i bevidstheden. Selv om frihedsbudskabet vel ikke kom som nogen egentlig overraskelse, løftede det de fleste danskere op i en lys følelse af frigørelse og samhørighed. Pludselig slap man for den irriterende mørklægning. Det var slut med de enervende luftalarmer. Så sent som fredag eftermiddag havde der været gentagne flyvervarsler. Man følte en usædvanlig trang til at være sammen og meddele sig til hinanden. Det gode havde sejret, og selv om begrundelsen måske forekom lidt tynd, følte danskerne sig blandt de sejrende.

Også Thisted mærkede frihedsrusen. Telefoncentralen var ved at bryde sammen, og man måtte tilkalde ekstramandskab. Alle skulle lykønske hinanden. Det elendige vejr har måske også gjort sit til, at lykønskningerne skulle udtrykkes i telefonrøret.

Trods regnen blev der alligevel liv i gaderne. Ved 21-tiden var en menneskemængde på flere hundrede samlet på Store Torv. Kongesang og nationalsang vekslede med hurraråb. »Folk omfavnede hinanden af glæde og løftede hinanden i vejret. Andre stod stille, som var de i en anden verden, en verden så god og dejlig, som vi næsten knap kunne forestille os«. Sådan hedder det i reportagen i næste dags Amtstidende.

Som et varsel om, at ikke alt var idyl, rullede en bil fyldt med bevæbnede mænd med grønne armbind – mærket TLV – ind på Store Torv. De gav alle ordre til at gå hjem og holde sig i ro inden døre.

Værnemagtens soldater så man ikke meget til. De blev i deres forlægninger. Her danner Hurup dog en undtagelse. De seks ungarere, der udgjorde den lokale garnison, kunne ikke nære sig. De ville deltage i festlighederne. En af dem udtrykte sin glæde meget kontant. Han smed en håndgranat på hjørnet af Bredgade og Nørregade. Ingen mennesker kom til skade, men en del beboere i de to gader blev fri – ikke alene for mørklægning, men også for vinduesglas. Lørdag morgen samledes påny mange mennesker på Store Torv, og man tog fædrelandssangene en gang til. Alt hvad der kunne fremskaffes af flag kom ud i lyset, og fra kl. 8-9 ringede kirkeklokkerne freden ind overalt i Thy – som i det øvrige Danmark.

På Østre Skole blev børnene samlet til flaghejsning kl. 8. Efter at have lyttet til manende ord om Gud, Kongen og Danmark fik de fri med besked om at gå pænt hjem.

Realskolens børn blev også sendt hjem. De kom beklageligvis til at undvære deres skole i længere tid. Den var taget i brug til andet formål.

Mange beretninger om besættelsestidens historie slutter her. Men det er nødvendigt at fortsætte. Det lyse billede er kun en del af sandheden om Danmarks befrielse. Til sandheden hører også den usikkerhed, der fulgte, da værnemagtens påtvungne orden brød sammen. Det danske samfund havde været uden politisk ledelse siden august 1943 og uden politi siden september 1944. Til sandheden hører også et mørkt billede af et omfattende opgør mellem danskerne indbyrdes. I landet som helhed blev henved 34.000

danskere berøvet friheden samtidig med, at alle de andre blev befriede. For 14.000 af dem endte det med alvorlige domme; herunder blev der eksekveret et halvt hundrede dødsdomme.

Modstandsorganisationen i Thisted amt var først og fremmest opbygget netop med sigte på den situation, der ville opstå, når værnemagtens orden brød sammen. I befaling nr. 1 til Morsø Landeværn, udsendt den 16. februar 1945, hedder det om formålet: »oprettelse af ro og orden på øen i overgangstiden mellem krig og fred, hvorledes denne end måtte forme sig... væbnet hjælp til det legale politi, når dette behøves. Der tænkes her bl.a. på arrestation af krigsforbrydere, men også på sikring af disse mod retsløs forfølgelse. I tilfælde af tysk kapitulation får landeværnet som opgave at sikre tyske troppers afmarch i overensstemmelse med de givne kapitulationsvilkår, evt. efter forudgående afvæbning«.

Nu var øjeblikket kommet, hvor organisationen skulle stå sin prøve. Kaptajn Eiby-Nielsen havde omkring 1. maj flyttet sit kvarter fra Nykøbing til hotel Ålborg i Thisted. Det skete ud fra en bevidsthed om, at det var hér, de store opgaver skulle løses. Han havde ret detaljerede aktionsplaner med i tasken. I samarbejde med Frihedsrådets lokalkomiteer, der var oprettet i eftersommeren 1944 - for Thisted vedkommende noget modstræbende - var der blevet udarbejdet arrestationslister. I Nykøbing var listen overskuelig, men i Thisted var den lang. Netop derfor var der også udarbejdet en plan for total afspærring af Thisted, når kapitulationen indtraf. Man regnede også med, det blev nødvendigt at koncentrere en stor del af de tre landeværns styrker i Thisted, og der var truffet aftale om indkvartering og forplejning af 800 mand.

For at sikre kommunikationen var der dannet en kæde af cykle-stafetter med forbindelse til de forskellige landcentraler, og i tilfælde af overbelastning på telefonnettet var det aftalt, at LV-samtaler skulle have første ret.

Endelig anså Eiby-Nielsen det for meget vigtigt at komme i forbindelse med en repræsentant for den »gamle« danske

Stemning fra befrielsesdagene ved Thisted kirke.

samfundsmyndighed. Som det var hændt tidligere i besættelsestiden kom amtet herved til at spille en central rolle. Eiby havde allerede i forvejen været i forbindelse med amtsfuldmægtig Skaalum, der gennem de foregående års virksomhed havde et personligt og tillidspræget forhold til de tyske kommandanter i området. Og sent om aftenen den 4. maj havde Eiby en samtale med amtmand Egedorf. Her blev linjen for samarbejdet mellem modstandsbevægelse og civil samfundsmyndighed lagt.

I den rapport, Eiby i februar 1946 afleverede til generalkommandoen, konstaterer han med tilfredshed, at »alt gik programmæssigt, men de første dage var et slid uden ende og uden begyndelse«.

Eiby var den, der trak i trådene. Og for ham gik natten til lørdag med telefonsamtaler og ordre-afgivelser. Rundt om i Han Herred, på Mors og i Thy sad landeværnsgrupperne med stålhelme, armbind og våben og ventede på aktionsordre. Stemningen har næppe været helt afslappet. Ingen kunne vide med sikkerhed, hvordan natten ville forløbe, og der havde ikke været lejlighed til ret meget træning i brugen af de våben, man sad med. En del grupper fik i

aftenens og nattens løb ordre til at bevæge sig mod Thisted, andre deltog i afspærring af hovedvejene; ikke mindst fra Ålborg ventede man hipo-folk på flugt.

Også i Amtsavisens redaktionskontor var der lys natten igennem. Her sad formanden for lokalkomiteen, redaktør Kjeld Jensen, og bylederen i Thisted, journalist Hebsgård. Boghandler Balleby, der som de to andre var medlem af lokalkomiteen, holdt dem ved selskab. En venlig købmand var kommet med tobak, øl og snaps, og nu kunne man snakke frit om alt det illegale. Desuden skulle der formuleres et opråb fra lokalkomiteen til de befriede thyboere. Tonen i opråbet: »Til alle danske« var ikke revolutionært. »Danmarks konge er atter konge i et frit land, en fri dansk regering er dannet, rigsdagen har genoptaget lovgivningsarbejdet, fem lange, onde år er endt«. Man opfordrede folk til at rette sig efter de direktiver, der måtte komme fra mænd med grønt armbind, mærket TLV. Hvis man kendte noget til samfundsfjendtlige personer, kunne man ringe til Thy Landeværn. Realskolens telefonnummer var anført. I øvrigt gjaldt det om at bevare ro og orden. Det var et omkvæd, man havde hørt før.

Det budskab, der blev udsendt af Frihedsrådet i København, var noget mere dramatisk i sit ordvalg. Her tog man udgangspunkt i, at den tyske nazisme var knust, og man mindedes med stolthed folkestrejkerne; man takkede varmt modstandsbevægelsens avant-garde - og det var sabotørerne. - Nu gjaldt det om at bevare viljen til at kæmpe for »et bedre, et lykkeligere Danmark«.

Kl. 8 lørdag morgen etablerede modstandsbevægelsen sit hovedkvarter på Realskolen ved Plantagevej. Her blev der indrettet kontorer - med chefen i overlærerkontoret - belægningsstuer og arrest. Det sidste var i gymnastiksalen og enkelte klasseværelser. Til alle sider blev bygningen bevogtet af maskinpistolbevæbnede vagter. For at rumme de mange landeværnsfolk blev det om mandagen nødvendigt også at inddrage Afholdshotellet i Rosenkranzgade.

Kl. 9 blev den højtidelige fredsringning overdøvet af luft-sirener. Det var det aftalte signal til at starte den store inter-

neringsaktion. Arrestationsgrupper blev sendt i alle retninger af byen og til oplandets landsbyer. De allerfleste af dem, man opsøgte, lod sig arrestere uden modstand. I enkelte tilfælde blev der skudt varselsskud. De eneste, der tænkte på at sætte sig alvorligt til modværge, var en gruppe marinevægtere, der lå i kvarter i en barak ved Vegendalvej. De gik i skydestilling mod en vejspærring, som modstandsfolk var ved at opstille ved Falck-krydset. Den tyske kommandant i Thisted fik dog grebet ind, inden det kom til kamphandlinger.

Blandt de første, der lørdag formiddag blev ført til Realskolen, kunne tilskuerne genkende en række personer, der havde været hængt ud på den sorte liste to år tidligere. Realskolens telefon blev brugt flittigt. Det strømmede ind med anmeldelser, hvoraf en del var anonyme.

Mandag den 7. maj var de lokale aviser i stand til at bringe lister over 92 internerede personer. I Hurup drejede det sig om 31. Af de internerede i Thisted var 14 ansat hos værne-magten; 34 var borgere, der havde demonstreret nazistiske sympatier, og 43 var kvinder, mistænkt for venskab med værnemagtssoldater. I de følgende dage foregik der yderligere arrestationer, og ialt kom man i Thisted op på ca. 140 internerede.

Efterhånden var der fyldt godt op på Realskolen. Allerede om lørdagen blev det nødvendigt at tage den »normale« arrest i brug. De internerede havde det ikke for bekvemt. For de fleste blev sovepladsen en sæk, udstoppet med halm. Aviserne fastslog dog, at takket være Danske Kvinders Beredskab var forplejningen upåklagelig. Lørdag middag blev der serveret »gode danske hakkebøffer« til alle, forrædere såvel som vogtere. Der blev dog markeret den forskel, at frihedskæmperne fik is til dessert.

Marinevægterne var uden tvivl de mest frygtede og forhadte blandt de internerede. Da man endelig fik fat i en halv snes stykker i Dragsbæk-lejren, var der stor jubel på Realskolen, og - skriver Amtsavisen - »de blev ikke ligefrem behandlet med fløjlshandsker... Med maskinpistoler i ryggen måtte de stå med hænderne strakt op over hovedet

Den legale samfundsmagt hilser på den illegale. Amtmand Egedorf og Eiby-Nielsen.

»De blev ikke behandlet med fløjshandsker«. Marinevægtene på realskolen i Thisted.

og med ansigtet ind mod væggen, hvor de havde glimrende udsigt til nogle opslåede billedtavler med fotografier af rædslerne i de tyske koncentrationslejre, hvilket jo nok har givet dem et og andet at tænke på. De var heller ikke store af situationen, sveden perlede dem af ansigtet, og de rystede som espeløv, ja, sindsbevægelsen blev endog den ene for stærk, så han besvimelede, men en spandfuld koldt vand bragte ham dog hurtigt til hæfterne igen.

Onsdag den 9. maj kunne Amtstidende melde, at »forårssangringen i Thisted og Thy (var) ved at være endt. Det er ligesom, fuglene synger renere og kraftigere, himlen er blevet klarere blå i disse dage, og alting ånder lettet op efter, at frihedsbevægelsens skræppe lyd er gået gennem byen og egnen«.

Amtstidendes lidt højstemte lyrik har ikke dækket hele befolkningens holdning. En del Thisted-boere har betragtet den omfattende interneringsaktion med blandede følelser. Landeværnsmedlemmer fra Hannæs, der deltog i arrestationer og vagttjeneste på Realskolen, erindrer opholdet i byen med ubehag. Bortset fra at det var forstemmende at betragte de totalt nedbrudte internerede, oplevede de, at mange mennesker i byen viste dem en kold skulder. Samti-

dig optrådte en del modstandsfolk groft og provokerende. »Vi fik et skidt ry i de dage«, siger de. De mener, skylden for den voldsomme adfærd især lå hos »de sidste dages helige« blandt modstandsfolkene, der skulle demonstrere det rette sindelag. Hannæs-folkene var glade, da de kunne slippe væk fra Thisted til det mere fredelige arbejde med bevogtning af Vust-fæstningen.

Redaktør Bruunsgård hørte også til de skeptiske. Han skrev i Social-Demokraten den 5. maj: »Der udløstes i befolkningen forskellige følelser ved denne aktion. Men hvordan man end så på tingene, så var der noget nedslående i, at vi på en af de største glædesdage i folkets historie skulle foretage os handlinger, der – omend kun overfladisk set – mindede om andres metoder. I Thisted følte i hvert fald mange, patruljevognens ustandselige farten frem og tilbage som en kedelig uhygge over dagens glæde«. Lederen mundede ud i en opfordring til at man hellere lod én skyldig gå end sætte én uskyldig fast.

Nogenlunde samtidig med, at Thisted Social-Demokrat kom på gaden lørdag eftermiddag, blev der afholdt et protestmøde på Afholdshotellet. Her var Bruunsgård også til stede. Mødedeltagerne var fortrinsvis yngre socialdemokrater, der var harmfulde over den måde, interneringerne var foregået på om formiddagen. Man valgte en deputation, der bestod af redaktør Bruunsgård, byrådsmedlem Oscar Andersen og væver Erik Poulsen. De fik til opgave at henvende sig på Realskolen, dels for at protestere mod den voldsomme fremfærd, dels for at spørge, hvorfor unge fra arbejderbevægelsen ikke var blevet optaget i modstandsbevægelsen. På Realskolen herskede der stor travlhed; ingen havde rigtig tid til at tage sig af den slags indvendinger.

Midt i alt dette havde modstandsbevægelsen forbavsende lidt besvær med den egentlige fjende, den tyske værne-magt. Set fra et militært synspunkt var de tre landeværns styrker, der ialt beløb sig til ca. 1200 mand, stillet i en yderst vanskelig position. Udover de omtalte politimæssige opgaver skulle de bevogte en værnemagtsstyrke på ca.

Fra de nedslidte barakker på Vegendalvej i Thisted.

6.000 mand. Bortset fra den numeriske skævhed var det aldeles uerfarne civilister stillet overfor garvede soldater med adskillige års erfaring i krigshåndværket.

Yderligere blev situationen kompliceret af, at værnemagten styrker for en stor del bestod af ikke-tyske enheder. Den militære udvikling gennem det sidste krigsår havde medført, at flere og flere kampduelige enheder var blevet trukket til fronterne og erstattet af soldater, rekrutteret i de besatte østeuropæiske områder, herunder et stort antal tidligere krigsfanger. Derfor befandt der sig i Thy i maj 1945 en broget mangfoldighed af østeuropæere i tysk uniform: polakker, ungarere, ukrainere, georgiere, ja, sågar vaskeægte kosakker. For det første måtte det i kapitulationsøjeblikket give anledning til en del sproglig forvirring. For det andet var det meget vanskeligt at få rede på, hvilken stilling de ville indtage i den aktuelle situation. Deres loyalitet overfor værnemagten var af indlysende grunde tvivlsom, og der havde i den sidste krigsvinter været adskillige forsøg på mytteri og desertering. Samtidig havde de al mulig

grund til at frygte fremtiden. Sandsynligvis ventede der dem i hjemlandet en anklage for landsforræderi.

Landeværnenes bevogtning af disse enheder var i virkeligheden af rent symbolsk karakter. De kunne, hvad øjeblik de ville, have taget deres danske vogtere ved vingebenet. Men det skete ikke.

Kun i et tilfælde var der opræk til en mere alvorlig episode omkring de ikke-tyske soldater i Thy. Søndag den 6. maj – mens tropperne ventede på afmarch-ordre – deserterede et kompagni georgiere. De forskansede sig i Kronborg plantage nordøst for Thisted og tog flere danskere som gidsler. For overhovedet at komme på talefod med dem blev der sendt bud efter overklitfoged Rasmussen, Vester Vandet. Han havde i sin ungdom arbejdet som førstmand i Rusland og mestrede sproget. Da han henvendte sig til den tyske kommandant i Thisted, var denne nærmest til sinds at sende et kompagni pålideligt infanteri ud for at »rydde op« i plantagen. Dette blodbad blev undgået, fordi Rasmussen – assisteret af amtsfuldmægtig Skaalum – gav sig tid til rolig forhandling med georgiernes anfører, Albert Asba. De

vandt georgiernes tillid. Gidslerne blev løsladt, og hele den georgiske enhed blev i lastbiler kørt til plantørboligen i Vester Vandet. Her hyggede de sig med deres hjemlands ildfulde sange og danse i en fjorten dages tid. Derefter nød de den gunst at blive kørt på lastvogne lige til grænsen, led-

Kampklare frihedkæmpere i stilling. Fra den spændte situation i Thisted mandag den 7. maj.

100

saget af overklitfogeden og andre prominente thyboere. Man ville ikke risikere, at de startede flere private krige i Danmark. Der er vist ingen, der ved hvad der siden er hændt dem.

Som helhed var forholdet mellem modstandsbevægelsen og værnemagtens officerer upåklagelig. Som nævnt blev der allerede den 4. maj om aftenen gennem amtsfuldmægtig Skaalum etableret forbindelse til de forskellige garnisonskommandanter i Thy. De indvilgede i at holde deres mandskab inden døre og iøvrigt opfylde kapitulationsbetingelserne. Nogen afvæbning af styrkerne skulle ikke finde sted. Værnemagtens enheder skulle forlade deres forlægninger i march-orden og medføre lettere våben.

Hanstholm-fæstningens kommandant nægtede – i lighed med de andre kystbefæstningers chefer – at overgive sig til den danske modstandsbevægelse. De havde ordre til kun at kapitulere til repræsentanter for den britiske hær. Modstandsbevægelsens ledere fandt det tilrådeligt at indrette sig på disse vilkår; den formelle overgivelse fandt derfor først sted mandag den 7. maj, da en lille gruppe engelske militærpersoner indfandt sig i Thy.

Om mandagen var der dog optræk til en spændt episode i Thisted. Maskinpistolbevæbnede officerer troppede op hos borgmester Bjerregaard og forlangte at få tre interne-rede kvinder udleveret. Han kunne jo kun sige, at det ikke var hans område og henviste til arresten. Arrestforvarer Magnussen måtte også melde hus forbi og henviste til modstandsbevægelsen på Realskolen. Her var de ophidsede herrer kommet til rette sted, men kravet blev kategorisk afvist. Officerernes truende holdning førte imidlertid til omfattende forsvarsforanstaltninger. Der blev opkastet skanser ved indgangene til skolen og stillet bevæbnede vagtposter op rundt om i byen. En kraftig henstilling fra den tyske

*Adjunkt Johs. Vejstrup,
medlem af Morsø Landeværn,
benyttede en stille stund
til brevveksling.*

Kære Ingeborgs
Arel (u. fl.) p. A. Arresteren Thisted
4-5-45.

Jeg sender her en Bulletin fra Krigsaktive
pladsen. I Nat Kl 2³⁰ blev jeg vækket
med Besked om at nogle sjofleheligt
de der var Ballade med Marinevæbne
i Thisted. I Løbet af Natten kom vi
tilende derover (det er herligt at køre i
Busspil igen!) Men først med 8 Tiden kom vi
paa Arbejde. Tyskene er ved at ronne, og
en Høflig kvind og en forlangte nogle Fan-
ger udløst. Vi snude med og herude Raadhu-
set, hvor Arresteren ligger. Jeg brød ind til en Løj-
lykthed ovenfor og sammen med 2 andre fik
vi Vinduerne ud og Gardiner og Mobler
spjend og Maskingistoler og Flaendpræder
hvar. Paa Raadhusbalkonen stod vist Masket-
opvar. Falt fleggede ind i Post og Sæder
var ryddet. Saa kom der tyske Komman-
dant og standede Tyskene. Det var en
Privataktion imod hans Omst, og efter
noget Møllehen forvandt de. Men det var
en spændende halv Time. I Løjlyktheden, hvor
vi brød ind var en smuk Dame, der først

var nervøs, siden meget smukt. Vi beklagede
meget - indtil hun meddelte, at hendes
Mand var i Arresteren. Han holdt Hvervekonten
for Tyskene. Og saa skende hun jo ikke fortales
vi vilde foretage kommissionen for Nacionen.
Saa fik vi nok og bad hende strubt af.
I Eftermiddag var jeg en Tur i Hovedkvarteret
i Realakademiet. Der sidder over 100, skiltlandt
en af vore tidligere Elever. De var de Stikker
sidder i Arresteren. Jeg saa 5 danske Sestepa-
arand, ^{medlem af Tyskene!} der var ved at blive flaaet levende
af Mængden. De fik lov at staa 2 Timer med
Hænderne op. Senere var jeg paa Vagt i Arresteren
hvor de var sidde. - Det lader til, vi
skal blive her et Par Dage. Alle de store
Købe Anker skal overtages. I Dag begyndte
den store Hjemmearbejde. Flere Tusinde Tyske
Ungere, Polakker og Russer fra Georgien
kom marcherende, forvint i god Orden og
tillykkeladende velfornøjede. Vi bliver her
forvint til de er væk. Men der ventes
Ballade med de danske Marinevæbne og Per-
sonale, som skal arresteres.

Med venlig Hilsen. Dyres til P. V. °

Johs. V.

Et af værnemagtens depoter.

kommandant fik dog officererne til at falde ned, og der blev ikke løsnet et skud.

Samme dag begyndte værnemagten rømningen af de forskellige garnisoner og militære anlæg. Det er svært at sige, om værnemagtens soldater følte sig slagne eller befriede. Ingen af dem havde vel valgt eller ønsket krigen og soldatertjenesten. Men træthed og lede ved krigen var i hvert fald iøjnefaldende. Trods ordren om at bevæge sig i marchorden og at føre den personlige udrustning med til grænsen, blev rækkerne snart opløste, og våben, gasmasker, hjelme og hvad der ellers tyngede blev smidt i vejgrøfterne.

Efter sigende gik adskillige ind til landsbysmedierne for at få geværerne savet over. Man ville sikre sig mod genbrug. De opstillede landeværnsvagter havde nok at gøre med at samle så meget som muligt op.

Afmarchen betød en yderligere belastning for de lokale modstandsbevægelse, idet der nu skulle stilles et ret stort antal vagter for at forhindre civilbefolkningen i at invadere de rømmede tyske forlægninger. Man måtte sende bud efter 150 mand fra Morsø Landeværn ud over dem, der allerede var i Thy.

Betragtelige mængder forråd og udrustning åbenbarede sig i de tyske depoter. Danskerne gjorde store øjne. I »Sommerlyst« i plantagen var det som at komme i et bedre isenkram-lager, og der var uldtæpper i store stakke, kjolestof, skurepulver og meget andet, som danskerne ikke havde set i butikkerne i lang tid. Også i OT-lejren i Nørrealle var der samlet store værdier, bl.a. 25-30 lastvogne. Amtstidendes udsendte medarbejder tænkte med gysen på, hvilke nationalværdier, der her var soldet væk i de forløbne fem år. Den særlige kommission, der blev edsat for at lede oprydningssarbejdet, solgte for over 2 mio. kroner varer – ud over det, staten selv overtog. Der blev solgt 1,6 mio. kg støbejern og 1,5 mio. kg gammelt jern og afsendt 500 vognladninger gods til det øvrige land.

NB: Danskerne måtte korse sig, når de stak næsen indenfor i de efterladte barakker. Især de ikke-tyske enheder havde levet under kummerlige vilkår, både ernæringsmæssigt og hygiejnisk. Og det bar barakkerne tydeligt præg af. »Det bedste ville være at sætte en tændstik til det hele«, skrev en af aviserne.

Bevogtningstjenesten blev lidt af en prøvelse for de tre landeværns mænd. En stor del af dem var jo landmænd og havde svært ved at være hjemmefra netop i den travleste tid. Enheder fra den danske brigade kom til Thy for at aflaste de lokale frihedskæmpere, men først sidst i juni kunne man endegyldigt hjemsende landeværnene. Der blev sat et festligt punktum med en udflugt til Ashøje den 1. juli. Her talte bl.a. udenrigsminister Christmas Møller.

Da retten blev sat

Den omfattende interneringsaktion lørdag, søndag og mandag foregik under modstandsbevægelsens ansvar. Men da der var mange politifolk med i landeværnene, spillede kriminalpolitiet fra første færd en ledende rolle i afhøringerne af de internerede med politiassistent Rosengren som en art konstitueret politimester. Af pladsmæssige grunde var man allerede om mandagen begyndt at tage politistationen i brug. Kriminalpolitiets gamle lokaler i Frederiksgade holdt man sig dog væk fra. Dem havde Gestapo nemlig brugt siden september 1944, og her skulle der skures og skrubbes grundigt først. Men i princippet optrådte politifolkene som privat-personer og var derfor uden uniform. Først tirsdag aften kom der ordre fra København om, at politiet atter skulle trække i uniform, dog med den klausul, at ordren kun gjaldt de politifolk, der havde været aktive i modstandsbevægelsen inden 5. maj. Genindsættelsen af politiet blev fejret ved en højtidelighed onsdag formiddag, hvor politifolkene trådte an foran stationen på Frederikstorv. Jens Kirk kaldte dem »kerne-gutter«, og Hebsgaard takkede dem for deres indsats i frihedskampen. Lidt senere på formiddagen fejrede man politiet endnu engang, for da vendte to kolleger, kriminalbetjent A. G. Nielsen og overbetjent J. P. Jensen hjem fra tysk kz-lejr.

I løbet af ugen blev kriminalpolitiet færdig med de grundlæggende afhøringer. En del var blevet løsladt, især kvinder, hvis eneste brøde knyttede sig til kønslivet. Tilbage blev 63 mænd og kvinder, anbragt dels på Realskolen, dels i arresten. Mod dem skulle der rejses egentlig sigtelse, og deres fangenskab blev af længere varighed - i en del tilfælde endda meget lang. Mandag den 14. maj begyndte fremstillingen i retten, hvor dommersædet var beklædt af

dommer Johansen. Anklager var politifuldmægtig Svendsen. Frihedskæmpere holdt vagt udenfor retslokalerne.

1. juni havde alle de oprindeligt internerede været fremstillet for en dommer. Grundlovens ord om fremstilling indenfor 24 timer var man jo kommet noget på afstand af, men endnu værre var det faktisk, at juristerne manglede et lovgrundlag at rejse sigtelse efter. Men det fik man netop den 1. juni.

Justitsminister Niels Busch-Jensen - udpeget af Frihedsrådet - havde den 25. maj fremsat forslag til den såkaldte »landsforræder-lov« i form af et tillæg til den gældende straffelov. Loven blev ekspederet gennem de to ting på kun seks dage, og 1. juni satte kongen sit navn under. Nu havde juristerne noget at gå ud fra. Loven fik tilbagevirkende kraft fra 9. april 1940. Dog var der straffrihed for handlinger, der var udført før 29. august 1943, hvis det var sket med godkendelse fra dansk myndighed. Straffens omfang bevægede sig på en skala fra minimum fire års fængsel til maksimum dødsstraf. Dertil kom, at man blev dømt »uværdig til almen tillid«. Det betød, at den dømte i fremtiden kunne udelukkes fra næsten alt. valgret, næringsbrev m.m. Kun ved domme på over ti års fængsel var der appelmulighed. Tanken med den høje strafferamme var, at man kun ønskede at anklage i de grove tilfælde af landsforræderi. I praksis kom det i Thisted som andre steder til at gå anderledes.

I august måned blev landsforræder-loven fulgt op af endnu et straffelovs-tillæg, den såkaldte »værnemagerlov«, der sigtede mod at straffe dem, »der på utilbørlig måde har samarbejdet med besættelsesmagten i økonomisk henseende«. Her var strafferammen dog noget mere moderat: fra bødestraf til fire års fængsel plus konfiskation af netto-

De Interneredes Mad

fortjeneste. Man kunne, men behøvede ikke, at dømme »uværdig til almen tillid«.

I hele Danmark blev 12.877 dømt efter de to tillæg, heraf 1.109 efter den sidst tilkomne værnemager-lov. Det hele kom til at vare længe. Først i 1949 var man ved at være til bunds i sagerne.

I Thisted voksede antallet af internerede, der ventede på at få deres sag for retten, støt sommeren igennem. Især fordi et stigende antal forretningsfolk blev anholdt, sigtet for værnemageri. Politifolkene har svedt under de generhvervede kasketter i denne sommer. I begyndelsen af juli så man sig nødsaget til at appellere til borgerne om at undlade alle de småforseelser, der røvede politiets tid. F. eks. havde man dagen i forvejen måttet notere elleve for at være for-sømmelige med gadefejningen, og der var alt for mange, der lå og kørte på fortovene – for slet ikke at tale om de løs-gående hunde. »Vær med til at hjælpe politiet og undgå den slags«, hed det bønfoldende. Måske havde den politi-løse tid sluppet borgernes moral.

I begyndelsen af august fandt Amtssavisen på at lave en re-

portage fra livet bag gitter og pigtråd. På det tidspunkt var der godt 100 fanger ialt, heraf sad 41 i den gamle arrestbygning og 65 i den nyoprettede fangelejr ved Fårtoftvej – indrettet i tre tidligere værnemagtsbarakker. En halv snes var »normale« kriminelle, resten landsforrædere og værnemagere. Lejren var sikret med pigtråd, og tolv maskinpistolbevæbnede dragoner gik vagt døgnet rundt. Der var 16 stuer ialt, altså adskillige personer pr. værelse. Der er rigeligt med frisk luft, konstaterer journalisten, »selv om opholdet naturligvis er varmt i denne tid, hvor solen stråler uhindret fra en blå himmel. Himlen kan fangerne dog se, og slet så skummelt som forholdene i arresten er det, virker denne afdeling ikke«. Man står op kl. 6.30 og går i seng kl. 21. To gange om dagen er der en halv times gårdtur og en gang om måneden 20 minutters besøg pr. fange. Hver fjortende dag får fangerne et bad. Beboerne skiftes til at arbejde i det havestykke, der findes i forbindelse med lejren. Det var godt, »ikke mindst for dem, hvis nerver er blevet angrebet under opholdet«.

Retsopgørets processer havde – i hvert fald de første måneder – den lokale presses store bevågenhed. Spalte op og spalte ned er aviserne fra sommeren og efteråret fyldt med referater fra retsmøderne. Den moralske foragt skinner tydeligt igennem – både i anklagers og dommers replikker og i den journalistiske tilskæring. En arrestant hævdede f.eks. ved et retsmøde i begyndelse af juli indigneret, at han ikke havde været tolk for værnemagten, men kun for en entreprenør. Han havde nu været interneret tre måneder uden grund. Dommeren afbrød ham skarpt: »Jeg vil ikke høre mere på Deres vrøvl. Gå med Dem. De er fængslet til 1. august«. Den anklagede forsøgte sig igen: »jamen, ret skal være ret!«. Forsvareren: »Vil De appellere kendelsen?«. Den anklagede: »Ja, hvad mener De?« Forsvareren: »Det er jo ikke mig, der er anklaget, og jeg tvivler om, at De får noget ud af det!«. Den anklagede: »Men jeg appellerer alligevel!«

Sagerne mod danskere i tysk tjeneste nåede hurtigst til en afslutning, og det vil sige i løbet af efteråret 1945 og vinte-

På vej til normale tilstande. Fra paraden i anledning af politiets gen-uniformering den 9. maj. Til venstre i billedet ses Vilhelm Ravnemose og direktør Kai Petersen, nyligt hjemvendte fra Frøslevlejren.

ren 1946. Den almindelige holdning til landssvigere af denne type var, at det drejede sig om forbrydernaturer eller åndeligt afstumpede mennesker. Mens retsopgøret stod på, foretog forskellige kriminologer og psykiatere undersøgelser af landssvigernes mentale tilstand og sociale baggrund. Resultaterne heraf har på en foruroligende måde rokket ved den herskende holdning. De allerfleste landssvigere kom fra de dårligste sociale lag. Der var mange »børneværnsuskæbner« imellem. Det var for en stor del yngre mennesker – gennemsnitsalderen var 29 år – og 34 % var arbejdsløse, da de gik i tysk tjeneste. Mange havde en fortid præget af social ustabilitet. Selvmedlidenhed, angst og umodenhed var karakteristiske psykiske træk. Men egentlige psykiske sygdomme var der kun i meget få tilfælde tale om.

Ser man lidt nærmere på de uskæbner, der blev anklaget for landsforræderi i Thisted, får man undersøgelsens tese bekræftet. Nogle har givetvis tilsluttet sig nazismen, men først og fremmest fortæller deres fortid, at de er blevet drevet ind i værnemagtens tjeneste af omstændighederne: arbejdsløshed, tvangsauktion over den pågældendes ejendom i 30'erne. Kun få har tidligere været kriminelle. Marinevægter- eller brandmandsstillinger i sig selv kunne næppe bære betegnelsen landsforræderi, og det springende punkt var derfor, i hvor høj grad de anklagede havde optrådt provokerende overfor danskere, bl.a. i forbindelse med folkestrejkerne, eller deltaget i arrestationer.

Der faldt nogle hårde domme. En enkelt fik 16 år, flere mellem 8 og 4 år. Men det er alligevel iøjnefaldende, at langt de fleste domme efter »landsforræder-loven« blev ret små: halvandet til to år. Det er langt fra den minimum-straf på fire år, der var fastsat i loven, og det er udtryk for, at det i realiteten har knebet med at påvise et egentligt landsforræderi efter lovens bogstav.

Når det gælder sagerne mod værnemagerne, var det – set fra et tilskuersynspunkt – vel nok de mest spændende. Her kom en række velkendte, lokale forretningsfolk – herunder flere entreprenører fra befæstningsbyggeriet – på anklage-

bænken. Sagerne var vidt forgrenede, og den ene førte ofte den anden med sig. Juridisk var de meget komplicerede, og det kunne have sit besvær at påvise, at transaktionerne var foregået på en »utilbørlig« måde. Og når det gjaldt sortbørshandel var regnskaberne jo ofte noget luftige.

Den hårdeste dom efter »værnemager-loven« i Thisted førte til et års fængsel og konfiskation af 75.000 kr. Da dommen blev prøvet ved landsretten et år senere, førte den til frifindelse. Det kan tages som udtryk for, at anklagen for værnemageri ikke har været alt for godt underbygget. Men den fortæller også om det holdningsskifte, der skete, da sindene faldt til ro i løbet af 1946.

De fleste lokale domme for værnemageri blev langt mindre. De kom til at strække sig fra bødestraf og evt. konfiskation og op til fængsel imellem 40 og 90 dage. En del blev frifundet allerede ved underretten og endnu flere ved landsretten. For fuldstændighedens skyld skal det nævnes, at de store landsdækkende entreprenørfirmaer, der havde haft den overvejende del af befæstningsarbejdet, ikke blev anklaget.

Alt i alt blev der dømt ca. 335 personer i Thisted i forbindelse med retsopgøret. Heraf var 107 domme efter »landsforræder-loven«; 47 var efter »værnemager-loven«. De resterende domme var i forbindelse med sortbørshandel og overtrædelse af forskellige af krigstidens restriktioner, så som direkte salg af landbrugsvarer til værnemagten, svindel med mel i bagerierne m.v.

Den kritik mod interneringerne, der spontant var kommet til udtryk i Thisted lørdag den 5. maj, ulmede fortsat og blussede op igen i slutningen af måneden. Den 30. maj blev der holdt et stort protestmøde på hotel Ålborg. Omkring 1100 mennesker deltog.

Nogen egentlig afstandtagen fra retsopgøret blev der ikke tale om. Den indledende taler høstede i hvert fald stærkt bifald på nogle bemærkninger om, at »værnemagerinderne« skulle sendes syd på med samt deres »gevinster«. Den skarpeste kritik blev formuleret af bogholder Lindorff-Larsen, der tidligere havde været i en læserbrev-fejde med redaktør

Kjeld Jensen, Amtsavisen. Her havde han angrebet lokal-komiteen for ensidig sammensætning uden hensyntagen til byens arbejderbevægelse. Han hævdede, at dansk restbevidsthed var blevet krænket gennem den måde, interneringerne var foregået på: »Nogen er blevet taget, mens andre gik fri. Værnemagerne skulle imidlertid ikke blive glemt, og hvis nogen uforskyldt var blevet interneret, skulle der ydes oprejsning... Det, der skete den 5. og 6. maj, var nærmest en folkeforlystelse, et cirkus, og frihedskæmperne havde deres andel heri. Det var mest folk fra landet, og der syntes ikke i videre udstrækning at have været bud efter byens ungdom«.

Der var en del tilhængere af modstandsbevægelsen til stede på mødet, og de protesterede kraftigt. Mødet sluttede dog med en resolution, der opfordrede lokalkomiteen til at supplere sig med repræsentanter for andre kredse af byens befolkning og derigennem sikre, at opgøret med værnemagerne blev radikalt.

Det er meningsløst – og for nemt – at fælde moralske

domme over dette retsopgør i dag. Det danske retsvæsen var i maj 1945 stillet i en meget vanskelig situation. Men der kan ikke være tvivl om, at folkestemningen pressede lovgiverne og domstolene ud i en radikalisme, de hurtigt fortrød. Det har man vidnesbyrd om i de mange nedsatte straffe ved appel til landsretten og de mange milde domme ved de sene processer – fortrinsvis mod værnemagere. Endelig fulgte der i begyndelsen af 50'erne et stort antal benådnings.

Få, men stærke, kritiske røster havde allerede tidligt taget afstand fra retsopgørets omfang og karakter. Professor Hal Koch tog også meget skarpt til orde mod den massive fordømmelse. I en direkte appel til de ansvarlige hed det: »Plager fanden Jer, alle I pæne, anstændige, moralske og økonomisk velhavende mennesker? Tror I, at vi har ret til at dømme, til at gøre ansvaret gældende? Tror I, at vi er til andet end solidarisk at bøje hovedet? Hvor var I henne den dag, da hiine voksede op i nød og synd og elendighed? Skulle vi nu sidde i vore magelige stole og pege fingre?«.

Om kilderne

Strategi og kystbefæstning

Det er begrænset, hvad der findes af relevant forskning om tyskeres planer for det jyske invasionsforsvar. I den danske litteratur finder man et foredrag af fhv. rigsarkivar Johan Hvidtfeldt, som blev holdt på et historikermøde i Stockholm i 1973: »Tyske forsvarsplaner imod invasion i Danmark og Slesvig Holsten under to verdenskrige«. Derudover er emnet behandlet af Jørgen Hæstrup i »Til landets bedste« og Børge Outze i »Danmark under den anden verdenskrig«. I 1976 udkom en større fremstilling af det tyske invasionsforsvar under den anden verdenskrig skrevet af Arne Bonvig Christensen: »Invasion i Danmark«. Denne bogs korte behandling af invasionsforsvaret i Thy bygger dels på Bonvig Christensens undersøgelser af de generelle forhold, og dels på fremstillinger og kildemateriale, der direkte beskæftiger sig med forholdene i Thy. Af den sidste kategori er brugt retrospektive avisartikler for såvidt disse har kunnet anvendes, Thisted Amts arkiv og Kriegstagebuch des Marinebefehlshaber Dänemarks 1940-45.

Derudover vil vi også henvise til A. E. Arendrup: »Hanstedfæstningen«, udkommet i 1947, og kaptajnlojtnant Fisker: »Fæstningen i Vestkystens sand«, i Folk og Værn 1945. Endelig er Rommels inspektionsrejse til Danmark i efteråret 1943 beskrevet af F. Ruge i »Rommel und die Invasion«, Stuttgart 1959.

Allierede flyvere over Thy

Afsnittet bygger hovedsagelig på Anders Bjørnvads to bøger: »De fandt en vej« og »Faldne allierede flyvere 1939-45«. Den sidste bog er en fuldstændig registrering af dræbte allierede flyvere i Danmark. Derudover henvises til:

Henning Skov: »Et engelsk luftangreb på Fårtoft« i Historisk Årbog for Thy og Mors 1979.

Pastor Hanghøjs beretning om den engelske flyvers flugt fra Thy i november 1943. Beretningen er nedskrevet 3.6.1967. Rigsarkivet.

Oberst Eiby-Nielsens beretning af 3.6.1967. Rigsarkivet.

Flyveren Frank McGregors beretning om sit styrt 4.11.1943. Lokalhistorisk arkiv for Thisted Kommune.

Thisted Politimesterarkiv, frem til september 1944 er der i en række journalsager rapporter angående de enkelte episoder. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

Thisted Dagblad 5.1.1981: »Tyskerne kom men det var politiet vi ringede efter«. Af journalist Flemming Skipper.

Thisted Dagblad den 17.1.1981: »Her er han så - new zealænderen, der blev skudt ned over Thy. Historien fortalt af ham selv. (Frank McGregor) Af journalist Flemming Skipper.

Værnemagtens arbejdspladser

En central kilde har været redaktør C. Brunsgårds dagbog. Han var i hele perioden redaktør af den lokale socialdemokratiske avis. Brunsgårds dagbog, som blev ført under hele krigen, blev senere publiceret i uddrag i avisen. Dagbogen bærer præg af at være samtidig, idet der gennemgående er gjort opmærksom på evt. senere tilføjelser.

Redaktør Brunsgård var i kraft af sin position i byen og sit nære venskab med borgmester Chr. Iversen en velinformeret mand.

Bogens fremstilling bygger desuden på enkelte rapporter i politiets arkiv og sager i amtets arkiv, herunder sagen vedrørende evakueringen af Hanstholm. Endelig er der også hentet en del oplysninger fra arbejds-mændenes fagforeningsarkiv.

Den erhvervsøkonomiske udvikling

Af den publicerede historiske litteratur om besættelsestiden udgør behandlingen af de økonomiske forhold kun en beskedne del. Man kan undre sig over, at emnet ikke har været genstand for større opmærksomhed end tilfældet er, eftersom interessen for de materielle aspekter i historien har været stigende i de sidste år. En af forklaringerne på det beskedne antal udgivelser kan være, at væsentlige dele af kildematerialet endnu er utilgængeligt for en bredere del af forskningen. Ikke mindst det kildemateriale, der knytter sig til de tyske erhvervsøkonomiske aktiviteter. De problemstillinger, som bl.a. forfatterne Hans Kirk og Hans Scherfig har behandlet i deres bøger om besættelsen er sjældent blevet gjort til genstand for den historiske forskning på trods af, at tyske arbejdspladser havde væsentlig betydning for tidens sociale historie.

Kort efter krigen udkom Besættelsestiden Fakta Bd. I-III ved Alkil og Frit Danmarks Hvidbog bd. I-III. Disse kilde- og artikelsamlinger er bemærkelsesværdige derved, at de bl.a. omhandler problematikken omkring værnemagtsarbejdet. Af andre værker, der berører besættelsestidens økonomiske forhold og som også udkom umiddelbart efter befrielsen kan nævnes: »Danmark besat og befriet« Bd. I-III v/ Hartvig Frisch, Buhl, Hedtoft m.fl. og »Danmark under besættelsen« Bd. I-III v/ Vilhelm la Cour. I 1955 udkom den socialdemokratiske partihistorie »En bygning vi rejser« Bd. III af Oluf Bertolt, hvor der også er en skildring af besættelsestidens sociale forhold.

Jørgen Hæstrup udgav i 1966 »Til Landets Bedste«, der er en behandling af de økonomiske forhold set gennem og i forbindelse med departementschefstyret. Endelig udgav DNH i 1971 også »Levevilkår under besættelsen« af Sigurd Jensen. Denne bog har været genstand for megen polemik og er blevet anklaget for at »behandle løsrevne størrelser, som markedsforhold, lønninger, priser og beskæftigelse uden sammenhæng

med samfundsstrukturen og udviklingen i lønkampe og politiske kampe, ja selv uden opfattelse af fascismens karakter i økonomisk henseende» (Claus Bryld i dagbladet Information den 5.5.1977). Vi er tilbøjelige til at give Claus Bryld ret. De økonomiske problemer behandles i al væsentlighed ud fra et finanspolitisk begreb, hvilket hæmmer fremstillingen i at gå dybere ind i sit emne: Levevilkår under besættelsen. Men Sigurd Jensens bog står alligevel som et meget væsentligt bidrag til periodens historieskrivning.

Nogle af de seneste eksempler på en behandling af periodens økonomiske og sociale problemer er kommet med Hans Jørgen Nielsens »Besættelse og befrielse. Den danske arbejderklassens historie 1940-46« og Knud Vilbys »Fattig i Danmark«.

Hans Jørgen Nielsens bog bygger hovedsagelig på andres forskning og mangler i hvert fald ikke »en opfattelse af fascismens karakter i økonomisk henseende«. Det samme kan siges om »Fattig i Danmark«, hvis emne – socialhistorien – er fremstillet på en lettilgængelig måde.

Så vidt nogle af de almene indgange.

Ved en undersøgelse af de lokale økonomiske forhold er man næsten på bar bund, hvad kilder angår. Går man blot nogle få årtier tilbage, bliver f.eks. de forskellige statistiske publikationer mangelfulde. Thisted by figurerer således først i statistiske oversigter efter 1948. Og når det drejer sig om at undersøge besættelsestidens lokale økonomiske forhold, bliver kildeproblematikken ikke mindre vanskelig, dels på grund af klausuler og dels på grund af, at de lokale danske myndigheder generelt var dårligt orienteret om, hvad tyskerne foretog sig.

Det er ikke muligt at finde kilder, der selvstændigt opererer med problematikken omkring de tyske arbejdspladser i Thy. Ved en vurdering af de økonomiske aktiviteter og de dermed forbundne beskæftigelses- og indtjeningsmæssige aspekter, må der sammenstykkes et billede af indirekte udsagn.

Man kunne forvente at finde et relativt kildemateriale i bl.a. fagforeningsarkiver, erhvervsorganisationernes arkiver, pengeinstitutternes arkiver, sognekommunernes arkiver, Thisted købstadskommunes arkiv, lokalhistoriske arkiver, amtsarkivet, politiets arkiv, indenrigsministeriets KK's arkiv m.m.

Fagforeningsarkiver: De lokale fagforeninger har ikke gjort meget for at bevare og samle sine protokoller. Derfor måtte der et større indsamlingsarbejde i gang, før det kunne konstateres, at arkiverne var meget sparsomme med relevante oplysninger i tilknytning til de generelle lokale økonomiske og sociale forhold. Tilsyneladende var der ingen af de lokale fagforeninger, som følte sig kaldet til at ændre ved de eksisterende forhold. Protokollerne er derfor mest optagne af den daglige rutine. Ved en henvendelse til Arbejdsrådene i København søgte vi at få fremskaffet opgørelser over understøttelsesindbetalingerne fra afdelingerne i Thy. Til vores orientering oplyste forbundets arkivar, at store dele af arkiverne var gået tabt under en brand, og det ønskede materiale kunne derfor ikke tilvejebringes.

De lokale erhvervsorganisationers arkiver: Henvendelser til diverse erhvervsorganisationer er endt resultatløse. Enten havde man intet rele-

vant kildemateriale eller også var man ikke klar over, hvor det eventuelt befandt sig.

Pengeinstitutter: Som det fremgår af bogen er bl.a. Sparekassen Thy's arkiv blevet benyttet. Dette arkiv kunne danne basis for besvarelsen af mange flere spørgsmål, hvis der blev investeret den nødvendige tid og viden til at behandle det. Eksempelvis finder man her i en del af hovedbøgerne opgørelser over ind- og udbetalinger til en række fagforeningers A-kasser.

Kommunale arkiver: Eftersom en del landkommuner i Thy var direkte »overtaget« af tyskerne var det relevant også at undersøge de gamle sognekommuners arkiver. Men før dette kunne ske, måtte en række praktiske vanskeligheder først overvindes: Ved kommunesammenlægningen i 1970 blev der afleveret arkiver fra 18 sognekommuner til den nydannede Thisted storkommune. Dette enorme materiale befandt sig spredt rundt omkring i forskellige bygninger i Thisted sammen med Thisted by's arkiv. Inden dette materiale kunne vurderes, måtte det først samles og registreres. Hvilket vi da gjorde for Byhistorisk Arkiv i Thisted. Det store arbejde gav et magert udbytte set i relation til denne fremstilling. De fleste af de enkelte arkiver var ufuldstændige. Eksempelvis »manglede« folkeregisterlisterne for Thisted kommune fuldstændigt. Det har tillige smittet af i sognekommunernes arkiver, at rådene sjældent blev direkte involveret i forhold, der angik værnemagten, hvilket der iøvrigt også forelå et indenrigsministerielt direktiv om, at man skulle undgå. Men sognekommunernes arkiver kan give et grundlag for at analysere lokale sociale forhold.

Under søgningen efter Hansted sognekommunes arkiv blev det opklaret, at det meste af materialet var brændt efter en oprydning på den skole, der tidligere havde huset sognekontoret!

Lokalhistoriske arkiver: I Lokalhistorisk arkiv for Thisted Kommune findes der kun et beskedent materiale fra besættelsen med undtagelse af nogle væsentlige foreningsprotokoller fra Dansk Ungdomssamvirke og »Det frie Nord«.

Derimod rummer Morsø lokalhistoriske Arkiv en del beretninger, som blev indsamlet i forbindelse med et studiekredsprojekt om besættelsestiden.

Thisted Amtsarkiv: Her er et af de væsentlige arkiver til belysning af lokalhistorien. Amtet var indenrigsministeriets »forlængede arm« i lokalsamfundet og som sådan involveret i de fleste forhandlinger, som fandt sted med de tyske instancer i området. De dele af amtets arkiv, der vedrører besættelsesårene, består af 26 store pakker påtrykt »diverse«. Indenrigsministeriets Kommune Kontor: Til dette kontor blev der indsendt i massevis af sager og oplysninger via kommuner og amter, og derfor finder man her et stort supplerende materiale til amtets arkiv.

Politisk liv og folkestrejker

Den politiske virksomhed i Thisted kan belyses ved hjælp af forskellige foreningsprotokoller. Det gælder den socialdemokratiske forening, arbejdsrådenes fagforening, Det Frie Nord og Dansk Ungdomssamvirke. Der har desuden eksisteret en protokol fra nazisternes lokalafdeling. Den blev beslaglagt af politiet i forbindelse med et medlems arrester-

tion i maj 1945. Men sidenhen er den forsvundet. Vi må derfor bygge på en artikel i Thisted Amtsavis: »Studier i Thy-nazisternes forhandlingsprotokol« fra den 20.7.1945. DNSAP's hovedarkiv, Bovrup-arkivet, som opbevares i Rigsarkivet, indeholder ikke væsentligt materiale fra Thy-syssele udover medlemsfortegnelser.

Folkestrejkeurolighederne kan belyses ud fra politirapporter og de månedlige indberetninger fra politimesteren til justitsministeriet, men også gennem forskellige interviews, først og fremmest med Ove Kofoed, Klitmøller.

Modstandsbevægelse på Mors og i Thy

Modstandsbevægelsen er i en vis forstand det grundigst behandlede emne i moderne dansk historie. En række af bevægelsens ledende personligheder har i de oversigtsværker, der udkom i ret stort tal efter 1945, og senere i erindringsværker, søgt at kaste lys over de aktiviteter, der oprindeligt havde krævet anonymitet og diskretion. Fremstillingerne er præget af det personlige engagement og ønsker naturligvis at forsvare og forklare det illegale arbejde overfor offentligheden. Forsvaret er ikke blevet vanskeliggjort af, at bevægelsen befandt sig på det sejrende hold. Disse fremstillinger rummer ofte meget lidt dokumentation, og dertil kommer, at de oftest betragter udviklinger fra den organisatoriske top – og det vil i geografisk forstand sige København.

Med Jørgen Hæstrups banebrydende indsats blev modstandsbevægelsen genstand for historieforskning i videnskabelig forstand. Hæstrup har gennem sin omfattende indsamling af arkiver og beretninger skabt et bredt – og endnu langt fra udtømt – grundlag for udforskning af modstandsbevægelsens historie. Han har set det som sin opgave at kortlægge bevægelsens organisatoriske udvikling med særlig vægt på forbindelsen til den allierede krigsførelse (jfr. titlerne: »Kontakt med England« og »Hemmelig alliance«). Hæstrups arbejder er båret af en stærk solidaritet med – og beundring for – modstandsbevægelsen. Den anlagte synsvinkel – bevægelsen set ovenfra – og holdningen bagved afviger følgelig ikke væsentligt fra det, der kendetegner de erindringsprægede fremstillinger.

Først med Aage Trommers arbejder – Jernbanesabotagen i Danmark, 1971, og Modstandsarbejde i nærbillede, 1973 – har den lokalhistoriske synsvinkel fået en stærk placering, og samtidig er der blevet sat spørgsmålstegn ved en række etablerede forestillinger om modstandskampen. Man kan stifte nærmere bekendtskab med synspunkterne i de publicerede radioforedrag om »Myte og sandhed i besættelseshistorien«. Mest provokerende er naturligvis det store spørgsmålstegn, der er blevet sat ved jernbanesabotagens militære værdi. »Nærbilledet« af de illegale aktiviteter i Sydjylland har resulteret i et langt mere nuanceret syn på modstandsbevægelsens fundament. Det er Trommers opfattelse, at modstandsbevægelsen i overvejende grad er et byfænomen, og at den oprindelige tilgang er sket fra de politiske yderfløje. Medens Hæstrup bygger på den opfattelse, at bevægelsen var »en hær af menige, der overfor afgørende beslutninger oftest måtte føle sig hjælpeløst alene«, kan Trommer nå til denne konklusion: »Nøgleordene til forståelse af den tidlige illegale situation er ikke »den private«, »den enkelte«, men

»kommunister« og »Dansk Samling«, og i deres cirkler var der ingen ensomhed, tværtimod sammenhold og psykisk afstivning«. Først i løbet af 1944 vinder bevægelsen sympati og støtte i bredere kredse af befolkningen, herunder de danske myndigheder. Det er da også først fra omkring årsskiftet 1944/45, at mandskabsstyrken i Sydjylland for alvor vokser – fra ca. 800 til 4400 i maj 1945.

Denne undersøgelse af modstandsarbejdet på Mors og i Thy må indebære en kritisk efterprøvning af disse synspunkter. Det er et spørgsmål, om resultaterne fra undersøgelsen af Sydjylland er repræsentative for andre egne, og det er et spørgsmål, om det er et dækkende billede, der i Trommers værk tegnes af modstandsbevægelsens situation på det lokale plan.

Endelig bør det nævnes, at Palle Roslyng-Jensen i »Værnenes Politik – Politikernes Værn« fra 1980 har givet en grundig fremstilling af officerskorpsets rolle i forbindelse med modstandsbevægelsen.

Denne egne modstandsbevægelse har ikke givet anledning til nogen omfattende skribentvirksomhed. De store fremstillinger af den danske modstandsbevægelse – herunder også Hæstrups værker – strejfer sjældent området. Den lokale bevægelse er blevet beskrevet af to forfattere, Holger Hebsgaard og Kjeld Jensen. De har i flere henseender samme forudsætninger. Begge spillede en ledende rolle i modstandsarbejdet i Thy, og begge var placeret på den konservative »Thisted Amts Avis«'s redaktionskontor som henholdsvis journalist og redaktør. Hebsgaard har behandlet Thisted amt i Ebbe Munck og Børge Outze: »Danmarks frihedskamp skrevet af danske journalister«. Værket udkom i 1949. Denne fremstilling svarer i store træk til det afsnit om modstandsbevægelsen, der indgår i Hebsgaards kapitel om besættelsestiden i »Landet mod nordvest«, der udkom 1948. Hebsgaard beretter i en nøgtern og oversigtspræget form om bevægelsens organisation og aktiviteter. Han understreger, at viljen til modstand voksede langsomt og sent frem, det gælder specielt for Thisted by.

Kjeld Jensen har behandlet emnet i en omfattende artikel: »Fra den illegale tid« i Thisted Amts Avis 6.5.1949. Artiklen kaster lys over en række centrale episoder og nævner en del navne i tilknytning til det illegale arbejde. Det har været naturligt for Kjeld Jensen – så meget mere som artiklen er skrevet i anledning af avisens jubilæum – at fremhæve den centrale placering, redaktionskontoret på Thisted Amts Avis havde for det illegale arbejde.

I kraft af forfatternes position er begge beretninger vigtige kilder til vores viden om det lokale illegale arbejde. Men samtidig må man være opmærksom på den begrænsning, der ligger i, at udviklinger er betragtet fra én og samme synsvinkel.

Der er publiceret to – formentlig let omskrevne – dagbøger fra Thisted i besættelsesårene. De er skrevet af henholdsvis togfører Anders C. Svalgaard (Historisk Årbog for Thy og Mors, 1951–52) og Thisted Socialdemokratis redaktør, Bruunsgaard.

Begge er gode iagttagere, men ingen af dem har været involveret i modstandsarbejde. Deres beretninger kan være værdifulde som eksempler på udenforstående borgeres holdning til de illegale aktiviteter.

Men dermed slipper de umiddelbart tilgængelige fremstillinger også op. Spørgsmålet er så, hvilke muligheder man har – med næsten 40 års afstand til begivenhederne – for at nå frem til en dækkende viden om – og nuanceret forståelse af det illegale arbejdes udvikling, omfang og betydning. En historiker vil altid foretrække samtidigt, dokumentarisk materiale som grundlag for sin fremstilling. I følge sagens natur efterlader illegale aktiviteter ikke meget af den art. Der er blevet bevaret lidt spredt materiale fra Mors – instrukser til Morsø Landeværn m.v. – men tilsyneladende intet fra Thy. (Morsø lokalhistoriske Arkiv).

De vigtigste kilder bliver derfor de skriftlige beretninger, en række modstandsfolk aflagde straks efter befrielsen. Områdets militære leder, kaptajn T. P. Eiby-Nielsen aflagde således tjenstlig beretning til hærens generalkommando i februar 1946 (Rigsarkivet). Omtrent på samme tid aflagde 11 ledende modstandsfolk på Mors skriftlige beretninger om deres virksomhed. Det skete på opfordring af »Frit Danmark«. Noget tilsvarende er tilsyneladende ikke sket i Thy. Omkring midten af halvtredserne har gdr. Jens Kirk afgivet en beretning til Jørgen Hæstrup. (Rigsarkivet).

Men udover det har der kun været én mulighed, nemlig at opsøge tidligere modstandsfolk og gennem samtale prøve at danne sig et billede af det illegale arbejde. En række personer, centralt placeret i det illegale arbejde, har på den måde aflagt beretning i perioden 1976–1978. For historikeren er det en spændende arbejdsform. Men det er nødvendigt at betragte disse beretningers kildeværdi med nogen skepsis. De mere end 30 år, der er gået siden begivenhederne, har naturligvis tæret på hukommelsen. Samtidig bliver erindringen let præget af efterrationalisering: alt tager sig anderledes ud, når det, der engang var en usikker fremtid er blevet til veloverstået fortid. Det er et forhold, der allerede indvirker på de tidlige beretninger fra 1946. Der er vel også grund til at tro, at en

senere tids meningsdannelse – herunder de »myter«, der er opstået i litteraturen, farver erindringen. Endelig må man være opmærksom på, at den enkelte aktørs horisont har været begrænset. Af sikkerhedshensyn hvilede det illegale arbejde på det grundlag, at den enkelte helst skulle vide så lidt som muligt om andre aktiviteter.

Vi har ført samtaler – ofte i flere omgange – og for en stor del optaget på bånd – med nu afdøde redaktør Kjeld Jensen, der desuden har afleveret en skriftlig redegørelse, gdr. Jens Kirk, fhv. ingeniør Vestergaard, tømrermester Hartvig Johansen og endelig en gruppe beboere på Hannæs. Disse samtaler har fundet sted i årene fra 1977 til 1980.

Endelig bør det nævnes, at der på et ret sent tidspunkt dukkede et omfattende bilagsmateriale op til Eiby-Nielsens rapport. Det er herved blevet muligt at udtale sig langt mere præcist om tid og sted og aktive personer i forbindelse med en række af modstandsbevægelsens aktioner.

Befrielse og retsopgør

Dette emne er stærkt forsømt i dansk historieforskning og -skrivning. De allerfleste fremstillinger – også lokalhistoriske – slutter med det glade frihedsbudskab. Men som nævnt var der en vis debat i samtiden. Eksempler kan læses i Poul Henningsens skrifter, og Hal Koch havde bl.a. indlæg i »Frie Ord«, nr. 2, 1947. Hele debatten er udmærket behandlet i Bent Fausing: »Danmarksbilleder«, 1980. Der er desuden publiceret forskellige kriminologiske og psykiatriske undersøgelser af de såkaldte landssvigere. Her kan især nævnes Karl O. Christiansen: »Mandlige landssvigere i Danmark under besættelsen«, 1951, og »Landssvigerkriminaliteten i sociologisk belysning«, 1955. Desuden Gunnar Mortensen: »Psykiatrisk undersøgelse af mandlige landssvigere« i Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab, årg. 1942, hefte 1, 1953. Vejrligets omskifteligheder kan man få klarlagt i Meteorologisk Årbog 1945. Det lokale begivenhedsforløb omkring befrielsesdagene og det følgende retsopgør bygger i overvejende grad på den lokale presse, der efter (selv)censurens ophør rummer meget stof. Retsopgøret blev behandlet særdeles udførligt gennem hele 1945 og langt ind i 1946.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder:

Tøjhusmuseet:

A. E. Arendrup: Hanstedfæstningen. 1947 (foredrag).

Rigsarkivet:

Kriegstagesbuch des Marinebefehlhabers Dänemarks 1940–45.
Indenrigsministeriets Kommune Kontor: Journalsager vedr. Thisted Amt. Hanstholmevakueringen, j. nr. 2713/1942.
Politimesterens månedsindberetninger til Statsadvokaten for særlige Anliggender. AS pk.53.
Bovrup-arkivet. Thy syssel. (Opgørelse over medlemmer fra professor Henning Poulsen, Århus Universitet).
Statsadvokaten for særlige Anliggendes arkiv.
Korrespondancen mellem politikommandør Platou, Frederikshavn, og politikreds 53.
Kaptajn Eiby-Nielsens arkiv.

Landsarkivet for Nørrejylland:

Thisted Amts Arkiv 1940–1945.
1. Parkkommandos arkiv, sektion Nordvest. (PX 1G2–9).
Beretninger fra modstandskampen på Mors. (H4 (6) 1).
Amtmand Egedorfs arkiv.
Thisted Toldkammers arkiv. Regnskaber.

Thisted kommunes arkiv:

Byrådets protokol. 1940–1945.
Byrådets korrespondance. 1940–1945.
Thisted Vagtværns papirer, oktober 1944–maj 1945.
Thisted kommunes ejendomsudvalg, protokol 1938–1946.

Politiets arkiv:

Retsjournaler, diverse.
Journalsager, diverse.

Beretninger og interviews:

Oberstløjtnant Bruhn-Petersen til forf. i september 1978.
Oberstløjtnant Højland-Christensen. 1946. Hærens arkiv, Rigsarkivet.
Kaptajn Eiby-Nielsen, 1946. Hærens arkiv, Rigsarkivet.
Jens Houmann, 1946. Landsarkivet.
Børge Houmann, 1946. Landsarkivet.
Lærer Knud Hansen, 1946. Landsarkivet.
Else Klingenberg, 1946. Landsarkivet.

Civilingeniør Ole Remfeldt, 1946. Landsarkivet.
Pastor Jacob Jensen, Galtrup, 1946. Landsarkivet.
Smedemester Th. Mark, Tøving, 1946. Landsarkivet.
Bogholder Svend Simonsen, 1946. Landsarkivet.
Tandlæge Henning Petersen, 1946. Landsarkivet.
Billedhugger Constantin Sørensen, 1946. Landsarkivet.
Boghandler Niels Schmidt, 1946. Landsarkivet.
Pastor Svend Krøigaard, Ø. Jølby, 1946. Landsarkivet.
Frode Jakobsen til forf. i april 1978.
Redaktør Kjeld Jensen, interview maj 1978 og beretning af okt. 1977.
Arbejdsmand Ove Kofoed, Klitmøller. Interview august 1980.
Tømrermester Hartvig Johansen, interview november 1977.
Lærer Marius Jørgensen, interview maj 1978.
Gdr. Jens Kirks beretning, 1951. Rigsarkivet.
Gdr. Jens Kirk, interview i november 1977.
Vævemester Erik Poulsen, interview i april 1978.
Overklitfoged Rasmussen. Udskrift af samtale med landsarkivar Johan Hvidtfeldt, dateret 12.6.1962. Rigsarkivet.
Gdr. H. C. Toft, interview i november 1977 og beretning til forf.
Advokat Svend Truelsen til forf. 8.12.1977.
Ingeniør Vestergaard, interview november 1977.
Modstandsgruppen på Hannæs, interview 18.11.1980.

Avisartikler (generelt):

Thisted Amts Avis: 29.5.45, 24.5.45, 5.12.42, 8.5.44, 25.5.44, 11.5.45, 11.5.45, 12.5.45, 15.5.45, 17.5.45, 18.5.45, 19.5.45, 25.5.45, 26.5.45, 27.5.45, 1.6.45, 20.6.45, 21.6.45, 20.7.45, 26.7.45, 22.8.45, 11.11.46, 11.3.46, 1.6.46, 7.6.46, 7.6.47, 8.8.51, 6.5.49.
Thisted Socialdemokrat: 25.5.45, 11.1.46, 11.3.46, 2.11.46.
Thisted Amts Tidende: 29.6.45, 31.5.45, 14.6.45, 3.8.45, 19.11.45, 22.11.45, 31.12.45, 15.2.46, 21.10.46, 4.4.57, 5.12.66.
Berlingske Tidende: 10.6.45, 28.5.45, 12.10.46, 7.10.46.
Jyllandsposten: 13.6.45.
Politiken: 17.5.46, 1.6.45.
Information: 25.6.46.

Sparekassen Thy. Arkiv:

Regnskaber 1937–1947 samt bilag.

Illegale blade:

Den sorte Avis for Thisted. Marts 1945.
Den sorte Bog. 1943. 1. og 2. udg.

Den sorte Liste for Thy. 1943.
Frit Danmarks Nyhedstjeneste for Thy. Febr. 1945.
Klokken er fem Minutter før tolv. Sept. 1944.
Vi klipper af den frie presse.
Frit Danmark. April 1945.

Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune:

Arbejdsmændenes fagforenings arkiv 1937-1947.
Thisted socialdemokratiske forenings arkiv.
Dansk Ungdomssamvirkes arkiv.
Det frie Nords arkiv.
Skatte- og adressebøger for Thisted Købstad.

Trykte kilder:

Besættelsestidens Hvem-Hvad-Hvor, Kbh. 1965.
Bertolt, Oluf m.fl.: En bygning vi rejser, bd. III, Kbh. 1955.
Besættelsestidens fakta, red. Alkil m.fl., Kbh. 1946.
Bjørnvad, Anders: De fandt en vej, Kbh. 1970.
Bjørnvad, Anders: Faldne allierede flyvere 1939-1945, Kbh. 1978.
Bovrupkartoteket, 1946.
Redaktør Bruunsgaards dagbog 1940-45. Trykt i Thisted Socialdemokrat 1951-52.
Buschardt m.fl.: Besættelsestidens illegale blade og bøger 1940-45, Kbh. 1954.
Christensen, Arne Bonvig: Invasion i Danmark?, Odense 1976.
DASF-kongresprotokoller 1935, 38, 41, 44 og 47.
Djursaa, Malene: DNSAP. Danske nazister 1930-45. Bd. I-II, 1981. Fausing, Bent: Danmarksbilleder, Kbh. 1980.
Fisker, kaptajnløjtnant: Fæstningen i vestkystens sand, i Folk og Værn 1945.
Frit Danmarks Hvidbog bd. I-II, Kbh. 1946.
Hansen, Svend Aage: Økonomisk vækst i Danmark, bd. II, Kbh. 1974.
Henningsen, Sven: Esbjerg under den anden verdenskrig, Esbjerg 1955.
Hebsgård, Holger: Modstandsbevægelsen i Thisted Amt, i Vilhelm la Cour: Danmark under besættelsen, Kbh. 1946.
Hebsgård, Holger: Besættelsen, i Landet mod nordvest, red. af C. Brunsgård, bd. II, Kbh. 1947.
Hæstrup, Jørgen: Hemmelig alliance, bd. I-II, Kbh. 1959.
Hæstrup, Jørgen: Til landets bedste, bd. I-II, Kbh. 1966-71.
Jakobsen, Frode: De væbnede styrker, i Danmark under besættelsen, red. Vilhelm laCour, Kbh. 1947.
Jensen, Sigurd: Levevilkår under besættelsen, Kbh. 1971.
Jørgensen, Marius: Besættelsen, i Historisk Årbog for Thy og Mors 1974.
Kirchhoff, Hans: Augustoprøret i Vendsyssel 1943, i Historie, jyske samlinger, Ny Række Bd. 8, 1969.
Kirchhoff, Hans: Strejkerne i Middelfart og Nyborg august 1943, i Årbog for arbejderbevægelsens historie 3, 1973.
Klint, Helge: Hærens efterretningstjeneste og den illegale transporttjeneste, Kbh. 1977.
Krag, Jens Otto: Byerhvervene og krigsøkonomien, i Hartvig Frisch m.fl.: Danmark besat og befriet bd. II, Kbh. 1947.
Lovtidende 1933-1945.
Lunding, H. M.: Stemplet fortroligt, Kbh. 1970.
Nielsen, Hans Jørn: Besættelse og befrielse, Århus 1977.
Nissen og Poulsen: På dansk friheds grund, Kbh. 1963.
Nykøbing Mors kommunes regnskaber 1936-1947.
Politikens Danmarkshistorie, bd. 14, Kbh. 1966.
Poulsen, Henning: Besættelsesmagten og de danske nazister, Kbh. 1970.
Roslyng, Palle: Russerne i Danmark 1943-1945, i Historie, jyske samlinger, Ny række Bd. XI, 3, 1975.
Roslyng, Palle: Værnenes politik - politikernes værn, Kbh. 1980.
Skattebøger for Thisted kommune 1939-1945.
Skattebøger for Nykøbing Mors kommune 1939-1945.
Snitker, Hans: Det illegale Frit Danmark, Odense 1977.
Sparekassernes tilsynsråd. Publiceret regnskabsmateriale 1940-1945. Statstidende 1935-1945.
Svalgård, A. C.: Dagbog 1940-45, i Historisk Årbog for Thy og Mors 1952 og 1953.
Thisted kommunes regnskaber 1937-1945.
Toldstrup, Anton: Uden kamp - ingen sejr, Århus 1947.
Trommer, Åge: Folkestrejken i Esbjerg 1943, Århus 1966.
Trommer, Åge: Modstandsarbejde i nærbillede, Odense 1973.
Trommer, Åge: Jernbanesabotagen i Danmark under den anden verdenskrig, Odense 1971.
Trommer, Åge: Myte og sandhed i besættelseshistorien, Kbh. 1974.
Vilby, Knud: Fattig i Danmark, Kbh. 1978.

Sabotageaktioner i Thisted amt

Art	Dato/kl.	Sted	Mål	Effekt	Leder/gruppe
Bilsabotage	26/2	Thisted	Rutebil	Ødelagt	-
Jernbanesabotage	4/3 - 03.00	Uglev	Thybanen	16 skinner + sporskifte	Uglev-gruppe
Jernbanesabotage	4/3 - 19.30	Hurup-Ydby	Thybanen	4 skinner	?
Jernbanesabotage	4/3 - 22.00	Ydby	Thybanen	6 skinner	Ydby-gruppe
Jernbanesabotage	4/3 - 22.00	Bedsted	Thybanen	16 skinner	Bedsted-gruppe
Jernbanesabotage	4/3 - 22.15	Hurup	Thybanen	14 skinner	Hurup-gruppe
Jernbanesabotage	4/3 - 23.00	Hvidbjerg	Thybanen	8 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	22/3 - 14.15	Thisted	18.000 l benzin	Benzinvogn og 3 kølevogne	Befalet aktion
Jernbanesabotage	22-23/3	Ydby	Træ	3 jernbanevogne	Ydby-gruppe
Jernbanesabotage	24/3	Hvidbjerg/nord	Militærtransport	4 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	24/3	Hvidbjerg/syd	Militærtransport	4 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	24/3	Hvidbjerg/syd	Militærtransport	4 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	24/3	Thisted	Militærtransport	?	?
Jernbanesabotage	25-26/3	Uglev	Thybanen	10 skinner	Uglev-gruppe
Jernbanesabotage	25-26/3	Hvidbjerg	Thybanen	4 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Sabotage	1/4	Thisted	Biograf	Beskadiget	?
Industrisabotage	3/4 - 09.00	Torp	Landlyst Teglværk	Ovnen ødelagt	»Boysen«
Jernbanesabotage	7/4 - 16.00	Snedsted	Troppefog	20 skinner	»Dige«
Jernbanesabotage	10/4 - 22.00	Thisted	Troppefog	20 skinner	?
Jernbanesabotage	10/4 - 00.45	Glyngøre	Færgelejet	Klappen ødelagt	Nykøbing-gruppe
Jernbanesabotage	11/4 - 10.00	Østerild	1200 l benzin	600 l ødelagt	»Boysen«
Jernbanesabotage	11/4 - 23.48	Hvidbjerg/NV	Troppefog	13 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	11/4 - 23.35	Uglev/Hvidbjerg	Troppefog	8 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	11/4 - 23.53	Hvidbjerg/syd	Troppefog	11 skinner	Hvidbjerg-gruppe
Jernbanesabotage	12/4 - 17.25	Uglev/Hvidbjerg	Troppefog	8 skinner	Ydby-gruppe
Jernbanesabotage	12/4 - 23.55	Uglev/Hvidbjerg	Troppefog	1 skinne	Hvidbjerg-gruppe
Industrisabotage	12/4 - 22.00	Thisted	Kuhnmünchs værksted	Maskinerne ødelagt	?
Jernbanesabotage	13/4 - 01.15	Hvidbjerg/N	Troppefog	9 timers forsinkelse	»Vester«
Bilsabotage	13/4 - 14.15	Nykøbing	Trætransport	Dæk ødelagt	?
Bilsabotage	14/4	Floulev	Lastbil	Motor ødelagt	?
Bilsabotage	18/4 - 01.00	Hurup	Lastbil	Motor/Førerhus ødelagt	Hurup-gruppe
Bilsabotage	18/4	Hørdum	Arbejder-omnibus	Total ødelagt	»Peter-Frandsen«
Bilsabotage	20/4 - 15.00	Thisted	OT-rutebil	Total ødelagt	»Boysen«
Bilsabotage	20/4 - 18.45	Thisted	OT-rutebil	Total ødelagt	»Svend«
Bilsabotage	20/4 - 22.25	Thisted	Lastbil	Motor ødelagt	»Svend«
Bilsabotage	20/4 - 22.25	Thisted	Vogmandsforretning	2 lastvogne ødelagt	»Knud«
Bilsabotage	20/4 - 22.30	Thisted	Autoværksted	1 bil, 3 motorcykler	»Knud«
Jernbanesabotage	21/4 - 19.30	?	Fjerritslevbanen	Ammunitionstog forsinket	»Boysen«
Bilsabotage	21/4 - 12.35	?	Lastbil	Ødelagt motor	»Svend«
Bilsabotage	21/4 - 14.02	?	Automobil	Motor/førerhus ødelagt	»Vester«
Bilsabotage	21/4 - 02.10	?	Lastbil	Motor ødelagt	»Vester«
Jernbanesabotage	21/4 - 04.00	Hørdum/Snedsted	Blandet transport	6 skinner	?
Bilsabotage	21/4	Sundby Mors	Lastbil	Vogn + garage ødelagt	?
Bilsabotage	21/4	Thisted	Lastbil	Motor ødelagt	?
Bilsabotage	21/4 - 01.30	?	Lastbil	Motor ødelagt	»Baes«
Bilsabotage	21/4 - 02.10	?	Lastbil	Motor ødelagt	»Vester«
Bilsabotage	21/4 - 01.00	?	Lastbil	Motor ødelagt	»Baes«
Bilsabotage	22/4 - 17.45	?	Lastbil	Tænding/gearstang	»Vester«
Industrisabotage	22/4 - 22.30	Thisted	Slagteriet	Maskinerne ødelagt	»Boysen«
Bilsabotage	22/4 - 19.00	?	Lastbil	Knækket bagaksel	»Vester«
Bilsabotage	30/4 - 02.15	?	Lastbil	Motor ødelagt	»Baes«
Bilsabotage	21-30/4	Thisted	12 lastvogne	Ødelagt	Forskellige

Ovenstående liste er en fortegnelse over de aktioner, der er bekræftet af modstandsbevægelsens arkiv. Derfor vil listen naturligvis ikke være en total oversigt over sabotageaktioner.

Navneregister

Aarup, G (direktør).....	93	Erhardsen, Børge	75
Abildgaard Jacobsen, Johannes (typograf).....	86	Falkner, Ejgil	75
Agerholm Christensen (læge).....	66	Fibiger, Vilhelm (forh. kirkeminister).....	37, 41
Altenborg Hansen (faldskærmsmand).....	72	Førby, Chr. (fisker).....	26
Andersen Oscar (byrådsmedlem)	98	Gade, Martin (gårdejer)	88
Andersen, Verner	65, 75	Glintborg, Chr.	65, 75
Axelsen, Axel (fisker)	70	Gram (byrådsmedlem).....	51, 66
»Bacs« (Eiby-Nielsen)	67, 75	Graversen, Oscar	75
Balleby, Carl (boghandler).....	40, 66, 92, 93, 96	Gravesen, Søren	69
»Bastrup, Poul« (Eiby-Nielsen).....	67	Gravgård Mortensen (læge)	64, 65
Bennike, Vagn (oberstløjtnant).....	77, 78	Grønlund, William	75
»Bent« (sabotageinstruktør).....	81	Gyth (generalstabsofficer)	84
Berthelsen (ørelæge).....	39	Haaning, Knud	75
Berthelsen, Tage	84	Hanghøi (pastor).....	60
Best, dr. Werner	15, 43, 64	Hanneken, Herman (general)	14, 15, 16
Bjerregaard, S. (borgmester)	35, 46, 50, 100	Hansen, Axel (musikdirektør).....	58
Blaabjerg	75	Hansen, Hans (lærer).....	86
Boe, Poul (landinspektør)	67, 87	Hansen, Knud (lærer).....	72, 75
Bredsdorff, Elias (cand. mag.).....	64, 69	Hansen, Max (kioskejer)	86
Bruhn Petersen (oberstløjtnant)	78, 84, 85	Have, Flemming.....	75
Brus Jensen (plantør).....	86	Hebsgård, Holger (journalist).....	39, 40, 66, 77, 86, 91, 92, 93, 96, 103
Bruun, Axel	65, 75	Heide, Otto (gårdejer).....	60
Bruunsgaard, Clemmen (redaktør).....	9, 10, 19, 20, 22, 23, 60, 98	Heilskov, G. (ingeniør).....	64, 65
Buhl, Vilhelm (statsminister)	63	Hein, (kaptajn, standortsoffizier)	43, 44, 47, 50
Busch-Jensen, Nielsen (justitsminister).....	103	Houmann, Jens (bogbinder).....	65, 74, 75
Busse, Poul	65, 75	Houmann, Mogens (bogbinderlærling)	64, 65, 73, 74, 75
Buus (lærer)	75	Hvass, Egon	75
Bøgholm (redaktør)	39	Høiland Christensen (oberstløjtnant).....	66
Christensen, Børge (typograf)	65	Iversen, Chr. (borgmester).....	35, 36, 37, 46, 47, 50, 86, 92, 93
Christensen, Johannes (typograf)	75, 93	Jacobsen (konstruktør)	87
Christensen, Lauritz (arbejdsmand)	36, 37	Jacobsen, Hans	75
Christensen, Svend Erik (lærer)	72	Jacobsen, Frode (medlem af folketinget)	63, 66
Christiansen, Poul (metalarbejder).....	87	Jensen (pastor).....	75
Dahl, Einar (murer).....	51	Jensen, Frode	75
Dahl, Jens Jørgen (direktør)	66	Jensen, Jens Larsen (sognefoged).....	60
Dallerup (søløjtnant)	84, 85	Jensen, J. P. (overbetjent)	87, 103
Dam, Verner (teglværks- og biografejer)	69	Jensen, Kjeld (redaktør).....	9, 66, 67, 92, 93, 96, 107
Damgaard, Knud.....	86	Johansen (dommer)	103
Davids, Kaj	86	Jørgensen (socialinspektør)	66
Egedorff, Hans (amtmand)	25, 26, 95	Jørgensen, Gabel (oberstløjtnant)	39
Ebbesen Krogh, Niels (gårdejer)	66	Jørgensen, Jørgen (indenrigsminister).....	26
Eiby-Nielsen (kaptajn)	51, 60, 67, 69, 70, 75, 76, 81, 82, 89, 91, 95	Jørgensen, Marius (lærer).....	36, 92

Juncker Flemming (godsejer).....	67, 69, 77
Justesen, Kaj (tjenerelev).....	86
Juul Sørensen (pastor).....	92
Kappel (gartner).....	86
Kierulff (apoteker).....	87
Kirk, Jens (gårdejer).....	66, 69, 76, 91, 103
Klingenberg, Else (kontorassistent).....	69
Koch, Hal (teolog, historiker).....	41, 107
Kofoed, Johannes.....	53
Kofoed, Knud Børge (arbejdsmand).....	55, 87
Kofoed, Ove.....	53
Kofoed, Viggo Christian (arbejdsmand).....	55, 87
Kofoed, V. P. (premierløjtnant).....	89
Korsgård, (landstingsmand).....	86
Korsgård, Knud (gårdejer).....	69, 91
Krabbe (købmand).....	69
Kristensen (vulkanisør).....	64
Krølgård, Svend (pastor).....	66, 93
Krøkel (oberst, regimentschef).....	43, 49
Kuhnmünch (automobilforhandler).....	81
Lambertsen (købmand).....	86
Larsen, Harry.....	75
Larsen, Hjalmar (skibsbygger).....	75
Larsen, Jens (gårdejer).....	76
Larsen, Otto.....	75
Lindorff-Larsen (bogholder).....	92, 106
Lund, Peder.....	78
Lunding (generalstabsofficer).....	84
McGregor, Frank (flyver).....	60
Mathiassen, Axel (manufakturhandler).....	86
Mehlsen, C. M. (købmand).....	65, 75
Mehr (pastor).....	15, 26
Micaelis (major).....	58
Mortensen, Tage (redaktør).....	40
Møller (løjtnant).....	84, 85
Møller, Christmas (medlem af folketinget).....	63, 66, 102
Møller, Ejgil (herreekviperingshandler).....	66
Mørch (generalstabsofficer).....	84
Nielsen, A. G. (kriminalbetjent).....	103
Nielsen, Cenus.....	65, 75
Nielsen, Ejner (næstformand for De samvirkende Fagforbund).....	50
Nielsen, Erik.....	75
»Noah« (telegrafist).....	84, 85
Nordentoft (generalstabsofficer).....	84
Nordentoft (læge).....	86
Olesen, Alfred.....	75
Olesen, Erik.....	75
Olsen, H. (husholdningskonsulent).....	69
»Ottesen« (Eiby-Nielsen).....	73, 74, 75
Pedersen, Axel Ivan (medlem af folketinget).....	86, 93

Pedersen, Bernhard.....	70, 74
Pedersen, Vils.....	75
Petersen, Evald.....	74, 75
Petersen, Henning (tandlæge).....	64, 65, 69, 70, 73, 74, 75, 88
Petersen, Kaj (direktør).....	87
Petersen, Valter (politibetjent).....	65, 75, 93
Post, Aksel.....	75
Post, Arne.....	65
Poulsen, Erik (væver).....	98
Poulsen, P. (hotelejer).....	86
Raeder (storadmiral).....	11, 13, 15, 20
Rasmussen (overklifoged).....	99
Rasmussen, Chr.	75
Ravnemose, Vilhelm (redaktionssekretær).....	40, 41, 64, 66, 86
Reby, Oluf.....	65, 75
Remfeldt, Ole (civilingeniør).....	51, 64, 65, 75
Riis, Chr. (gårdejer).....	72
Rommel, Erwin v. (feltmarskal).....	14, 15, 16
Rosengren (politiasistent).....	103
Ryberg, Oluf.....	65, 75
Røjle, Jørgen.....	40
Rørbæk Madsen (ingeniør).....	77
Schjødt Eriksen, S. P. (kaptajn).....	67, 69
Schmidt, Niels (boghandler).....	61, 64, 65, 75
Schøller (oberst).....	89
Scot Hansen (pastor).....	66, 72
Seerup Jensen, Jens (skovrider).....	69
Seidenfaden (politimester).....	60
Simonsen, Svend (bogholder).....	64, 65, 75
Simonsen, Valdemar (smed).....	74, 75
Skaalum (kantorchef).....	28, 46, 50, 95, 99, 100
Smith, Arne (manufakturhandler).....	38
Stauning, Thorvald (statsminister).....	35
Sund, Georg (assurandør).....	64, 65, 92
Svendsen, P. (fuldmægtig).....	103
Svenningsen (direktør i udenrigsministeriet).....	43
Sørensen, Bror.....	75
Sørensen, Constantin (billedhugger).....	93
Sørensen, Søren (snedker).....	81
Thorndahl, Chr.	64, 65
Thürri, Asger (kommis).....	64, 65
Toft (dyrlæge).....	25, 26
Toft, Hans Carl (gårdejer).....	39, 40, 64, 66, 67, 69, 72, 77, 88, 91
Toft, L. F. (løjtnant).....	69, 84, 85
Toftdahl (formand for Fællesorganisationen).....	47, 50, 92
Toldstrup, Anton (toldassistent).....	69, 72, 73, 77, 82, 89
Tolstrup (sagførerfuldmægtig).....	75
Tolstrup, Carl.....	65
Torp, Søren.....	75
Trommer, Aage (historiker).....	78

Truelser, Svend (generalstabsofficer).....	84
Vanggaard (medlem af folketinget).....	25
Vestergård (motorsagkyndig).....	81, 84, 85, 87
Vinten Johansen.....	65, 75
Westh (læge).....	92

Westh-Hansen (boghandlermedhjælper).....	64, 66, 67, 86, 87, 91
Winkel (generalstabsofficer).....	84
With (general).....	39
Østergård, Martin (herreekviperingshandler).....	69, 72
Åen, Herluf (fisker).....	70

© Knud Holch Andersen og Orla Poulsen.

Lay-out og ombrydning: Knud Holch Andersen og Orla Poulsen.

Sats, montage, repro og tryk: Morsø Bogtrykkeri, Jakob Nyborg,
Nykøbing Mors, 1982.

»Krigsværk, Thy og Mors 1940–45« er udgivet med støtte fra
Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger, Sparekassen Thy,
Morsø Sparekasse og Morsø Bank.

Illustrationer: Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune og
Morsø lokalhistoriske Arkiv.

Geodætisk Instituts kort er gengivet med instituttets tilladelse (A. 578/82).

Udgivet af Morsø Lokalhistoriske Forlag, 7900 Nykøbing Mors.

Forsiden: Store Torv i Thisted ved befrielsen.

ISBN 87-87566-17-6

Thisted Gymnasium & HF

626980

Krigsværk

»Thisted var sikkert landets mest udprægede værnemagerby. Med sin beliggenhed umiddelbart bag Hanstholms fæstningsområde blev den central for entreprenører, arbejdere og alt muligt udskud fra hele landet, der søgte at få en andel i de rigelige tyske pengemidler. Dette kom naturligvis også i høj grad til at præge byens forretningsliv. Een fordel havde disse omstændigheder for mig, idet jeg kunne slå mig ned i dette Klon-

dyke uden at vække opsigt. Derimod gjorde jeg hurtigt den erfaring, at det var meget vanskeligt at komme i gang med arbejdet. Var jordbunden ikke så god i selve Thisted, så viste den sig til gengæld at være udmærket i landdistrikterne. Som jeg senere erfarede, havde »Ringene« gjort et stykke udmærket, forberedende organisationsarbejde, som jeg kom til at nyde godt af«.

KAPITAJN T. P. EIBY-NIELSEN

ISBN 87-87566-17-6